

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)

ปริญญา

ปรัชญาและศาสนา

ปรัชญาและศาสนา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง พระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม: กรณีศึกษาวิเคราะห์แนวคิด
ด้านสิ่งแวดล้อม

Buddhism and Anthropocentrism: The Study Case of Analysis on Environmental
Concept

นามผู้วิจัย นางสาวเพ็ญพิศ กชสิทธิ์ไพศาล

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศิริวรรณ เกษมสานต์กิดาการ, Ph.D.)

หัวหน้าภาควิชา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา ชีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. ....

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

พระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม: กรณีศึกษาวิเคราะห์
แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม

Buddhism and Anthropocentrism: The Study Case of Analysis
on Environmental Concept

โดย

นางสาวเพ็ญพิศ คชสิทธิ์ไพศาล

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)

พ.ศ. 2553

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพ็ญพิศ คชสิทธิ์ไพศาล 2553: พระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมานนิยม:
กรณีศึกษาวิเคราะห์แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
(ปรัชญาและศาสนา) สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา ภาควิชาปรัชญาและศาสนา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D.
130 หน้า

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม และศึกษาทฤษฎี
มานุษยประมานนิยมด้านสิ่งแวดล้อมในปรัชญาตะวันตก ตลอดจนวิเคราะห์แนวคิดสิ่งแวดล้อม
ในพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมานนิยม

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษา
เอกสารทั้งที่เป็นปฐมภูมิ (Primary) และทุติยภูมิ (Secondary) เอกสารดังกล่าว ได้แก่
พระไตรปิฎก งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์หนังสือ สื่อต่างๆ เป็นต้น

ผลการศึกษาพบว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่ามนุษย์และสิ่งแวดล้อม
มีคุณค่าทางจริยธรรม แต่หลักคำสอนทฤษฎีมานุษยประมานนิยมถือว่ามนุษย์เท่านั้นเป็นสิ่งที่
มีคุณค่าทางจริยธรรม ประการต่อมาพระพุทธศาสนามีทำที่ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และ
การอนุรักษ์เพื่อการดำรงอยู่ของสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก แต่ทฤษฎีมานุษยประมานนิยมมีทำที่
ไม่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและถือว่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์
ในระยะยาวเท่านั้นมิใช่เพื่อสิ่งแวดล้อม

ถึงแม้ในเรื่องหลักคำสอนคุณค่าทางจริยธรรมและทำที่ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของ
ทั้งสองจะมีความแตกต่างกัน แต่แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนาและทฤษฎีมานุษย
ประมานนิยมก็เป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจรากฐานความคิดด้านสิ่งแวดล้อม รวมถึง
อิทธิพลที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันได้

Penpis Kotchasittipisarn 2010: Buddhism and Anthropocentrism: The Study Case of Analysis on Environmental Concept. Master of Arts (Philosophy and Religion), Major Field: Philosophy and Religion, Department of Philosophy and Religion. Thesis Advisor: Assisstant Professor Praves Intongpan, Ph.D. 130 pages.

The objectives of this research is to study the importance of environmental concept in Buddhism. And to study the Anthropocentrism in west philosophy including the analysis of environmental ethics value, and attitude of environmental conservative of both concepts.

This research is a documentary research. The researcher has studied from both Primary and Secondary document regarding to Tripikata (Buddhist Scriptures), researches, thesises, and others related academic documentary.

The result of study shows that Buddhist Environmental ethics were considered in both man and environment which have ethical value but in Anthropocentrism were considered that only man has ethical value. Furthermore Buddhist Environmental ethics is friendly to environment and importantly for environmental preservation but Anthropocentrism is not friendly to environment and considered that environmental preservation is just for human being benefits in long-term, it is not for environmental sustainability.

Although, even both Buddhism and Anthropocentrism are different in established principle about environmental preservation and environmental ethics value but both concepts are usefully for us to understand the basis of environmental concept and influence us for adaptation to solve environmental issues in this present day.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน ประธานกรรมการที่ปรึกษา ที่มีเมตตาอนุเคราะห์อย่างยิ่งในการ สนับสนุนให้การศึกษา ทั้งด้านเอกสาร ข้อมูลและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ การศึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศิริวรรณ เกษมสานต์กิตติการ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วมที่ช่วย ให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้สมบูรณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วีรชาติ นิ้มอนงค์ ดร. สิงห์คำ นันตะภุมิ และอาจารย์อารีย์ ธรรมโครง ที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่าให้ คำแนะนำข้อคิดเห็นและแก้ไขข้อบกพร่องให้วิทยานิพนธ์มีเนื้อหาสมบูรณ์เป็นไปตามวัตถุประสงค์ จึงขอกราบขอบพระคุณ คณาจารย์ทุกท่าน เป็นอย่างสูง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ที่สนับสนุนทุนการศึกษาและคอยเป็นกำลังใจ อดทน รอคอย และเข้าใจกับสิ่งที่ผู้เขียนกำลังทำอยู่อย่างไม่สิ้นหวัง และที่ขาดไม่ได้คือ พี่ชายที่ แสндіที่ยอมเสียสละและให้ความช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน รวมถึงขอขอบคุณ คุณนภาพร ศรีเทพ ที่กรุณาช่วยเหลือด้านคอมพิวเตอร์และให้คำแนะนำด้านเอกสารภาษาอังกฤษ และบรรดาเพื่อน นิสิตปริญญาโท สาขาปรัชญาและศาสนา ที่ช่วยเหลือในด้านต่างๆด้วยดีตลอดมา

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยเพียงหวังปรารถนาให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นเลี้ยวหนึ่งของวิทยาทาน ที่ยังประโยชน์ เป็นความทุ่มเทที่ไม่สูญเปล่า เพื่อเพิ่มพูนความรู้แก่ผู้ที่สนใจศึกษาเพื่อนำไปใช้เป็น แนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อนึ่งหากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่องหรือผิดพลาดผู้วิจัยขอกราบ ประทานอภัยไว้ ณ ที่นี้

เพ็ญพิศ กชสิทธิ์ไพศาล

มกราคม 2553

สารบัญ

	หน้า
สารบัญตาราง	(4)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(5)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
การตรวจสอบเอกสาร	5
วิธีการวิจัย	7
นิยามศัพท์	7
กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	9
บทที่ 2 พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม	10
ภูมิหลังของแนวความคิด	10
การอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนา	11
หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับคุณค่าจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม	15
หลักศีล 5	15
กรรมและสังสารวัฏ	17
พุทธปรัชญา : การมองธรรมชาติแบบองค์รวม	21
การมองโลกแบบองค์รวม : ธรรม	22
อริยสัจ 4: หลักพระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	26
ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	30
ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์ป่าไม้	31
ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์สัตว์	37
ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์น้ำ	45

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 ทฤษฎีมานุษยประมานิยมด้านสิ่งแวดล้อมในปรัชญาตะวันตก	49
ภูมิหลังแนวความคิด	49
การอุบัติของทฤษฎีมานุษยประมานิยมในปรัชญาตะวันตก	51
ปรัชญาตะวันตกยุคโบราณ	51
แนวคิดมานุษยประมานิยมในยุคแรกของปรัชญากรีกโบราณ	53
แนวคิดมานุษยประมานิยมในยุคกลางของปรัชญาตะวันตก	61
หลักคำสอนในปรัชญาตะวันตกเกี่ยวกับคุณค่าจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม	63
แนวคิดของปรัชญาตะวันตกยุคกลางในการทำให้ธรรมชาติไม่มีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์	65
แนวคิดของปรัชญาตะวันตกยุคกลางในการลดคุณค่าของธรรมชาติและวัตถุ	67
แนวคิดปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ต่อการครอบครองธรรมชาติของมนุษย์	70
ท่าทีของทฤษฎีมานุษยประมานิยมต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	75
บทที่ 4 เปรียบเทียบแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมานิยม	83
การเปรียบเทียบภูมิหลังแนวความคิดพระพุทธศาสนา	
กับทฤษฎีมานุษยประมานิยม	83
การเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมานิยม	88
การเปรียบเทียบท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนา	
กับทฤษฎีมานุษยประมานิยม	93
อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม	98
อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดของพระพุทธศาสนาต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม	99
อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมานิยมต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม	103

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	110
บทสรุป	110
ข้อเสนอแนะ	118
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	118
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	119
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	121
ประวัติการศึกษาและการทำงาน	130

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	เปรียบเทียบความแตกต่างในประเด็นภูมิหลังแนวคิดพระพุทธศาสนา กับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม	87
2	เปรียบเทียบความแตกต่างกันในประเด็นหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่า ด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนากับทฤษฎี มานุษยประมาณนิยม	92
3	การเปรียบเทียบความแตกต่างในประเด็นท่าทีการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม	97
4	การเปรียบเทียบความความแตกต่างในประเด็นอิทธิพลและการประยุกต์ แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม	108

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎก

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อที่ใช้อ้างอิงในวิทยานิพนธ์ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เรียงตามอักษรภาษาไทย ดังนี้

อักษรย่อ	ย่อมาจาก
สัง.นิ.	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค
ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวรรค
วิ.มหา.	พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์
สัง.	สังยุตตนิกาย

การใช้หมายเลข

เลขหมายพระไตรปิฎก เล่ม/ชื่อ/หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น วิ.มหา., 5/280/83 หมายถึง พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่มที่ 5/ชื่อ 280/หน้า 83 เป็นต้น

อักษรย่อในพระคริสตธรรมคัมภีร์ (พระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิม)

อักษรย่อ	ย่อมาจาก
ปฐม.	ปฐมกาล
สจตุ.	สจตุ

การใช้เลขหมาย

เลขหมายพระคริสตธรรมคัมภีร์ บท : ชื่อ เช่น ปฐม. 1 : 28 หมายถึง ปฐมกาล บทที่ 1 : ข้อ 28

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในปัจจุบันได้ก่อให้เกิดอุตสาหกรรม พร้อมกับ การพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ประเทศต่างๆ ได้ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็น เครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศ รวมทั้งทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นไปในแนวทางดังกล่าว ซึ่งความเจริญทางเศรษฐกิจและธุรกิจที่เกิดขึ้นนั้นอยู่บนพื้นฐานของการทำลายล้างทรัพยากร ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง อันเป็นสาเหตุให้สภาพแวดล้อมขาดความสมดุล จนถึงขั้นวิกฤติ ในหลายพื้นที่ของโลก ก่อให้เกิดปัญหาด้านมลพิษ การขาดแคลนและเสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ สัตว์ แร่ธาตุ ดิน น้ำ อากาศ ตลอดจนพลังงานต่างๆ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เป็นปัญหาสำคัญและได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา “เพราะความเสื่อมโทรม ของทรัพยากรธรรมชาติและมลพิษทางสิ่งแวดล้อมได้กลายเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความสูญสิ้น หรือความอยู่รอดของมนุษยชาติ” (Myer, 1972: 8) ปัจจัยสำคัญที่เป็นรากเหง้าของปัญหา สิ่งแวดล้อมของโลกคือ วัฒนธรรมความเชื่อที่ว่าโลกที่เราอยู่เป็นเช่นเครื่องจักรกลไม่มีชีวิตจิตใจ (พินิต รัตนกุล, 2536: 166-167)

กระแสแนวคิดดังกล่าวมีอิทธิพลทำให้มนุษย์มุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในโลกอย่างไม่จำกัด โดยการใช้อย่างไม่เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม จึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ประกอบกับมนุษย์มีความเฉลียวฉลาดในการประดิษฐ์สิ่งต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกสบายให้กับมนุษย์เอง มนุษย์จึงได้เบียดเบียน และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสูญเปล่าโดยไม่เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังขาดความรับผิดชอบในความเสียหายที่จะเกิดตามมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นอย่างไม่จำกัด ซึ่งผลสุดท้ายจะนำผลกระทบมาสู่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและ ชีวิตมนุษย์ในสังคมโดยรวม “การใช้เทคโนโลยีขั้นสูงเพื่อตอบสนองความเป็นอยู่ที่สบายของ

มนุษย์หรือความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่ขาดความสำนึกถึงความรับผิดชอบและเป็นผลกระทบที่มนุษย์ในปัจจุบันจะต้องมารับปัญหาร่วมกันในปัญหาเหล่านั้น” (ทัศนาว โนมลัถยณ์, 2538: 2)

ในขณะเดียวกันเมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมทวีความรุนแรงขึ้นจนทำให้มนุษย์อยู่ในโลกนี้ด้วยความลำบาก เพราะได้รับผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่มากขึ้นโดยลำดับจากปัญหาดังกล่าวทำให้มนุษย์เริ่มให้ความสำคัญหรือตระหนักถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและหาแนวทางแก้ไขปัญหาเหล่านั้นอย่างจริงจัง แนวความคิดที่รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มแรก เช่น วิลเลียม วอกท์ (William Vogt) ได้เขียนหนังสือเรื่องทางเพื่อความอยู่รอด (Road to survival) ขึ้นในปี ค.ศ. 1948 โดยมีสาระสำคัญที่จะให้ชาวอเมริกันตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในอเมริกาและสิ่งแวดล้อมของโลกโดยเฉพาะกับระบบนิเวศ แต่ในขณะเดียวกันความสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมได้เพิ่มขึ้นโดยลำดับ ประมาณปี ค.ศ. 1960 มีผู้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการสิ่งแวดล้อมและคุณภาพของสิ่งแวดล้อมขึ้นเป็นจำนวนมากจนกลายเป็นการเรียกว่ายุคของความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมของชาวอเมริกัน (วินัย วีระวัฒนานนท์, 2537: 8) อย่างไรก็ตาม “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 1960 มีหลายกลุ่มและโลกทัศน์แบบดำรงอยู่” (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2538: 176)

เมื่อมีโลกทัศน์หลากหลายดำรงอยู่ กลุ่มเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ต่างก็มีวิสัยคิดและแนวนโยบายที่มีเหตุผลเฉพาะกลุ่ม จึงปรากฏความแตกต่างทางความคิดอย่างมากในเรื่องการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ การแก้ปัญหาจึงเต็มไปด้วยความขัดแย้งทางแนวความคิดและวิธีการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะแต่ละกลุ่มก็มีโลกทัศน์หรือแนวความคิดของตนเองดังที่กล่าวแล้ว พร้อมกันนั้น แนวความคิดใหม่ในเรื่องการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมและปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การเรียกร้องให้มนุษย์ปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยท่าทีที่เป็นมิตร โดยเสนอมนุษย์ควรมีจริยธรรมต่อธรรมชาติ ต่อพืช และสัตว์ต่างๆ ด้วยเหตุผลดังกล่าว นักคิดจำนวนหนึ่งจึงพยายามเสนอทฤษฎี และแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหลายทฤษฎี

สาเหตุดังกล่าวนำไปสู่ประเด็นปัญหาที่สำคัญคือ มีทฤษฎีหรือโลกทัศน์แนวทางใดหรือไม่ที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหรือการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง เพราะเกือบทุกกลุ่มแสดงทัศนะเช่นเดียวกันว่า ควรปกป้องสิ่งแวดล้อมให้พ้นจากการถูกทำลาย แต่จำนวนน้อยที่แสดงความคิดเห็นไปถึงว่าทำไมเราต้องป้องกันสิ่งแวดล้อม และเมื่อเกิดความขัดแย้งทางจริยธรรมขึ้น เช่น ความขัดแย้งระหว่างความต้องการของมนุษย์กับความต้องการ

ของสิ่งแวดล้อม มนุษย์ควรตัดสินใจปัญหาดังกล่าวได้อย่างไร ซึ่งประเด็นนี้เป็นจุดสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม ฉะนั้นการวิเคราะห์แนวคิดสิ่งแวดล้อมจะทำให้สามารถแบ่งแยกแนวความคิดที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนว่าแนวคิดใดมีลักษณะที่เน้นการปฏิบัติที่ตัวมนุษย์และเน้นที่สิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ อีกประการหนึ่ง ย่อมทำให้ทราบว่าแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญอย่างไรและมนุษย์ควรมีทำอย่างไรต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้นสำหรับประเทศไทย เมื่อกล่าวโดยภาพรวมแล้วไม่อาจจะละเลยหรือมองข้ามความสำคัญของสถาบันศาสนาไปได้เพราะสถาบันศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในสังคมไทย (โสภณ ชาวปลายนา, 2537: 3)

ในขณะที่เดียวกันประชาชนส่วนมากในประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ซึ่งบทบาทสำคัญต่อแนวคิด และวิถีปฏิบัติของประชาชนในสังคมไทยหลายๆ ด้าน รวมทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เพราะฉะนั้นจึงควรทำความเข้าใจหรือทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทว่า มีหลักเกณฑ์ที่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร อีกประการหนึ่งจะทำให้ทราบว่ารูปแบบ หรือตัวอย่างวิธีการดำเนินชีวิตในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ซึ่งจะเป็นการแสดงให้เห็นแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน ทั้งเป็นการแสดงให้เห็นปรากฏว่า พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ที่อยู่ในประเทศไทยได้ดำเนินวิถีชีวิตไปตามครรลองของพระพุทธศาสนามากน้อยเพียงไรหรือเป็นเพียงชาวพุทธโดยสถานภาพที่ปรากฏในสังคมเท่านั้น แต่ในปัจจุบันวิถีการดำรงชีวิตของคนไทยถูกกระแสแนวคิดแบบทุนนิยมของตะวันตกครอบงำ จึงทำให้มีแนวคิด ทำที่หรือวิธีการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมแบบทุนนิยมตะวันตก โดยละเลยแนวคิดและวิถีปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีอยู่ในประเทศไทย

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัย มีความประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญๆ ระหว่างแนวคิดพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม ในด้านการให้คุณค่าจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม ทำที่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแนวคิดทั้งสอง รวมทั้งอิทธิพลและการประยุกต์ใช้แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้กระจ่างขึ้น ดังเช่นคำกล่าวที่ว่า “การเปรียบเทียบข้ามวัฒนธรรมดังกล่าวจะช่วยให้เราเข้าใจจุดยืนของพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น หรือ แคลลิคอตท์ (Callicott) และ เอเมส (Ames) ได้กล่าวไว้ว่า ความพยายามที่จะมองโลกผ่านกรอบการมองกรอบอื่นสามารถที่จะทำให้เราเห็นกรอบการมองของเราได้กระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้น” (เนืองน้อย บุญเนตร, 2537: 7)

เพราะฉะนั้นการศึกษาแนวคิดสิ่งแวดล้อมในครั้งนี่จะเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจถึงรากฐานทางความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (Environmental) ของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อีกทั้งจะเป็นแนวทางสนับสนุนแนวคิดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมถึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อศึกษาทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมด้านสิ่งแวดล้อมในปรัชญาตะวันตก
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม ศึกษาแนวคิดพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมในปรัชญาตะวันตก ซึ่งแนวคิดทั้งสองทำให้มีความเชื่อและทำที่ต่อสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา มองธรรมชาติเป็นมิตรที่มีท่าทีไม่ก้าวร้าวต่อธรรมชาติ มองว่าธรรมชาติมีคุณค่าในตัวเอง ในขณะที่ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมในปรัชญาตะวันตกมองธรรมชาติเป็นทาส มนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลสิ่งธรรมชาติไม่มีคุณค่าในตัวเองถ้าไม่นำมารับใช้มนุษย์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันได้
2. ทำให้เข้าใจทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนด้านสิ่งแวดล้อมในปรัชญาตะวันตก
3. สามารถใช้หลักพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม
4. ทำให้เข้าใจและมีจิตสำนึกที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การตรวจสอบเอกสาร

จากการตรวจสอบเอกสารและงานวิจัยเบื้องต้น พบว่าการวิจัยเรื่อง “พระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมน: กรณีศึกษาวิเคราะห์แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม” มีเอกสารที่เกี่ยวข้องคือ จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม งานเขียนทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ใช้ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนปรัชญาตะวันตก อย่างไรก็ตามเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ที่นำมาอ้างอิง มีดังนี้

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ (2534) ได้ศึกษาเรื่องพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ ผลการวิจัยพบว่า มีหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในไตรปิฎกที่กล่าวถึงหลักจริยธรรมเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สามารถนำมาใช้เป็นหลักจริยธรรมในการทำความเข้าใจกับสภาพธรรมชาติและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเพื่อช่วยแก้ปัญหาเสื่อมโทรมของธรรมชาติเนื่องจากพุทธทศนะมีทำที่ในเชิงอนุรักษ์ เช่น ในพระวินัยที่ห้ามไม่ให้พระภิกษุปัสสาวะหรือป้อนน้ำลายหรือเสมหะลงบนหญ้าหรือแม่น้ำ

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ (2536) ได้ศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังเกิดในขณะนี้และสถาบันศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทในการส่งเสริมและแก้ไขให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กล่าวถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงค้นแสวงหาพระธรรมอยู่กับธรรมชาติ ตรัสรู้ธรรมะอันประเสริฐ วิธีปฏิบัติให้ชีวิตสอดคล้องสัมพันธ์เป็น

อันหนึ่งอันเดียวกัน อาศัยซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ระหว่างมนุษย์ สัตว์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

เนื่องน้อย บุญเนตร (2537) การวิเคราะห์โลกทัศน์ของพุทธปรัชญาที่ยังโยงสรรพสิ่งทั่วสากล ปฏิเสธความมีอยู่ของตัวตน มนุษย์ไม่แปลกแยกจากโลกธรรมชาติ เน้นการมองโลกแบบองค์รวม มนุษย์มิได้เป็นศูนย์กลางของโลก ไม่มีการลำดับสูงต่ำของคุณค่า มีการยืนยันความสำคัญของชีวิตนี้และโลกนี้ ความสัมพันธ์ทางศีลธรรมยังโยงไปสู่สรรพสิ่งทั่วสากล ไม่แยกคุณค่าออกจากข้อเท็จจริง ความจริงทางสภาวะธรรมชาติ หรือ “ธรรม” ในพุทธปรัชญาครอบคลุมทั้ง โลก มนุษย์ ศีลธรรม คุณธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม ฯลฯ มีวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้เกี่ยวกับโลกธรรมชาติคือ การปฏิบัติตนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับโลกธรรมชาติ

เจริญ ชัยแก้ว (2541) ได้ศึกษาจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม : เปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพุทธศาสนาเถรวาท ได้ศึกษาถึง 3 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentrism) ถือว่ามนุษย์เท่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่า สิ่งแวดล้อมไม่มีคุณค่าทางจริยธรรม และมีท่าทีที่ไม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ทฤษฎีที่ยึดชีวิตเป็นศูนย์กลาง (Biocentrism) ได้ให้ความสำคัญแก่เรื่องสิทธิและสรรพสัตว์ สัตว์ป่ามีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่เหมือนกับมนุษย์ มนุษย์ไม่มีสิทธิ์ทำลายชีวิตสัตว์ป่า รวมทั้งสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในโลก และทฤษฎีนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) เป็นทฤษฎีที่เน้นการเคลื่อนไหวระยะยาวที่มีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางสังคมทั้งระบบอย่างถอนรากถอนโคนมากกว่าที่จะแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

ประเวศ อินทองปาน (2545) พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นถึงความตระหนัก และมีเมตตาต่อชีวิตทั้งหมด เมื่อนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ควรมีจิตใจในการถนอมรักษา และเมื่อพิจารณาหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว หลักธรรมมิได้ครอบคลุมในเรื่องมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสังคมเท่านั้น ยังรวมไปถึงมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้วย

วิธีการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารทั้งที่เป็นปฐมภูมิ (Primary) และทุติยภูมิ (Secondary) เอกสารดังกล่าวได้แก่ พระไตรปิฎก งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์หนังสือ สื่อต่างๆ เป็นต้น

2. การวิจัยนี้เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอการวิจัย โดยการตีความในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive)

นิยามศัพท์

เพื่อให้เกิดความเข้าใจความหมายศัพท์ ผู้วิจัยขอกำหนดความหมายของศัพท์ต่างๆ ดังต่อไปนี้

พระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนาเถรวาทหรือลัทธิของพระเถระ เป็นนิกายพุทธศาสนาฝ่ายใต้ซึ่งถือตามคติที่พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา

มานุษยประมาณนิยม หมายถึง ทรรศนะที่ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล สิ่งอื่นๆ จะมีความหมายต้องอาศัยมนุษย์เป็นเกณฑ์ แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์มากที่สุด ทรรศนะที่มองมนุษย์เป็นศูนย์กลางและมีค่าในตัวเองหรือมนุษย์เป็นนาย ธรรมชาติเป็นทาส ซึ่งไม่มีค่าในตนเอง ถ้าหากว่าธรรมชาตินั้นไม่ถูกนำมารับใช้โดยมนุษย์ มนุษย์มีสิทธิ์ครอบครองเพื่อพิชิตและศึกษาได้อย่างเสรีภาพ (การนิยามคำศัพท์ ทฤษฎีที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานใช้คำว่า มานุษยประมาณนิยม)

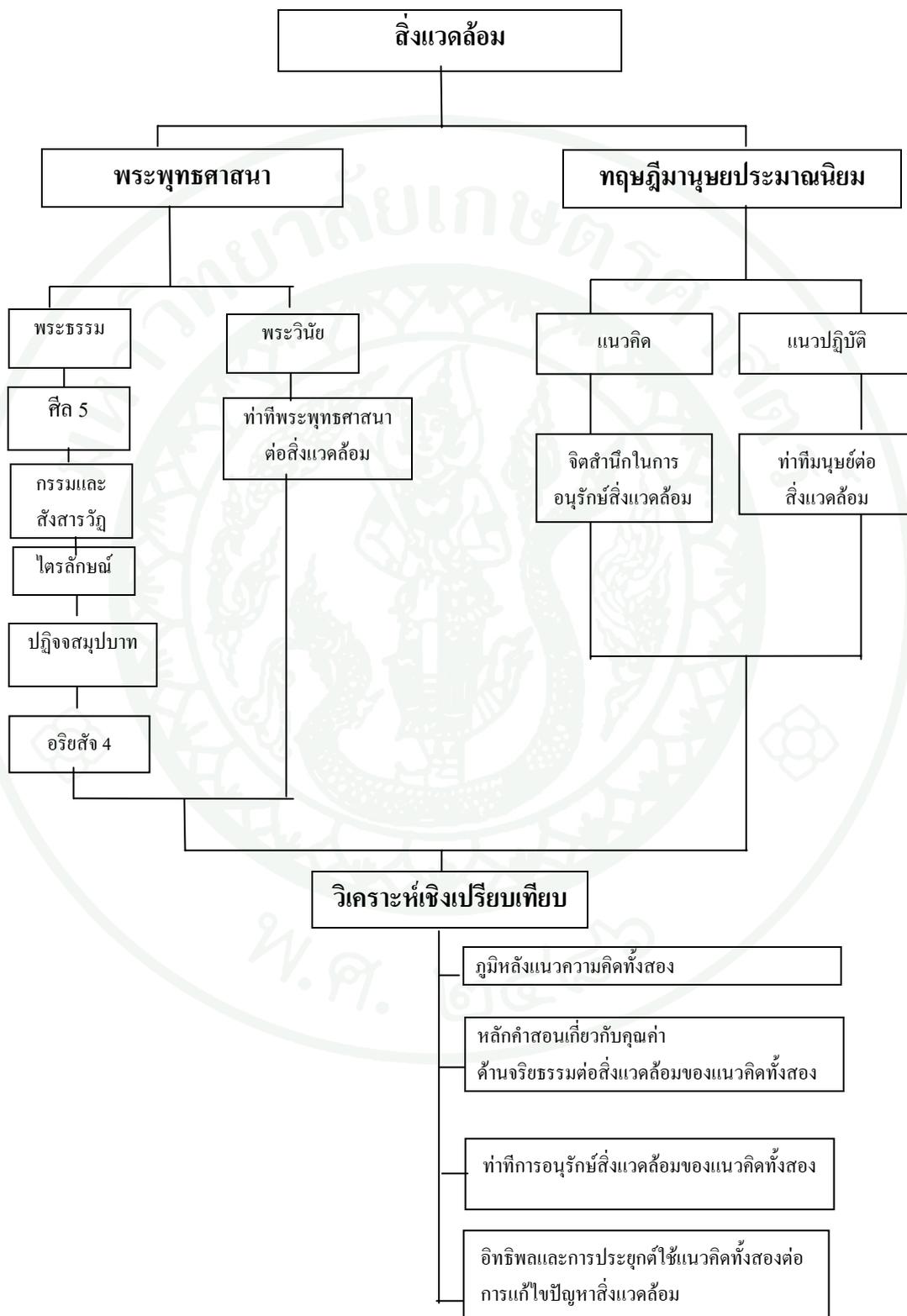
สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้นอยู่รอบๆ ตัวเราทั้งที่มี ลักษณะกายภาพ ที่เห็นเป็นรูปธรรมและนามธรรม

ปรัชญาตะวันตก หมายถึง ปรัชญาของชาวยุโรป และชาวอเมริกัน ความเป็นมาจากอดีตสู่ปัจจุบันของปรัชญาตะวันตกได้รับการพัฒนามาตามลำดับ จนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง และได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับวิชาการมากมายหลายสาขา อาทิ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ จริยศาสตร์ จิตวิทยา กฎหมาย และวิชาการศึกษา เป็นต้น

การอนุรักษ์ หมายถึง การป้องกันมิให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งสูญไป โดยการรักษาของเดิมที่มีอยู่ และการทำขึ้นมาใหม่เพื่อทดแทนของเดิม

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

บทที่ 2

พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม

ภูมิหลังของแนวความคิด

แนวความคิดนี้ถือกำเนิดขึ้นย้อนหลังไปเมื่อประมาณ 2,000 ปีก่อนพุทธกาล ชนชาติอารยันได้อพยพเข้าไปในประเทศอินเดีย ชนชาติอารยันนั้น มีชื่อเรียกต่างๆ เช่น อริยกะ อรยัน อารยะ หรืออารยันบ้าง ชื่อทั้งหมดนี้มีความหมายอย่างเดียวกันคือ มีความหมายว่า “เจริญ” ชาวอารยันมีผิวขาว ร่างกายสูงใหญ่ จมูกโด่งศีรษะค่อนข้างยาว ผมสีอ่อน หน้าตาได้สัดส่วน และหน้าตาจึงออกไปทางฝรั่งชาวยุโรป (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา โย, 2548) เป็นชนพเนจรเผ่าหนึ่ง มีการเสาะแสวงหาทุ่งหญ้าเพื่อเลี้ยงสัตว์ด้วยตนเอง ชนเหล่านี้ได้อพยพเดินทางจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือเข้าสู่ประเทศอินเดีย ได้รวบรวมพลเป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งฝึกฝนอบรมการใช้อาวุธได้ดีกว่าชนเผ่าอื่นๆ มีการใช้ม้าและรถเป็นพาหนะ พวกอารยันจึงมีสมรรถภาพเหนือกว่าพวกชนพื้นเมืองในขณะเดียวกัน

เนื่องจากชนชาติอารยันเป็นชาติที่มีความเจริญด้วยขนบธรรมเนียม ประเพณีและศิลปวัฒนธรรม ยิ่งกว่าชนชาติดราวิเดียน (Dravidians) หรือพวกมิลักกะซึ่งเป็นเจ้าของถิ่นเดิม ชนชาติอารยัน จึงมีอำนาจเข้าปกครองอินเดียทั้งหมด พวกมิลักกะต้องตกอยู่ในอำนาจของพวกอารยันโดยสิ้นเชิง การใช้ชีวิตได้เริ่มขึ้นและเป็นเช่นเดียวกับหมู่บ้านในปัจจุบัน หัวหน้าหมู่บ้านเรียกว่า ผู้ใหญ่บ้าน ตำแหน่งบางครั้งก็ถ่ายทอดหรือได้รับการเลือกตั้ง สภาผู้ใหญ่บ้านประกอบด้วยชายหญิงที่ได้รับการเลือกตั้ง จะทำหน้าที่แจกจ่ายที่ดินและเก็บภาษี คนในหมู่บ้านอาจเป็นชาวนาช่างฝีมือ การสร้างบ้านก่อกำแพงด้วยโคลน พื้นทำด้วยดินเหนียว หลังคามุงหญ้า การแต่งกายของชายแต่งด้วยผ้าห่มรอบตัว ปลายผ้าจะพาดไปยังบ่า ส่วนหญิงจะห่อหุ้มร่างกายด้วยผ้าผืนหนึ่ง และจะมีผ้าอีกผืนหนึ่งมาคลุมศีรษะ (วิณา ศรีชัยรัตน์, 2545: 89)

แต่ลัทธิความเชื่อของชนทั้งสองเผ่านี้ผสมกลมกลืนเข้ากันได้เป็นอย่างดี เรียกว่าแทบจะไม่มีข้อแตกต่างกัน กล่าวคือ พวกดราวิเดียนหรือพวกมิลักกะมีความเชื่อถือ และเคารพธรรมชาติ เบื้องต่ำ เช่น แผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ ดิน น้ำ ไฟ ลม โดยถือว่าเป็นเทพเจ้าหรือมีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถอำนวยผลที่ตนต้องการ จึงทำการบูชาัญญและกราบไหว้อ้อนวอน

พวกอารยันก็มีความเชื่อถือ และเคารพบูชาธรรมชาติเบื้องต้นมาก่อน เช่น ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงไฟ พายุ ปลูก เป็นต้น ประกอบกับสมัยนั้นมโหฬารหลักคือการเกษตรกรรม กสิกรรม เพราะต้องมีชีวิตเกี่ยวข้องกับธรรมชาติทั้งที่เป็น แม่น้ำ ภูเขา ทะเล ป่าไม้ ทำให้ชนชาติอารยันมีความรู้สึกผูกพันและเทิดทูนธรรมชาติสูงมาก เมื่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติออกมาในลักษณะที่น่ากลัวหรืออำนาจประโยชน์ให้ พวกเขาเข้าใจว่าเป็นการคลั่งคลั่งจากธรรมชาติเหล่านั้น จึงมีการยกย่องและเคารพนับถือธรรมชาติเพราะกลัวอำนาจธรรมชาติเหล่านั้น โดยยกขึ้นเป็นเทพเจ้าตลอดจนเชื่อวิญญาณของบรรพบุรุษ หรือพวกผีประจำตระกูล

จะเห็นว่าจุดเริ่มแรกของการนับถือศาสนา คือการนับถือธรรมชาติเป็นอันดับแรกมีการต่อสู้กับธรรมชาติ และต่อสู้กับสัตว์ร้ายนานาชนิด โดยเฉพาะกับมนุษย์ด้วยกันยามใดที่สามารถเอาชนะธรรมชาติหรือมนุษย์ได้ ความเกรงกลัวธรรมชาติ สัตว์ร้ายหรือมนุษย์ย่อมไม่มี แต่ถ้าไม่สามารถต่อสู้ได้ จึงทำให้เกิดความกลัวต่อสิ่งเหล่านั้นและในยามนั้นเอง จึงเกิดมีการกราบไหว้บูชา และแสดงความจงรักภักดีทำพิธีสังเวชเช่นไหว้ต่อธรรมชาติดังกล่าวด้วยความหวังหรืออ้อนวอนขอให้สำเร็จตามความปรารถนา อันเป็นผลตอบแทนขึ้นมาเป็นความสุข ความปลอดภัย และอยู่ได้ในโลก ดังนั้นทั้งสองชนเผ่าจึงมีการผสมผสานศาสนากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าด้วยกัน

การอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนา

จนมาถึงยุคที่พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเมื่อ 2,500 ปี ก่อนพุทธกาล การอุบัติของพระพุทธศาสนา เป็นการอุบัติขึ้นในรูปแบบที่แปลกกว่าศาสนาในอดีต เพราะไม่อิงอาศัยการสร้างที่บันดาลจากปิศาจภายนอก แต่เกิดจากความเพียรพยายามของเจ้าชายสิทธัตถะในการเป็นพระพุทธเจ้าจึงพยายามบำเพ็ญเพียรบารมีธรรม คือคุณความดีที่องค์ศาสดาได้สร้างสมมาในชาติต่างๆ จนบารมีเต็มบริบูรณ์ใช้ความเพียรพยายามค้นคว้าสัจธรรมในปัจจุบัน จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของมนุษย์ โดยมนุษย์ เพื่อมนุษย์โดยแท้ พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาแห่งธรรมชาติ ซึ่งเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงใช้พระชนม์ชีพส่วนใหญ่อยู่กับการบำเพ็ญเพียรเพื่อค้นหาความจริงของโลกและชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในป่า

เริ่มตั้งแต่การประสูติเจ้าชายสิทธัตถะจากพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายาถือพระสูติกาลภายใต้ต้นสาละใหญ่ในสวนลุมพินี ในสวนนี้มีต้นสาละใหญ่จำนวนมากให้ร่มเงา เจ้าชาย

ลิตซ์ตะเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะผู้ครองแคว้นศากยะ ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของชมพูทวีปติดเชิงเขาหิมาลัย ความใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่ในตอนที่ประสูติ ถือว่าพระพุทธเจ้านั้นได้เริ่มต้นชีวิตก็มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติตั้งแต่ต้น สมัยหนึ่งมีพระราชพิธีแรกนาขวัญ พระเจ้าสุทโธทนะพร้อมด้วยข้าราชการบริพารได้เสด็จไปทำพิธีแรกนาขวัญ ณ พุณฑลวง และได้เชิญเจ้าชายลิตซ์ตะไปด้วยโดยจัดที่ประทับไว้ให้ได้ต้นหญ้าใหญ่ ขณะที่พระราชเสด็จลงทำพิธีไถนาเป็นปฐมฤกษ์พร้อมด้วยอำมาตย์ข้าราชการ พวกพระพี่เลี้ยงก็ออกมาชมด้วยทั้งเจ้าชายไว้ในม่านแต่พระองค์เดียว เมื่อเจ้าชายอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว ได้ทรงเจริญภาวนาอาณานาปานสติ ก็มีภูมิต้านทานยังปฐมฌานให้เกิดขึ้นได้ เวลานั้นเป็นเวลาบ่าย เงามแห่งต้นไม้ทั้งหลายได้เคลื่อนไปตามตะวันทั้งสิ้น แต่เงาต้นหญ้าที่ประทับปรากฏเป็นแนวตรงเหมือนเป็นเวลาเที่ยงวัน ครั้นพระพี่เลี้ยงทั้งหลายกลับไปเห็นเหตุการณ์เป็นที่ประหลาดใจจึงรีบกลับไปทูลพระเจ้าสุทโธทนะให้ทรงทราบ เมื่อพระราชเสด็จกลับ ไปทอดพระเนตรก็ทรงรู้สึกอัศจรรย์พระทัย

เมื่อทรงเจริญวัยเติบโตขึ้นมาเข้าสู่วัยหนุ่ม พระราชบิดาทรงสร้างปราสาทไว้ให้พระองค์ประทับถึงสามฤดู คือ ปราสาทฤดูร้อน ปราสาทฤดูหนาว และปราสาทฤดูฝน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการใช้ชีวิตที่ใกล้เคียงกับธรรมชาติทุกฤดูกาล เป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการผูกมัดเจ้าชายลิตซ์ตะให้ยอมอยู่ในโลกีย์สย แต่ข้อนี้ก็อาจจะเป็นเหตุอย่างหนึ่งในการจูงใจให้เจ้าชายลิตซ์ตะทรงปรารถนาที่จะบรรลุนิพพานอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ และการที่พระองค์ทรงสละทางโลกออกบวชก็ด้วยเหตุเนื่องจากการประทับอยู่ในปราสาททั้งสามฤดูทำให้พระองค์ทรงเบื่อหน่ายต่อการใช้ชีวิตทางโลกมากยิ่งขึ้น (จันงค์ อติวัฒน์ลิตซ์, 2516: 144) ต่อมาพระองค์ก็ทรงเลื่องลือทรงมีพระธิดาจากหลายเมืองมาให้เลือก แต่สุดท้ายก็ทรงเลือกและอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงโสธรา หรือพิมพา พระธิดาของเจ้าสุปปพุทธะ และพระนางอมิตาแห่งโลกียวงศ์ทรงประทับอยู่ในปราสาททั้งสามฤดูอย่างสุขสำราญ

ถึงแม้พระเจ้าสุทโธทนะได้พยายามสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเต็มที่ เช่น สร้างปราสาทสามฤดู โดยให้มีการขับกล่อมประโคมดนตรีทั้งกลางวันและกลางคืน ผู้ขับกล่อมดนตรีเป็นสตรีล้วน และพยายามควบคุมให้เปล็ดเปล็นอยู่ในพระราชวังเพื่อมิให้ทรงเห็นความทุกข์ยากของประชาชนในภายนอก แต่จะอย่างไรก็ตามเจ้าชายลิตซ์ตะมีพระทัยจะเสด็จประพาสอุทยานเพื่อเที่ยวชมธรรมชาติจึงรับสั่งให้นายฉันทะมหาเดโชจรรณมัจฉาขับเทียมม้าเข้าไปในอุทยานในขณะที่กำลังทรงเปล็ดเปล็นกับการชมธรรมชาติในอุทยานอยู่นั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง 4 ที่เทวดาจำแลงมาคือ เห็นคนแก่ชราที่มีหลังโก่งเดินถือไม้เท้าไปในระหว่างทางก็ทรงแปลกพระทัยถึงกับตรัสถามฉันทะว่า ชายผู้นี้ทำไมถึงมีรูปร่างผิดปกติกับบุคคลทั่วไป เมื่อทรง

ทราบว่าเป็นธรรมดาที่ทุกคนต้องแก่ชราไปด้วยกันทั้งนั้น ก็บังเกิดความสังเวชสลดพระทัยจึงเสด็จกลับพระราชวัง วันต่อมาเมื่อเจ้าชายได้เสด็จประพาสอุทยานอีกก็ทรงพบคนเจ็บและคนตายในวาระที่สองและที่สาม ก็ทรงถามนายฉันทะเหมือนดังคราวก่อน เมื่อทรงทราบว่าเป็นธรรมดาที่ทุกคนต้องเจ็บ ต้องตายก็ทรงสังเวชพระทัยขึ้นเป็นทวีคูณ แต่ในวาระที่สี่ทรงเห็นบรรพชิตที่นุ่งห่มผ้ากาสาหวัด มีกิริยาอาการสำรวมนำเคารพเลื่อมใสยิ่งนัก ก็ทรงถามนายฉันทะอีกเมื่อทรงทราบว่าเป็นบรรพชิตผู้สงบ ไม่มีอันตราย ทรงพอพระทัยทำให้เจ้าชายสิทธัตถะมีพระทัยผ่องแผ้วเบิกบาน จึงเสด็จเที่ยวอยู่ในอุทยานตลอดวัน

เมื่ออายุพระชนม์ได้ 29 พรรษา พระนางยโสธราจึงทรงพระครรภ์และประสูติพระโอรสแล้วทรงให้พระนามว่าราहुล อันหมายถึงบัว พระองค์มีพระหฤทัยสเนหาในพระโอรสเป็นอย่างยิ่ง แต่เจ้าชายสิทธัตถะเป็นผู้มีบุญบารมีอันบริบูรณ์จึงไม่พอใจชีวิตกฤหัสถ์ จึงเสด็จแอบประพาสอุทยานกับนายฉันทะนายสารถิ ทรงได้เห็นเทวทูตทั้ง 4 คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ พระองค์จึงสังเวชพระทัยในชีวิตและทรงพอพระทัยในการออกบวช ทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะออกผนวชเพื่อแสวงหาโมกขธรรมอันเป็นหนทางดับทุกข์ถาวร ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกในตอนกลางคืนจึงเสด็จไปปราสาททรงอำลาพระนางยโสธรา พระกุมารราहुล พระหฤทัยช่วงนี้ เป็นกังวลอย่างมากเพราะอาลัยอาวรณ์ในพระชายาและพระโอรสน้อยที่เพิ่งประสูติ

ครั้นทรงสละโลกออกผนวชเพื่อแสวงหาสัจธรรมได้ทรงศึกษายังสำนักของอาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบสรามบุตร แม้พระองค์จะทรงศึกษาจบวิทยาการจากทั้งสองสำนักแล้วแต่พระองค์ก็ไม่ทรงพอพระทัย เพราะนั่นยังไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ที่พระองค์ทรงมุ่งหมาย ทรงพิจารณาเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ พระองค์จึงขอลาออกจากสำนักของอาจารย์ทั้งสองไปแสวงหาสัจธรรมตามลำพังพระองค์เอง เมื่อลาจากสำนักของอาจารย์ทั้งสองแล้ว พระองค์ก็เสด็จจาริกมุ่งตรงไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมทรงพิจารณาเห็นว่าสถานที่นั้นเป็นสถานที่สงบ น่ารื่นรมย์ มีพื้นที่ราบเรียบ มีแนวป่าเขียวสด มีน้ำใสไหลผ่านการที่พระองค์เสด็จเข้าป่าเพราะเห็นว่าป่านั้นย่อมเป็นที่สงบห่างไกลความวุ่นวายห่างไกลจากผู้คนที่จะมาทำให้พระองค์เกิดความเศร้าหมองในจิตใจเหมาะแก่การปฏิบัติสมาธิภาวนา

ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมนี้เอง พระพุทธองค์ได้เริ่มบำเพ็ญทุกรกิริยาซึ่งเป็นวิธีการนิยมทำกันอย่างมากของพวกดาบส ฤาษี ชีโพร ในสมัยนั้น โดยคิดว่าจะเป็นหนทางไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ พระองค์ได้ตั้งพระทัยบำเพ็ญทุกรกิริยาแบบเอาชีวิตเข้าแลก แม้การทรมานตนให้ได้รับความลำบากเพื่อทำร่างกายให้ลำบากอย่างหนัก จะทำให้จิตเป็นอิสระจากกาย ตามความเชื่อในสมัยนั้น ก็ทรง

ทดลองทำทุกวิธี แต่ทรงเห็นว่าไม่ใช่หนทางตรัสรู้ พระองค์ทรงมุ่งแสวงหาสิ่งชีวิตหรือสังขารม
ในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร พระพุทธองค์ทรงพอพระทัย
ในการประทับอยู่ในป่าจึงทรงมุ่งตรงไปยังต้นมหาโพธิ์ ในระหว่างทางพระองค์ได้พบโสดิถ
พรหมณ์ถือหญาศากำเดินสวนทางมา พอพรหมณ์นั้นมาพบพระองค์ก็เกิดความเลื่อมใส
จึงน้อมหญาศากำทั้ง 8 กำเข้าไปถวาย พระองค์ก็ทรงรับไว้แล้วเสด็จต่อไปยังต้นมหาโพธิ์

เมื่อเสด็จถึงต้นมหาโพธิ์แล้วพระองค์ได้เสวยข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดา พระองค์ได้
ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตและพิจารณาว่าทิศตะวันออกของต้นมหาโพธิ์เป็นสถานที่เหมาะจึงทรงลาด
หญาศากำ 8 กำปู ณ ที่นั้น ทรงพอพระทัยในบัลลังก์หญาอัน ทรงนั่งขัดสมาธิบนบัลลังก์หญาอันจน
พระองค์ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นมหาโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่า
ความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและต้นโพธิ์
ต้นนั้นได้กลายเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญยิ่งในต่อพุทธศาสนิกชน ต่อมาพระพุทธองค์
เสด็จไปยังต้นไทรและได้ทรงพิจารณาถึงศักยภาพของมนุษย์ในการน้อมรับพระธรรมโดยทรง
เปรียบเทียบมนุษย์กับดอกบัวต่างระดับกัน บ้างก็อยู่ริมน้ำ และบ้างก็อยู่พ้นน้ำ คำสอนของพระพุทธ
องค์ปรากฏว่าทรงใช้การเปรียบเทียบกับต้นไม้ดอกไม้หลายตอนเพื่อทำให้ผู้ฟังเข้าใจพระธรรม
ได้ดีขึ้น ท่าทีของพระองค์ที่มีต่อป่าไม้และต้นไม้ นั้น เพราะพระพุทธองค์ทรงมีความชื่นชมและ
เห็นคุณค่าในทางจิตวิญญาณและความปรารถนาของบรรดาสาวกสาวิกาที่จะถนอมรักษาไม้มดอกไม้
ไม้ใบทั้งปวงไว้ ต่อมาพระพุทธองค์ทรงเลือกอิสิปตนมฤคทายวันหรือสวนกวางแห่งแคว้นพาราณสี
เป็นที่แสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ ผู้กลายเป็นพระสงฆ์กลุ่มแรกในพระพุทธศาสนา
(ประเวศ อินทองปาน, 2545: 64) พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมะและประกาศศาสนาเป็นเวลาถึง
45 พรรษา มีผู้ปฏิบัติตาม และบวชตามพระองค์จนได้บรรลุธรรมนับจำนวนไม่ถ้วน

ในวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ พระพุทธเจ้าได้เสด็จจำพรรษาที่บ้านเวฬุคาม ประทับ
สำราญอิริยาบถที่สวนมะม่วงของนายจุนทะผู้เป็นบุตรของนายช่างทอง เขตเมืองเวสาลี นายจุนทะ
ได้ทราบข่าวว่าพระองค์เสด็จมาประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของตน จึงเข้าไปกราบทูลอัญเชิญให้
เสด็จรับภัตตาหารเช้าที่เรือนของตน และได้ถวายภัตตาหารเช้า จากนั้นพระพุทธองค์ได้เสด็จไปถึง
ศาลวันสวนของเจ้ามัลละกษัตริย์เมืองกุสินารา แม้ในวันสุดท้ายของพระองค์ก็ทรงใช้เวลาในป่า
แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีความผูกพันอย่างแนบแน่นกับธรรมชาติ หลังจากที่พระองค์ประทาน
อุปสมบทให้แก่สุภัททะนับเป็นสาวกองค์สุดท้ายที่พระองค์บวชให้และทรงแสดงโอวาทแก่
พระสาวกเป็นครั้งสุดท้าย และก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระพุทธองค์ได้ตรัสพระคำรัสครั้งสำคัญว่า “โย โว อานันทะ ชัมโม จะ วินโย มยา เทสิโต ปัญญุตโต โส โว มัจจนะ สัตถา” แปลความว่า “ลูกก่อนอานนท์ ธรรมวินัยอันใดที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว” (ประเวศ อินทองปาน, 2552: 7) และเมื่อถึงวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 6 ตรงกับวันวิสาขะก็ทรงดับขันธปรินิพพาน พระชนมายุได้ 80 พระพรรษา

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับคุณค่าจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม

จริยธรรม หมายถึง “ธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ” จัดว่า “เป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดั่งามถูกต้อง อันเป็นสิ่งประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้ต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนา อันได้แก่ สิล (Precept) อันหมายถึงหลักหรือกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติเพื่อตัดหรือฝีกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อย ให้เป็นปกติ อย่าให้ผิดปกติ (ผิดศีล) เช่น พุดาให้ถูกต้องให้เป็นธรรม เมื่อพุดหรือกระทำถูกต้อง เป็นธรรมย่อมมีความสุข ความสบาย เยือกเย็น ไม่เดือดร้อน ดังกล่าวจึงเป็นผลของการมีศีลหรือเป็นผลแห่งการมีคุณธรรมในจิตใจ เมื่อมีคุณธรรมในจิตใจแล้ว ก็เป็นเหตุให้ประพฤติจริยธรรมได้ถูกต้อง ดังนั้นคุณธรรมและศีลจึงเป็นโครงสร้างของจริยธรรม” (บุญมี แทนแก้ว, 2546: 25)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยขอเสนอ หลักศีล 5 กรรมและสังสารวัฏ พุทธปรัชญา : การมองธรรมชาติแบบองค์รวม การมองโลกแบบองค์รวม : ธรรม และอริยสัจ 4 เพื่อนำมาพิจารณา ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมโดยตรง

หลักศีล 5

ศีล 5 หรือเบญจศีล เป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นเพื่อนกัน พระพุทธองค์ตรัสศีล 5 หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์

1. ละเว้นจากการล่าสัตว์ หมายถึง การล่าสัตว์ทุกชนิดเพื่อการล่าหรือเพื่อบูชายัญและรวมไปถึงการไม่ทำลายพืช สัตว์โลกทุกชนิด ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานย่อมรักชีวิตของตนเอง มีความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้มองเห็นชีวิตตนเองมีคุณค่าควรแก่การถนอม เรามีความรู้สึกรักชีวิตเราอย่างไร คนอื่น หรือสัตว์อื่นก็มีความรู้สึกรักชีวิตของตนเองอย่างนั้น (วสิน อินทสระ, 2549: 60)

2. ละเว้นจากการลักขโมย หมายถึง ควรถือประโยชน์ตามที่ธรรมชาติได้ให้มา ไม่ควรไปเร่งหรือเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมี จนกลายเป็นการทำลายธรรมชาติและเป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม

3. ละเว้นจากการประพาศิตทางเพศ หมายถึง เว้นจากประพาศิตในกาม ผู้ประพาศิต ผิดศีลข้อนี้จะทำให้ชีวิตมีภัยคุกคามหรือมีศัตรูมาก ในทำนองเดียวกัน ด้านสิ่งแวดล้อมถ้ามนุษย์ประพาศิตต่อธรรมชาติโดยมองธรรมชาติเป็นเสมือนผู้หญิง มนุษย์มีการลักลอบตัดต้นไม้ฆ่าสัตว์ ก็นับเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติ

4. ละเว้นจากการพูดเท็จ อันได้แก่ คำปด เสียดสี และคำเท็จ ควรเป็นผู้รักษาสัจจะพูดแต่คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจและปรารถนาดี ในด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อมบุคคลควรพูดเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งใช้สื่อต่างๆ เพื่อประชาสัมพันธ์เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนได้ทราบความจริงอันก่อให้เกิดพฤติกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. ละเว้นจากการดื่มสุราหรือน้ำเมา และรวมทั้งยาเสพติด ศีลข้อนี้จะทำให้ผู้ละเมิดขาดสติในการประยุกต์ใช้ด้านสิ่งแวดล้อม บุคคลไม่ควรดื่มน้ำเมาซึ่งเป็นผลผลิตจากต้นไม้หรือพืชต่างๆ ซึ่งเป็นที่มาแห่งการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติเป็นการทำร้ายธรรมชาติ

ศีลทั้ง 5 ข้อนี้ เป็นหลักจำเป็นในสังคมมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดความปกติสุข ทั้งในตนเองและสังคม เพราะช่วยควบคุมความประพฤติมิให้พลาดถลาลงในความชั่วอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงจัดอยู่ในระดับศีลธรรมอันเป็นมูลฐานที่จะนำไปสู่ความสงบของจิตใจ และเป็นหลักแห่งความประพฤติที่จะทำให้เกิดความสะอาดทางกาย และวาจา พระพุทธองค์ทรงตรัสเรื่องว่าด้วยสัตว์ผู้มีศีล 5 ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลายสัตว์ทั้งหลายคบค้าสมาคมกันโดยธาตุอย่างเดียวกัน คือสัตว์ทั้งหลายผู้ฆ่าสัตว์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ฆ่าสัตว์ สัตว์ทั้งหลายผู้ลักทรัพย์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ลักทรัพย์ สัตว์ทั้งหลายผู้ประพาศิตในกาม คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้ประพาศิตในกาม สัตว์ทั้งหลายผู้พูดเท็จ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้พูดเท็จ สัตว์ทั้งหลายผู้เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาทคบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท

สัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ สัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการ ประพฤติผิดในกาม คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการ ประพฤติผิดในกาม สัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ สัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท (สัง.นิ., 16/109/201-202)

หลักศีล 5 เป็นการห้ามจิตใจเพื่อให้รักษาศีลที่บริสุทธิ์และในแต่ละครั้งนั้นจะเป็นการขัดเกลา กิเลสหรือปรับสภาพจิตใจให้ประณีตขึ้นจากความหยาบกระด้างของกิเลส เป็นการป้องกันการพอกพูนขึ้นของกิเลส และในระยะยาวก็จะทำให้กิเลสตัวนั้นๆ อ่อนกำลังลงและหมดไป แต่โดยรวมแล้วการห้ามจิตแต่ละครั้ง ก็ย่อมจะทำให้จิตประณีตขึ้นหรืออย่างน้อยที่สุดก็คือ จะไม่ทำให้จิตหยาบกระด้างมากขึ้นไปอีกเมื่อมนุษย์มีการรักษาศีลพัฒนาจิตใจก็จะเกิดความสงบสุขขึ้นในสังคม รวมทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพราะการรักษาศีล คือการป้องกันการล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ป้องกันการล่วงละเมิดต่อสัตว์ ป่าไม้ และธรรมชาติ อันจะส่งผลให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งและความเสียหาย ดังนั้นหลักศีล 5 นั้นจึงถูกบัญญัติขึ้นมาเพื่อควบคุม ไม่ให้มีการแสดงออกทางกาย หรือทางวาจาไปในทางที่ตอบสนองอำนาจของกิเลส

กรรมและสังสารวัฏ

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เกิดขึ้นดำรงอยู่และแตกดับไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เมื่อระบบของธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าในทางบวกหรือทางลบมนุษย์ก็ได้รับผลกระทบนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน ในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างไม่รู้คุณค่า ประกอบกับวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีที่มีความเจริญก้าวหน้าตามลำดับ ทรัพยากรธรรมชาติมิได้ถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตเพียงอย่างเดียว แต่ยังนำมาใช้เพื่อตอบสนองกิเลสตัณหาของมนุษย์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อมนุษย์ขาดจริยธรรมต่อธรรมชาติ ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างไม่รู้คุณค่า อีกไม่นานธรรมชาติเองก็จะย้อนกลับมาทำลายมนุษย์เช่นกันดังจะเห็นได้จากข่าวภัยพิบัติต่างๆเช่นภาวะโลกร้อน (Global warming) ภัยนะคุกคามโลก ที่มนุษย์กำลังเผชิญหน้ากับผลพวงที่ตามมาในรูปแบบต่างๆ อาทิ ความร้อนที่เพิ่มสูงขึ้น

พายุถล่มเมือง น้ำท่วมฉับพลัน ภัยแล้ง ไฟป่า การแพร่กระจายของเชื้อโรคสายพันธุ์ใหม่ และ ควันพิษ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ล้วนเกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้เกิดจากการที่มนุษย์ ไม่ใส่ใจกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงควรมีจิตสำนึกทางจริยธรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ดังนั้นกรรม จึงเป็นหลักฐานประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาสอนว่ากรรมเป็นต้นเหตุของความเป็นไปต่างๆในชีวิต ผลของกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม จะบังเกิดขึ้นด้วยจงใจกระทำสิ่งเหล่านี้ไม่เพียงแต่จัดให้ไปเกิดใหม่เท่านั้น แต่ยังจัดสรรให้ไปเกิดในขอบเขตแห่งกรรมอีกด้วย อย่างไรก็ตามภพ และภาวะที่จะไปเกิดใหม่นั้นขึ้นอยู่กับกระทำของผู้ผู้นั้น ในชาติก่อนมาตรฐานในการตัดสินปัญหาทางจริยธรรม พระพุทธเจ้าให้พิจารณาแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับกุศล (ความดี) และอกุศล (ความชั่ว) เป็นหลักแกนกลางการตัดสินปัญหาทางจริยธรรม ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนาได้นำพฤติกรรมของมนุษย์มาวิเคราะห์และมีวิธีปรับปรุงพฤติกรรมของมนุษย์ให้ดีขึ้นได้ โดยนำหลักคำสอนจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนามาใช้

หลักธรรมสำคัญที่ตรงกับเรื่อง กรรมกับสิกขา กรรมก็คือ เรื่องของพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล และสิกขาหรือการศึกษา ก็คือการพัฒนาพฤติกรรม กรรมในความหมายที่ละเอียดลึกซึ้งไปคือ พฤติกรรมทุกอย่าง ทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏออกมาภายนอกซึ่งรวมถึงพฤติกรรมส่วนใหญ่ของบุคคลที่เรียกว่าอาชีพการงานด้วย และเมื่อเจาะจงลงไปให้ถึงตัวจริง จะเห็นว่าพฤติกรรมทั้งหลายเหล่านี้มาจากเจตจำนง ความนึกคิด ความตั้งใจคิดหมาย การเลือกตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร ถ้าพฤติกรรมเป็นไปโดยไม่มีเจตจำนง ก็ไม่มีความหมายอะไร เพราะฉะนั้น ในทางหลักการที่แท้จริงจึงถือว่า กรรม หมายถึง เจตจำนงหรือเจตนา ซึ่งเป็นทั้งที่มาและเป็นแกนของพฤติกรรมทุกอย่าง และไม่ใช่ว่าแสดงออกมาทางกายเพียงอย่างเดียว ยังรวมถึงพฤติกรรมที่แสดงออกทางวาจา และการนึกคิด การคิดปรุงแต่งในใจด้วย ซึ่งเป็นไปได้ด้วยเจตจำนงหรือเจตนา นี่เป็นความหมายของกรรมที่พร้อมสมบูรณ์ในทางพระพุทธศาสนา กรรมแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

1. กายกรรม ได้แก่ การกระทำทางร่างกาย การเคลื่อนไหวร่างกาย การใช้ร่างกายในการทำกิจกรรมต่างๆ มีทั้งผลดีและผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมได้ทั้งสิ้น การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมเช่น การปลูกต้นไม้ การปลูกป่า การเก็บขยะ ส่วนการกระทำที่เป็นผลเสีย เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การล่าสัตว์ การทิ้งขยะลงแม่น้ำ เป็นต้น

2. วิจิตรกรรม ได้แก่ การกระทำทางวาจา เช่น การพูดสื่อสาร การเขียนหนังสือ การกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมทางด้านวิจิตรกรรม เช่น การพูดรณรงค์ส่งเสริมให้คน มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การเทศน์ของพระภิกษุสงฆ์สั่งสอนให้ประชาชนเห็นถึง คุณค่าของธรรมชาติ การกระทำที่เป็นผลเสียด้านวิจิตรกรรม เช่น การพูดโกหก การกล่าวหาให้ร้าย ผู้อื่นจนเกิดความเสียหาย

3. มโนกรรม ได้แก่ การกระทำทางใจ เช่น การเชื่อ การคิด ความเห็น การยึดถือ มโนกรรมในพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญมากเพราะมโนกรรมหรือการกระทำทางใจ หมายถึง กระบวนการคิดทั้งหมด ตั้งแต่ความนึกคิด การคิดปรุงแต่ง รวมทั้งความเชื่อถือ ความคิดเห็น พัสตคติค่านิยม แนวความคิดทฤษฎี ลัทธิอุดมการณ์ทั้งหลาย ซึ่งทางพระใช้คำรวมคำเดียวว่า ทิฐิ เช่น สัมมาทิฐิ มิจฉาทิฐิ เป็นต้น มโนกรรม คือ ทิฐินี้เป็นตัวกำหนดทิศทางและความเป็นไปของ สังคมตลอดจน อารยธรรมของมนุษยชาติทั้งหมด (ประยูร ปยุตโต, 2536: 4) พระพุทธเจ้าตรัสว่า การกระทำ (กรรม) จะให้เกิดผลสมบูรณ์ต้องอาศัยปัจจัยเหล่านี้จากหลักกรรมที่กล่าวมาแล้วทำให้ ทราบทัศนะของพระพุทธศาสนาว่าสัตว์โลกทั้งหลายที่ยังมีกิเลสข่มอยู่ในกระแสของการเวียนว่าย ตายเกิดจึงมีความสัมพันธ์กับหลักคำสอนในพุทธศาสนาเรื่องสังสารวัฏ

สังสารวัฏ หมายถึง การเวียนว่ายตายเวียนเกิดอยู่ในภพภูมิต่างๆ ของสัตว์โลก ด้วยอำนาจ กิเลส กรรม วิบาก หมุนวนอยู่เช่นนั้นตรวนเท่าที่ยังตัด กิเลส กรรม วิบากไม่ได้ สังสารวัฏโดยทั่วไป ปฏิบัติในลักษณะของการหมุนเวียนหรือการเคลื่อนที่ไปเรื่อยๆ อย่างไรก็ตามในพระธรรมเคยแสดง ไว้หลายลักษณะ การดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตอาจวนเวียน ซึ่งแสดงถึงทุกข์ กระบวนการนี้เป็นลักษณะ สำคัญข้อหนึ่งของสังสารวัฏสามารถอธิบายอยู่ในพุทธศาสนาในยุคต้น ดังนี้ (Sahmi, 2008: 70)

1. กระบวนการของสังสารวัฏไม่มีการรู้การเกิดขึ้น
2. กฎแห่งกรรมเป็นพื้นฐานการเกิดของสิ่งมีชีวิตในดินแดนที่แตกต่างกัน
3. ทั้งทุกข์และการแสวงหาความหลุดพ้นเป็นอิสระเกิดขึ้นภายในช่วงสังสารวัฏ
4. ไม่มีขอบเขตของสังสารวัฏที่ถาวรจะมีการเคลื่อนไหวต่อเนื่องจากสิ่งหนึ่งไปถึงอีก สิ่งหนึ่ง
5. การวนเวียนในสังสารวัฏจะสิ้นสุด เมื่อบรรลุถึงนิพพาน

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า ตราบใดที่สัตว์ยังมีกรรม ในภพภูมิต่างๆ เป็นของตัวเองอยู่ ไม่ว่าจะป็นระดับกามภพ รูปภพ และอรุภพ กรรมแต่ละระดับจะเป็นตัวผลักดันให้เกิดตามภพต่างๆ ที่มีกรรมเป็นฐานรองรับ พระพุทธเจ้าทรงยืนยัน การเวียนว่ายตายเกิดของจิตที่ยังมีกิเลส มีความปรารถนาในกามภพ รูปภพ และอรุภพ ซึ่งสัตว์ทั้งหลายจะไปเกิดในภพใดก็สุดแล้วแต่กิเลส และกรรมของเขาที่เกี่ยวข้องกับภพนั้นๆ เหมือน บุคคลฝึกฝนสิ่งใด พอใจกระทำสิ่งใด ย่อมได้รับผลของสิ่งนั้นสถานที่ที่คนเราจะไปเกิดนั้นมีอยู่ 31 ภูมิ การเกิดใหม่ของสัตว์นั้น เป็นสภาวะที่ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติของมันเองตราบใดที่ยังไม่หมด กิเลส การหมุนเวียนต่อเนื่องที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ที่ทำให้วงจรชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสายตามหลักไตรวัฏ คือการวนเวียนของสภาวะธรรม 3 ประการ

1. กิเลส คือสิ่งที่ทำให้เร้าหมอง ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เรียกว่า กิเลสวัฏ
2. กรรม คือการทำดีและการทำชั่ว ได้แก่ สังขาร และกรรมภพ เรียกว่า กรรมวัฏ
3. วิบาก คือผลของกรรม ได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา อุปัตติภพ ชาติขรา มรณะ เรียกว่า วิปากวัฏ

กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมก็ได้รับวิบากคือผลของกรรมนั้น อันเป็นปัจจัยให้เกิดกิเลสแล้วทำกรรมหมุนเวียนต่อไปอีก เช่น เกิดกิเลสอยากได้ของเขาจึงทำกรรมด้วยการไปลักขโมยของเขามา ประสบวิบากคือได้ของนั้นมาเสพเสวยเกิดสุขเวทนาทำให้มีกิเลสเหิมใจอยากได้รุนแรงและมากยิ่งขึ้น จึงยังทำกรรมมากขึ้นหรือในทางตรงข้ามถูกขัดขวางได้รับทุกขเวทนาเป็นวิบาก ทำให้เกิดกิเลสคือโทสะแค้นเคืองแล้วพยายามทำกรรมคือประทุษร้ายเขา เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ วงจรจะหมุนเวียนต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด (พระธรรมปิฎก, 2540: 86-87) พระพุทธศาสนาเห็นว่าการตายไม่ใช่ความสิ้นสุดแห่งชีวิต แต่เป็นเพียงการสลายแห่งนามรูปอย่างหนึ่งที่ปรากฏแก่สายนามมนุษย์ กำลังของกรรมที่เหลืออยู่ก็จะก่อให้เกิดนามรูปขึ้นมาใหม่อีก นามรูปที่เกิดใหม่นั้นย่อม นึกคิด พุจฉา และแสดงกิริยาอนุโลมต่อธรรมชาติที่สะสมต่อๆ กันมา และคนเราก็ยังได้สร้างกรรมใหม่ขึ้นเรื่อยๆ ไป ซึ่งจะได้รับผลกรรมในชีวิตนั้นและชีวิตต่อไป เกิดปรากฏเป็นนามรูปไม่ขาดสาย จนกว่าจะตัดอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ได้ขาด บรรลุถึงนิพพาน อันเป็นที่สุดแห่งทุกข์

พุทธปรัชญา : การมองธรรมชาติแบบองค์รวม

การรู้ว่าสิ่งแวดลอมเป็นอย่างไร ควรจะต้องรู้ความจริง (Fact) ที่เรียกว่าเป็นธรรมชาติ (Nature) และมนุษย์ดำรงชีวิตอยู่เป็นส่วนหนึ่ง กระบวนการทางธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในส่วนที่เป็นรูปธรรม ที่เราใช้ประสาทสัมผัสได้โดยตรงหรือรู้ได้โดยผ่านเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ได้นั้นมีสถานะ (Condition) เป็นอยู่อย่างไร พุทธปรัชญาเป็นการกล่าวถึงความจริงของธรรมชาติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นความรู้ที่เป็นสัจจะ (Truth) และเป็นเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับสิ่งแวดลอม (พิรพัฒน์ รัตนเศรษฐี, 2550: 12)

ธรรมชาติของวัตถุ คำสอนในพุทธศาสนาได้กล่าวถึงธรรมชาติทั้งหลาย มีอยู่ 5 สถานะคือ

1. ปฐวีธาตุ คือ ธาตุดิน
2. อาโปธาตุ คือ ธาตุน้ำ
3. เตโชธาตุ คือ ธาตุไฟ
4. วาโยธาตุ คือ ธาตุลม
5. อากาศธาตุ คือ ธาตุอากาศ

สถานะของธาตุเหล่านี้เป็นการนำมารวมประเภทกันไว้ และธาตุเหล่านี้ดำเนินไปตามลักษณะไตรลักษณ์คือ

1. อนิจจัง (Impermanence) คือความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป
2. ทุกขัง (Conflict) คือความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดคั้นและขัดแย้งอยู่ในตัวเพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์ มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความพึงพอใจแก่ผู้อยากด้วยตัณหาและก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไป อยากเข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน เช่น อยากได้สิ่งของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ไม่ได้ตามที่ต้องการก็เกิดความทุกข์ เป็นต้น

3. อนัตตา (Non-Self) คือความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง ความไม่เป็นตัวของตัวเอง แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เช่น คนเราเมื่อเกิดมาต้องแก่ ต้องเจ็บ และต้องตาย เราไม่สามารถจะบังคับไม่ให้เกิดขึ้นตามความต้องการของเราได้ เพราะมีเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความแก่ ความเจ็บและความตาย เป็นต้น

ธาตุต่างๆ เหล่านี้มีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ อาจเปลี่ยนแปลงจากที่หนึ่งไปสู่ที่หนึ่ง บางเวลาอาจอยู่เป็นส่วนประกอบของดิน บางเวลาอาจไปอยู่เป็นองค์ประกอบของพืช เปลี่ยนแปลงเช่นนี้อยู่เสมอ มีการเกิดขึ้น คงอยู่ และสูญสลายไปเป็นวัฏจักร และหลักไตรลักษณ์ นับว่าเป็นกฎของธรรมชาติที่แน่นอน และควบคุมทุกอย่างให้มีระบบการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปอย่างนั้น คือมีการเกิดดับนั่นเอง การยอมรับในการเปลี่ยนแปลงทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีสติ มีความระมัดระวังไม่ให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนเมื่อชีวิตเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์อย่างนั้น ความรู้ความเข้าใจกฎของไตรลักษณ์ จึงนับเป็นพื้นฐานความรู้ที่ทำให้บุคคลเข้าใจธรรมชาติ และดำรงชีวิตอยู่ในธรรมชาติด้วยความไม่ลุ่มหลง ไม่ยึดติด ทั้งจะเป็นการเกื้อกูลทั้งตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมโดยรอบตนเอง อันจะนำไปสู่ชีวิตที่ประหยัดพอดีไม่ใช้หรือทำลายสิ่งแวดล้อมจนเกินความจำเป็น (วินัย วีระวัฒนานนท์, 2538: 169)

การมองโลกแบบองค์รวม : ธรรม

พระพุทธศาสนาอธิบายกฎธรรมชาติหรือกฎของสาเหตุนี้ว่า หลักปฏิจจสมุปบาท คือสภาวะซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ในทางพระพุทธศาสนาไม่เชื่อว่ามีพระเจ้าสร้างโลก แต่สอนว่าทุกอย่างเกิดมาจากเหตุปัจจัย อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น และไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยบังเอิญ ทั้งไม่มีอะไรเกิดขึ้นได้โดยไม่อาศัยเหตุปัจจัยอะไร ผลทุกอย่างเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะเหตุ และทำนองเดียวกันก็ไม่มีเหตุใดที่ไม่กลายเป็นผล เหตุและผลเนื่องกันตลอดเวลา เหตุส่งมาเป็นผล แล้วผลของเหตุดังกล่าวก็กลายเป็นเหตุให้เกิดผลใหม่ต่อไปอีก และขณะเดียวกันก็จะเกี่ยวพันกับเหตุที่มันเกิดขึ้นด้วย ฉะนั้นเมื่อได้รับความร้อนก็กลายเป็นไอ ระเหยลอยไปในอากาศ และไอน้ำเมื่อถูกความเย็นก็รวมตัวกันกลายเป็นเมฆ แล้วเป็นฝนก็ตกลงมาเป็นน้ำอีก วนเวียนอยู่อย่างนี้ (พิน ดอกบัว, 2544: 146)

ในกรณีเดียวกัน พระเมธีธรรมาภรณ์ (2535: 5) ได้อธิบายว่า “ป่าไม้สร้างความชุ่มชื้นทำให้ฝนตกและเมื่อฝนตกป่าไม้ก็อุ้มน้ำไว้ ไม่ให้น้ำท่วมฉับพลันเป็นกลไกธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กันถ้าขาดป่าไม้ ฝนก็จะแล้ง ถ้าฝนตกลงมาน้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่าสัตว์ป่าก็อยู่ไม่ได้ เรียกว่าธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันตลอด” การเกิดขึ้นโดยอาศัยซึ่งกันและกัน หรืออาการที่สิ่งต่างๆ อาศัยซึ่งกันและกันแล้วเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องกันไป หลักนี้อาจเรียกอีกอย่างว่า หลักอิทัปปัจจยตา ดังท่านพุทธทาสภิกขุ (2530: 72) ได้กล่าวว่า

หัวใจของพระพุทธศาสนา คืออิทัปปัจจยตา ในฐานะที่เป็นตัวกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งปวงบ้าง เป็นการกระทำตามกฎเกณฑ์หรือเป็นไปตามกฎเกณฑ์นั้นบ้าง และเป็นผลหรือเป็นปฏิกิริยาขึ้นจากการกระทำนั้นบ้าง ในโลกนี้ไม่มีอะไรมากไปกว่าสิ่งทั้ง 3 นี้ เราจึงควรรู้จักสิ่งเหล่านี้ให้ดี

อิทัปปัจจยตา คือ ธรรมชาติภายใน พระพุทธเจ้าเรียกว่าธรรมชาติ คือธาตุแห่งธรรมถ้าเรารักษาธรรมชาติภายใน หรือธรรมชาติ คืออิทัปปัจจยตาไว้ได้ ความเห็นแก่ตัวก็ไม่อาจเกิดขึ้นภายในจิตใจ จิตจะไม่มีความเห็นแก่ตัวเมื่อไม่มีความเห็นแก่ตัวอะไรจะไปทำลายธรรมชาติ เมื่อรักษาธรรมชาติภายในไว้ได้ ธรรมชาติภายนอกจะรักษาตัวมันเองโดยอัตโนมัติ ความเห็นแก่ตัวไม่มีในโลกนี้แล้ว โลกนี้จะงดงามและบริสุทธิ์อยู่ตามธรรมชาติ (พุทธทาสภิกขุ, 2533: 6-7)

อิทัปปัจจยตาที่ดำเนินอยู่ในธรรมชาติเป็นไปในรูปแบบกระบวนการที่สืบเนื่อง ดังนั้นจึงไม่มีอะไรเลยที่อยู่นิ่งๆ ภาพของโลกธรรมชาติอยู่ใต้กฎสาเหตุจึงมีการเคลื่อนที่และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา トラバドที่มีเหตุปัจจัยและผลที่ตามมาอย่างต่อเนื่องกัน ก็ยังคงดำเนินต่อไป พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายกระบวนการสาเหตุ-ผลในมนุษย์ไว้ว่า

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี
 เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี
 เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี
 เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
 เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี
 เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
 เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
 เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงมีความเกิดขึ้น แห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้ (ที.ม., 10/97/58) เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท

หลักปฏิจจสมุปบาทหรืออทิปปัจจยตาอธิบายปรากฏการณ์ในโลก ถือว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ตั้งแต่ปรากฏการณ์ทางกายภาพของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต การวิวัฒนาการและเสื่อมสลายของโลก เช่น การเกิดแผ่นดินไหว การเกิดของชีวิตพืช รวมไปถึงพฤติกรรมทางศีลธรรมในสังคมของมนุษย์ เรียกว่าเป็นไปตามเหตุและปัจจัย และในระบบของความเป็นไปตามเหตุและปัจจัยนั้นรวมกันเป็นกฎธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า หลักนิยาม 5 แปลว่า กำหนดอันแน่นอน แนวทางที่แน่นอน หรือระเบียบที่แน่นอน หมายถึง การบอกได้ว่าเหตุอย่างนี้จะนำไปสู่ผลอย่างไรที่แน่นอน อันเป็นความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล หลักอทิปปัจจยตานี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมนิยามหรือนิยาม ประกอบด้วย

อุดุนิยาม คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความเป็นไปของโลกวัตถุ สิ่งทั้งหลายในโลกของวัตถุเป็นไปตามปัจจัย พระพุทธศาสนาสอนว่าความมีระเบียบมีกฎเกณฑ์ในธรรมชาติส่วนที่เป็นวัตถุ เพื่อให้ชาวพุทธมองเห็นว่า สิ่งเหล่านี้ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย เมื่อมีสาเหตุ ย่อมมีผล ปรากฏการณ์ทางวัตถุในจักรวาลนี้ย่อมเกิดขึ้นเมื่อเหตุปัจจัยแห่งการเกิดของสิ่งนั้นมีเพียงพอ เรื่องเหล่านี้เป็นไปตามธรรมชาติไม่เกี่ยวกับความพอใจหรือไม่พอใจของมนุษย์ หากคนเราเข้าใจความเกี่ยวเนื่องระหว่างสาเหตุกับผลในปรากฏการณ์ทางวัตถุ เขาจะไม่เป็นทุกข์ไม่คับแค้น ไม่ยินดี ไม่เสียใจ ไม่ลึงโลด ไม่คร่ำครวญ คนที่เป็นทุกข์หรือเป็นสุขเพราะเรื่องวัตถุ คือคนที่ไม่เข้าใจหลักอุดุนิยาม ยกตัวอย่างเช่น นายเขียวเป็นเกษตรกร อาชีพของเขาอาศัยธรรมชาติ ปีใดที่ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ปีนั้นผลผลิตจะอุดมสมบูรณ์ หากนายเขียวเป็นชาวพุทธ นายเขียวจะได้รับการอบรมว่าปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง น้ำท่วม หรือฝนแล้ง เป็นด้นล้วนดำเนินไปอย่างมีเหตุปัจจัย หากนายเขียวเข้าใจหลักอุดุนิยามพอ ปีใดที่ฝนแล้งขาดแคลนน้ำ เขาจะไม่เป็นทุกข์ในปีที่ฝนดี เขาจะเฉยๆ ไม่ดีใจ การตกของฝนเป็นเรื่องของธรรมชาติ เมื่อเหตุปัจจัยของการมีฝนเพียงพอฝนมันก็ตก ตรงกันข้าม หากเหตุปัจจัยแห่งการเกิดความกันดารแห้งแล้งเพียงพอ สิ่งนี้ก็เกิดทุกอย่างเป็นไปตามเงื่อนไขและเหตุปัจจัย ไม่ว่านายเขียวจะยินดีหรือแข่งคำ สิ่งเหล่านี้ก็ไม่รับรู้ด้วย (สมภาร พรหมทา, 2534: 69-70)

อุคฺคินิยามนํเป็นกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวซึ่งสามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางวัตถุต่างๆ ได้ เช่น ดิน ฟ้า อากาศ ฤดูกาล การเคลื่อนไหวของสิ่งต่างๆ เช่น โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ ปรากฏการณ์ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แม้กระทั่งการเกิดและการดับสลายของโลกก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติ

พิชณิยาม คือกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ กฎธรรมชาตินี้ เช่น เมื่อบานาเมล็ดข้าวเปลือกไปเพาะ ต้นไม้ที่งอกออกมาจะต้องเป็นต้นข้าวเสมอ หรือช้างเมื่อคลอดลูกออกมาแล้วก็ย่อมเป็นลูกช้างเสมอ เป็นระเบียบแบบแผน สำหรับมนุษย์ พระพุทธศาสนาสอนว่ามีภัยอย่างหนึ่งที่คุกคามมนุษย์ให้เป็นทุกข์และกังวลกับมันอยู่ตลอดเวลา ภัยที่วุ่นนี้คือภัยจากความแก่ เจ็บ และตาย สามสิ่งนี้เป็นสิ่งมนุษย์เกลียดกลัว อยากหนีห่างให้ไกล หลักพิชณิยามจะสอนให้มองว่า การแก่ เจ็บ และตายเป็นเรื่องธรรมดาชาวพุทธที่เข้าใจหลักพิชณิยามจะไม่กังวล ไม่รู้สึกว่าตนเองแก่ลง หรือเจ็บ ไข้ก็เป็นทุกข์ ไม่กลัวอดสู่มื่อถึงวาระที่ต้องสิ้นชีวิต ก็ตายด้วยอาการสงบ ที่เป็นเช่นนี้เพราะมองเห็นว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นเรื่องธรรมดา มนุษย์ไม่สามารถฝืนมันได้ ไม่ว่ามนุษย์จะต้องการหรือไม่ก็ตาม ตัวอย่างของความเป็นระเบียบนี้ พระพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นผลมาจากการควบคุมของพิชณิยาม

จิตนิยาม คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต พุทธศาสนามองว่าจิตกับสมองเป็นคนละอย่าง จิตเป็นนามธรรม ส่วนสมองเป็นรูปธรรม สมองในพระพุทธศาสนาก็มีฐานะเป็นเพียงอวัยวะชิ้นหนึ่งในจำนวนอวัยวะต่างๆ ที่ประกอบขึ้นในร่างกายของคน อวัยวะต่างๆ ย่อมมีหน้าที่ของตนเอง หัวใจ แขน ขา ลิ้น ฟัน ย่อมมีหน้าที่ของมัน สมองก็เช่นเดียวกันมีหน้าที่ของตนเอง พระพุทธศาสนาเชื่อว่าอวัยวะเหล่านี้เป็นสสารมันจึงไม่สามารถทำงานได้โดยตัวมันเอง หัวใจคนที่เต้นอยู่ตลอดเวลานั้นพระพุทธศาสนาไม่เชื่อว่ามันทำงานโดยลำพังได้ โดยไม่อาศัยสิ่งอื่นที่มีคุณสมบัติเหนือสสาร สมองก็เช่นเดียวกันก่อนเนื้อก้อนนี้จะทำงานไม่ได้หากไม่มีพลังงานบางประการที่เหนือกว่าสสารควบคุมอยู่เบื้องหลังพลังที่ว่านี้พระพุทธศาสนาเชื่อว่า คือ จิต (สมถการ พรหมตา, 2534: 78)

กรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์หรือพูดให้กว้างว่าสัตว์ทั้งหลาย แบ่งออกเป็นสองอย่างคือกรรมดีกับกรรมชั่ว กรรมดีย่อมตอบสนองในทางที่ดี กรรมชั่วย่อมตอบสนองในทางที่ชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม กรรมนิยามจะเกี่ยวเนื่องกับจิตนิยามการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏพระพุทธศาสนาเชื่อว่า เมื่อคนเราทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป ผู้รับผิดชอบการกระทำนั้นคือจิต เช่นเมื่อนายขาวเหยียบมดตาย ทำนายขาวไม่ใช่ผู้รับผิดชอบ

กรรมอันนั้น หากแต่คือจิตของเขากรรมบางอย่างให้ผลในชาตินี้ กรรมบางอย่างให้ผลในชาติต่อไป เมื่อคนเราทำกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมดีกรรมชั่ว จิตจะทำหน้าที่บันทึกการกระทำนั้นเอาไว้ โดยที่เราไม่รู้ตัว ปราภฏการณ์ของกรรมพระพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นปราภฏการณ์หนึ่งของธรรมชาติ กรรมมีกระบวนการที่มีผลแน่นอนและเป็นระบบ คนที่เข้าใจกรรมก็จะหลีกเลี่ยงวิบากที่ไม่ต้องการ และสร้างกรรมอันอำนวยผลที่ต้องการได้ เช่นเดียวกับมนุษย์หากต้องการให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้นานๆ ก็ต้องอนุรักษ์ ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร เป็นต้น

ธรรมเนียม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย เป็นกฎสากลที่ครอบคลุม ความเป็นไปทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ ธรรมเนียมมีเนื้อหาว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนอิงอาศัยกันในฐานะที่สิ่งหนึ่งเป็นเหตุและอีกสิ่งหนึ่งเป็นผล นิยามสี่ข้อข้างต้นรวมอยู่ในธรรมเนียมนี้ ธรรมเนียมเป็นกฎใหญ่ที่ครอบคลุมกฎทุกกฎ ส่วนนิยามสี่ข้อข้างต้นเป็นกฎย่อยที่เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ธรรมเนียมมีเนื้อหาว่า ทุกสิ่งล้วนอิงอาศัยกันในฐานะที่สิ่งหนึ่งเป็นสาเหตุและอีกสิ่งหนึ่งเป็นผล นิยามสี่ข้อข้างต้นมีเนื้อหาจะจางว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้อิงอาศัยกันแล้วเกิดปราภฏการณ์ เช่นนั้นเช่นนี้ สิ่งเฉพาะที่นิยามข้างต้นพูดถึงคือ วัตถุที่ไม่มีชีวิต สิ่งมีชีวิต จิต และกรรมสี่สิ่งนี้อาจไม่ใช่สิ่งทั้งหมดที่มีอยู่ในจักรวาล สมมติว่ายังมีสิ่งอื่นอยู่อีก สิ่งเหล่านี้พระพุทธศาสนาเชื่อว่ายอมดำเนินไปตามกฎความเป็นสาเหตุและผล ไม่มีอะไรเกิดลอยๆ โดยไม่มีที่มาและไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องมีธรรมเนียมเข้ามาเป็นข้อที่ห้า อะไรก็ตามที่ไม่ใช่วัตถุ ไม่ใช่สิ่งมีชีวิต ไม่ใช่จิต และไม่ใช่วินาที สิ่งเหล่านี้ยอมดำเนินไปตามธรรมเนียม

การแบ่งดังกล่าวนี้เป็นการแบ่งแยกเพื่อให้สะดวกในการทำความเข้าใจเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วกลุ่มนิยามในแต่ละข้อยังอิงอาศัยซึ่งกันและกันอีกด้วย เพราะกลุ่มนิยามทั้ง 5 นี้ ครอบคลุมทุกปราภฏการณ์ในจักรวาล ดังนั้นปฏิจางสมบูรณ์ก็คือความรู้จริงนั่นเอง

อริยสัจ 4: หลักพระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

อริยสัจ หมายถึง ความจริงอย่างประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้เป็นพระอริยะ มี 4 อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค (พระธรรมปิฎก, 2540: 387) คำสอนเรื่องอริยสัจ 4 เป็นคำสอนที่สำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ชี้ทางออกจากทุกข์ทั้งกายและจิต ซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธและหลีกเลี่ยงได้จากวันเกิดถึงวันตาย อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่พระพุทธ

องค์ธรรมสี่ และเป็นกระบวนการของเหตุและผล กล่าวคือ ทุกข์และนิโรธเป็นผล ตัณหาและมรรคเป็นเหตุใจความสำคัญของอริยสัจ 4

1. ทุกข์ คือ การมีอยู่ของทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ที่ชื่อว่าทุกข์เพราะทนได้ยาก แต่ชนิดที่เน้นในพระพุทธศาสนาคือความทุกข์ต่อการยึดมั่นในอัตตาซึ่งพระพุทธศาสนาต้องการกำจัด หลักธรรมข้อนี้เมื่อประยุกต์เข้ากับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม จะมองเห็นธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนรวมทั้งหมดกำลังเผชิญความทุกข์และวิกฤตอันตราย ระบบนิเวศต้องการความสนใจอย่างรวดเร็วและกระทำหลักการให้ถูกต้องเพื่อความอยู่รอดของโลก

2. สมุทัย คือ เหตุเกิดทุกข์ อันเกิดจากตัณหาคือ ความอยากที่มีอยู่ในจิตใจของแต่ละคน ทำให้คนเกิดทุกข์ในขณะที่ลัทธิต่างๆ สอนว่า ความทุกข์นั้นเกิดจากพระผู้เป็นเจ้าผู้เป็นใหญ่บนสวรรค์บันดาลให้มนุษย์เป็นไปต่างๆ กัน แต่พระพุทธเจ้าทรงชี้ไปที่ตัณหา คือความอยากเท่านั้นที่ทำให้คนเกิดทุกข์ พระพุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่มนุษย์กลับพยายามทำลายธรรมชาติหาวิธีการต่างๆ เพื่อตัดดวงผลประโยชน์จากธรรมชาติให้ได้มากที่สุด ทำให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่า สัตว์ไม่มีที่อยู่อาศัย และเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆตามมา ตัณหาความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติเพื่อสนองตัณหาความต้องการของตนเอง ดังนั้นเมื่อรู้ว่าตัณหาเป็นสาเหตุที่มาของปัญหาวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงลดตัณหาที่มีอยู่เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติไว้

3. นิโรธ คือ ดับความทุกข์ ความชั่ว บาบ ดับรูปกาย นามซึ่งมีในกายดับจากวัตถุธาตุคติน้ำ ลม ไฟ มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า นิพพาน ดับหรือว่างจากทุกสิ่งทุกอย่างในโลก นรก สวรรค์ พรหม ไม่เหลือการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเป็นสาเหตุของความทุกข์ยากลำบากอีกต่อไป การดับความทุกข์ก็เปรียบได้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้รับผลกระทบอยู่และเมื่อมนุษย์รู้ว่าสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมคืออะไร มนุษย์ก็หาทางกำจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นให้หมดไป ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นกลับมาสมบูรณ์เช่นเดิม

4. มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ อันได้แก่มรรคมีองค์แปด ซึ่งได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ความมีสตินำไปสู่สมาธิและปัญญา ซึ่งจะปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งหมด อันจะนำไปสู่ความสันติและความเบิกบาน พระพุทธองค์ได้ทรงเมตตานำทางพวกเราไปตามหนทางแห่งความรู้แจ้งนี้

พระพุทธเจ้าได้ตรัสคาถาประพันธ์ไว้ว่า
 เพราะไม่เห็นอริยสัจ 4 ตามความเป็นจริง
 เราและเธอทั้งหลาย จึงท่องเที่ยวไป
 ในชาตินั้นๆ ตลอดกาลยาวนาน
 แต่เพราะได้เห็นอริยสัจ 4
 เราและเธอทั้งหลายจึงถอนภวนคติได้
 ตัดรากเหง้าแห่งทุกข์ได้เด็ดขาด
 บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีกแล้ว (ที.ม., 10/155/100)

ในประเด็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือมรรคมีองค์แปด ซึ่งเป็นอริยสัจ 4 ในพุทธปรัชญาที่ว่าด้วยความคิดหรือข้อปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์และเป็นอิสระอย่างแท้จริง มรรคหรือทางสายกลางนี้มีลักษณะเป็นทั้งระบบคิดและระเบียบในการครองชีวิตอันนำมนุษย์ไปสู่ชีวิตที่ดีงาม โดยสัมพันธ์กับสรรพสิ่งตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาท อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักมัชฌิมาปฏิปทานั้น สามารถอธิบายได้ดังนี้

สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) มีความเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมคือ มีความเห็นว่าความสุขที่แท้จริงของมนุษย์ไม่ได้มีเพียงแต่การอาศัยวัตถุภายนอกให้มากเท่านั้น มนุษย์ไม่ควรมุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมโดยไม่คำนึงถึงผลเสียหรือผลกระทบที่ตามมา มีความคิดเห็นที่ถูกต้องว่าสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ต่อมนุษย์ในด้านร่างกาย จิตใจและสติปัญญา ตลอดจนมนุษย์ควรมีแนวคิดที่แสดงความอ่อนโยนและดำเนินชีวิตที่กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม

สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) มนุษย์ควรดำริถึงสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม นั่นคืออวิชชาและตัณหาของมนุษย์เองเป็นสาเหตุ และคิดหาทางป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ตลอดจนมีความคิดริเริ่มในการแก้ไขปัญหาและร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง

สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ในการดำริชอบก่อให้เกิดการเจรจาชอบ การเจรจาชอบไม่เพียงแต่การเว้นจากการพูดเท็จ การพูดว่าร้ายผู้อื่น ในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนี้เจรจาชอบสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการสื่อสาร หรือการโฆษณาเผยแพร่ในการให้ความรู้แก่ประชาชนอย่างถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ให้คำแนะนำในเชิงสร้างสรรค์ว่าทุกคนสามารถอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ได้อย่างไร และส่งเสริมให้ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) การกระทำในสิ่งที่ชอบกล่าวได้ว่ามีความสำคัญมากต่อการดำรงชีวิตต่อสิ่งแวดล้อม เช่น เมื่อมนุษย์งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การตัดไม้ทำลายป่า การขโมยทรัพยากรธรรมชาติ การกระทำที่ถูกต้องจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อบุคคลละเว้นจากการฆ่าหรือทำลายป่าก็ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงอุดมสมบูรณ์ และไม่เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในภายหลัง

สัมมาอาชีพะ (เลี้ยงชีพชอบ) พระพุทธเจ้าไม่สนับสนุนการค้าขายอาวุธ การค้าขายมนุษย์ และการยึดอาชีพที่ฆ่าสัตว์ เป็นต้น มนุษย์ต้องไม่ยินยอมประกอบอาชีพที่จะเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่นการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการผลิตเคมีภัณฑ์ที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งอุปกรณ์ที่เป็นเครื่องมือทำลายป่า ไม่ประกอบอาชีพล่าสัตว์ ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น

สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ในการดูแลรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ยากในสังคมโลกปัจจุบัน เพราะมีสิ่งทีกระตุ้นให้มนุษย์ละเลยต่อหน้าที่ที่ถูกต้องของตนเอง ดังนั้นมนุษย์ต้องมีความมุ่งมั่นต่ออุดมการณ์ มีจิตใจที่หนักแน่น การตัดไม้ทำลายป่าและการล่าสัตว์อาจจะอำนวยการประโยชน์ในการเลี้ยงชีพหรือการเป็นอยู่ที่สุขสบาย แต่มนุษย์จำเป็นต้องใช้ความอดทนอดกลั้นเพื่อไม่นำไปสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และเป็นความพยายามที่ถูกต้อง

สัมมาสติ (ระลึกชอบ) เมื่อมนุษย์ประพฤติกฎต้องแล้วต้องเป็นผู้ที่ระลึกถูกต้องด้วย โดยเฉพาะเรื่องของสิ่งแวดล้อมนั้นมนุษย์ต้องได้รับการย้ำเตือนให้ระลึกถึงแนวทางหรือวิถีปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ความคิดที่สำคัญของการอนุรักษ์คือการตระหนักถึงธรรมชาติที่เป็นองค์รวมของโลก การระลึกถึงผลดีของการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมที่ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสรรพสิ่งในโลกนี้

สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) การมีจิตใจที่แน่วแน่มั่นคงในทางที่ถูกต้องจะทำให้การคิดและการกระทำที่จะแก้ไขปัญหิต่างๆบรรลุเป้าหมายได้ ผลต่อการตั้งจิตมั่นต่อความจริงจะเกิดความรู้แจ้งแห่งปัญญาสามารถดึงอวิชชาที่เป็นเหตุและทำให้คนเป็นอิสระจากเหตุแห่งความทุกข์รวมทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อม หากมนุษย์มีจิตตั้งมั่นก็จะสามารถหาทางออกในการแก้ไขปัญหาลingkunganก็สามารถหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมได้

สรุป พระพุทธศาสนามีหลักจริยธรรมที่สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันทั้งโดยตรงและทางอ้อม แม้ว่าตามหลักการเบื้องต้นปัญหาสิ่งแวดล้อมยังไม่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล แต่เมื่อนำหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้แล้ว ก็สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างลงตัว เมื่อมนุษย์มีความรู้ที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ย่อมทำให้มนุษย์มีความรักและเคารพในธรรมชาติ พร้อมกันนั้นจะทำให้มนุษย์ปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตประจำวันให้สอดคล้องกับกับธรรมชาติได้ด้วยดี หลักจริยธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสร้างมาเพื่อให้เกิดประโยชน์กับมนุษย์และธรรมชาติมากที่สุด

ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ตามทัศนะของนักคิดชาวตะวันตกบางคน เช่น จอห์น พาสมอร์ (John Passmore) เชื่อว่าเส้นทางสู่ความหลุดพ้นตามแนวคิดของพุทธปรัชญานั้น เป็นเรื่องของปัจเจกโดยเฉพาะปัญญาหรือการเข้าถึงความจริงสูงสุด ซึ่งนำไปสู่การหลุดพ้นของปัจเจกนั้นมิได้หยั่งโยงไปสู่โลกภายนอก โดยสาระแล้วสำนักทางศาสนาของพุทธปรัชญามีได้เป็นสำนักทางสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมนมนุษย์หรือสังคมนิเวศน์ตามความคิดของนักคิดเช่นพาสมอร์ ภาพของบุคคลที่พยายามจะหาทางหลุดพ้นจากสังสารวัฏสงสารในแนวคิดของพุทธปรัชญา น่าจะเป็นภาพของบุคคลที่นิ่งสมาธิอยู่โดดเดี่ยวและไม่ยอมรับรู้กับสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวเมื่อพบแล้วซึ่งสังขธรรมก็จะเลี่ยงการเข้าไปสัมผัสกับโลกภายนอกไม่ว่าจะเป็นสังคมนมนุษย์หรือสังคมนิเวศน์โดยสิ้นเชิง (Passmore, 1974 อ้างใน เนื่องน้อย บุญเนตร, 2537: 134-135)

อันที่จริงแล้วภาพของความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมแสดงให้เห็นอยู่ในพระวินัยปิฎกว่าการที่มีภิกษุสงฆ์จำนวนมากอยู่ร่วมกันเป็นสังคม จะต้องปฏิบัติตามแบบอย่างพระพุทธองค์ที่ทรงบัญญัติไว้เป็นพระวินัยเพื่อไม่ให้เกิดความวุ่นวาย มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมสงฆ์ พระวินัยปิฎกจึงเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา เป็นแบบแผนวิถีชีวิตของพระภิกษุทั้งหลาย อีกคำสอนของพระพุทธเจ้าในส่วนที่เป็นกฎ ระเบียบ ข้อห้าม และข้อบังคับที่ทรงบัญญัติไว้เป็นระเบียบประจำสำหรับภิกษุสงฆ์ ดังเช่นกฎหมายอันเป็นระเบียบของบ้านเมือง เมื่อมีเหตุการณ์อันภิกษุสงฆ์ประพฤติน่าไม่สมควร ก็ทรงบัญญัติเพื่อความสำรวมระวังต่อไป

พระวินัยมีบัญญัติข้อปฏิบัติของภิกษุสงฆ์หลายประการที่ดูเหมือนว่าแสดงให้เห็นถึงสำนึกทางสภาวะแวดล้อมของพระพุทธศาสนา ที่ภิกษุสงฆ์ต้องใช้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระมหาจรรยา ได้กล่าวถึงการปฏิบัติของพระพุทธเจ้าต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า

พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งธรรมชาติและกฎของธรรมชาติอย่างเป็นระบบครบกระบวนการ จนสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการดับทุกข์ให้พระองค์เองได้ ทรงอุทิศพระชนม์ชีพหลังการตรัสรู้ เพื่อประกาศความสำคัญของธรรมชาติ กฎของธรรมชาติและวิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องและสอดคล้องกับธรรมชาติเพื่อจะดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างมีสันติสุข (พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, 2536: 32)

ฉะนั้น จากแนวคิดดังกล่าวจึงทำให้เห็นว่าวิถีปฏิบัติของมนุษย์ตามหลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นไม่ได้ละทิ้งสังคมมนุษย์และสังคมนิเวศน์ตามที่พาสมอร์ (Passmore) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ แต่การปฏิบัติของมนุษย์ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกจะมีเรื่องราวเกี่ยวกับป่าไม้ สัตว์ป่าและน้ำอยู่ในพระวินัยที่ทรงบัญญัติซึ่งสะท้อนให้เห็นท่าทีของพระพุทธศาสนาที่แสดงความรักและห่วงใยต่อสรรพสัตว์ ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อม

ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์ป่าไม้

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมากที่สุดนับตั้งแต่การก่อตั้งพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า การเผยแผ่หลักธรรม การสร้างองค์กรรมสงฆ์ การสร้างศาสนสถาน การกำหนดรูปแบบพิธีกรรมทางศาสนา และวิธีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่มีความใกล้ชิดและเกื้อกูลกับธรรมชาติ ทั้งที่เป็น มนุษย์ สัตว์ ดิน น้ำ ป่า และอากาศ หรือแม้แต่เรื่องกฎของธรรมชาติ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจนหลักฐานทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาทั่วไป

แนวคิดพื้นฐานของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พบได้ในหลายลักษณะ พระมหาเจิม สุวโจ(สุกรรณ์) (2543: 21-22) ได้อธิบายไว้ว่า กรณีความสัมพันธ์กับป่า พระพุทธศาสนาได้นิยามความหมายของคำว่าป่า ใน 2 รูปแบบคือ

ป่า หมายถึง “ป่าไม้” อันเป็นพืชพรรณไม้ธรรมชาติ ที่อยู่ไกลนอกเขตเมืองออกไป โดยมีความหมายตรงกับคำว่า “ดง” ซึ่งหมายถึง เสนาสนะที่ห่างไกล มีป่าที่บ น่าหวาดกลัว ตั้งอยู่ปลายแดนไม่อยู่ใกล้มนุษย์ และเป็นสถานที่ที่อยู่ได้ยาก

อีกนัยหนึ่ง “ป่า” มีความหมายในเชิงอุปมาอุปไมยในทางธรรม ซึ่งส่วนใหญ่พระพุทธเจ้าจะทรงเปรียบเทียบป่าเหมือนกิเลส ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เราไม่ได้ทำงานอะไรในป่าหรอก ป่าคือกิเลสอันเป็นข้าศึกถูกรวดรอนรากเหง้าหมดแล้ว เราไม่มีป่าคือกิเลส ปราศจากลูกศรคือกิเลส ละความไม่ยินดี ยินดีอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว” มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า ป่าคือกิเลสนั่นเอง “เราจะชื่อว่ากิเลสดั่งป่า โทสะชื่อว่ากิเลสดั่งป่า โมหะชื่อว่ากิเลสดั่งป่า” ดังนั้นเราจึงสามารถพบพุทธพจน์ทำนองนี้ อีกหลายแห่งเช่น ที่ทรงแนะนำให้สาวกไปตัดป่า แต่ไม่ให้ตัดต้นไม้ “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตัดป่าแต่อย่าตัดต้นไม้ เพราะภัยย่อมเกิดจากป่า เธอทั้งหลาย ครั้นตัดป่าและหมู่ไม้ในป่าแล้ว จงเป็นผู้ไม่มีป่าเกิด” การที่พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด เช่นนี้ มีเหตุผลและวัตถุประสงค์คือการเข้าไปอาศัยอยู่ในป่าก็เพื่อประโยชน์แก่การบำเพ็ญเพียรภาวนาของพระพุทธเจ้า ตลอดจนเหล่าสาวก และเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกทั้งมวล

สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ได้ทรงสอนพระสาวก สาวิกา ให้มีความตระหนักในธรรมชาติ และความจำเป็นที่จะต้องดูแลรักษาธรรมชาติ ที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ส่วนมากมักอยู่ในสภาพแวดล้อมของป่า ด้วยเหตุนี้ พระภิกษุจึงต้องมีความระมัดระวังในการถนอมรักษาป่าอันเป็นที่อยู่ของตน และจะต้องมีความเคารพต่อต้นไม้ทุกต้นที่ห้ามเงาป่าไม้ทำหน้าที่สร้างกฎธรรมชาติ ควบคุมกฎธรรมชาติให้มีความสมดุลในระหว่างเสด็จไปประกาศศาสนา พระพุทธองค์ทรงพำนักอยู่ในธรรมชาติหลายที่ โดยสามารถสรุปลงในพุทธจริยาวัตร ดังนี้ (พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, 2536: 29-30)

ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี

ป่าเวฬุวัน กรุงราชคฤห์

ป่ามหาวัน เมืองกบิลพัสดุ์

ป่าอันธวัน เมืองสาวัตถี

ป่าโคสิณคสาวัน หมู่บ้านนาทิกะ

ป่าเกสกลาวัน ใกล้เมืองสุสมารคีรี แคว้นภัคคะ

ป่าสุกควัน เมืองอุกกัฏฐา

ป่าปารีเลยยะ ไกลันครโกสัมพี
 ป่าอามลกีวัน หมู่บ้านจตุคาม
 ป่ากรรมกัตถลมหิตายวัน เมืองอุทัยงญา
 ป่าอิจฉานังคละ ไกลบ้านอิจฉานังคละ
 ป่าคุณธาวัน เมืองมธูรา
 ป่าศาลชื่อเทพวัน แคว้นโกศล
 ป่าเสกพามิกทายวัน ภัคคชนบท
 ป่ามหาวัน เมืองเวสาลี
 ป่าปาจีนวงศ์ เมืองโกสัมพี
 ป่าอัญชนวัน เมืองสาเกต
 ป่าศาลวัน เมืองกุสินารา
 ป่าสีตวัน เมืองราชคฤห์
 เขตวัน เมืองสาวัตถี
 ป่าทองกวาว เมืองโกศล
 อัมพปาลีวัน เมืองเวสาลี
 ป่าวาทิกอัมพวัน บ้านนาพันทคาม
 มัททกุจฉิมิกทายวัน กรุงราชคฤห์
 ป่าอัมพลัทธิกา กรุงราชคฤห์
 ป่ารักขิตวัน เมืองโกสัมพี

พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ไม่สามารถกำหนดได้ชัดเจนว่าพักที่ใด เพราะพระอรหันต์จะจาริกไปตามสถานที่ต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาชีวิตให้กับประชาชนผู้ทุกข์ยาก ดังนั้นพระพุทธเจ้าและสาวกนอกจากพักในป่าต่างๆ แล้ว ภูเขาและถ้ำอีกหลายแห่งก็เคยเป็นที่พักของพระพุทธองค์ ดังนี้ (ประเวศ อินทองปาน, 2545: 65)

1. ถ้ำอินทสาระ เขาเวทียก เมืองราชคฤห์
2. เหวทิงโจร เมืองราชคฤห์
3. ถ้ำสัตตบรรณคูหา เมืองราชคฤห์
4. เจ็อมเขาสัปปโสณติก เมืองราชคฤห์
5. ภูเขาชิลฉฤภู เมืองราชคฤห์

6. ถ้าสุกราชดา เมืองราชคฤห์
7. ภูเขาอิสิคิริ เมืองราชคฤห์
8. ภูเขาอินทภู เมืองราชคฤห์

พระพุทธเจ้าประสูติที่ต้นไม้อันตรัสรู้ที่ต้นไม้อันนี้อยู่ก็อยู่ที่ต้นไม้อันนิพพานก็นิพพานที่ต้นไม้อันนี้จึงยากที่พุทธศาสนิกชนจะไม่รักต้นไม้และยากที่จะทำลายต้นไม้อัน (พุทธทาสภิกขุ, 2533: 5) ความสำคัญของป่าไม้อันและการอนุรักษ์ป่าไม้อันของพระพุทธศาสนานั้นมีปรากฏพระวินัยปิฎกที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทคุ้มครองพืชไว้ คือ ภูตคามวรรค ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะพรากรุกตคาม พรากรุกตคามในที่นี้หมายถึงทำให้พืชตายทุกวิธีไม่ว่าจะเป็น ตัดหรือเด็ด ถอน โคนก่อนที่พระพุทธองค์จะบัญญัติสิกขาบทนี้ พระองค์ตรัสกับภิกษุที่ชอบตัดโคนต้นไม้อันมาก่อนสร้างที่อยู่อาศัยว่า

โมฆบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงตัดบ้าง ไซ้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้อันเล่า
 โมฆบุรุษทั้งหลาย เพราะพวกชาวบ้านมีความสำคัญว่าต้นไม้อันมีชีวะ
 โมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้มีได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส
 หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไปได้เลย (วิ.มหา., 2/89/278)

พระพุทธดำรัส สะท้อนแนวคิดที่น่าพิจารณาสองอย่างคือ ภิกษุที่ชอบตัดต้นไม้อันทำลายพืชทั้งหลาย ถูกเรียกว่า โมฆบุรุษ คือผู้ดำรงชีวิตอยู่อย่างไรสาระหรือว่างเปล่าจากคุณธรรม อีกประเด็นหนึ่งประชาชนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า มีความเชื่อว่า พืชทั้งหลายมีชีวิต พระพุทธเจ้าไม่ได้โต้แย้งหรือคัดค้านความเชื่อนี้ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระแต่ประการใด นอกจากจะไม่เปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวของประชาชนไปในทางอื่นแล้ว ยังบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้อันรวมไปถึง ห้ามภิกษุพรากรุกของเจียวทุกชนิด ต้นไม้อันที่ได้ทรงบัญญัติไว้ใน ภูตคามวรรค คือ

1. พืชพันธุ์ที่เกิดจากเหง้า เช่น ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะอุตพิด ข่า แผลก เห่าหมู เป็นต้น
2. พืชพันธุ์ที่เกิดจากต้น เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นคิปลี ต้นมะเดื่อ ต้นเต่าร้าง เป็นต้น
3. พืชพันธุ์ที่เกิดจากตา เช่น อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ เป็นต้น
4. พืชพันธุ์ที่เกิดจากยอด เช่น ผักบั้งล้อม แมงลัก เถาพญานาง เป็นต้น
5. พืชพันธุ์ที่เกิดจากเมล็ด เช่น ถั่ว งา ข้าว เป็นต้น

นอกจากพระพุทธรองคัจจะทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุทำลายพืชทุกชนิดแล้ว แม้แต่ การกระทำที่เป็นมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมก็ทรงตรัสห้ามไว้เช่นกัน ในพระวินัย ปาทุการวรรค สิกขาบทที่ 14 ทรงบัญญัติไว้ว่า

พึงทำความเข้าใจว่า เราไม่เป็นไ้จะไม่ถ้ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงบนของเขียว (วิ.มหา., 2/652/732)

แม้สิกขาบทดังกล่าว อาจจะมองเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่สิกขาบทนี้ ก็เป็นพื้นฐานที่ดีในการ รักษาความสะอาดต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยไม่มองข้ามสิ่งเล็กๆน้อยๆที่จะทำให้เกิดมลพิษ ต่อสิ่งแวดล้อมพระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญแต่เฉพาะต้นไม้ใหญ่เท่านั้น การเคารพ ธรรมชาติได้แทรกซึมเข้าสู่สิ่งมีชีวิตทั้งปวงรวมทั้งเรียกสวนไร่นาด้วย พระภิกษุไม่ได้รับอนุญาต ให้ใส่รองเท้าแตะที่ทำจากใบปาล์ม หรือใผ่อ่อน เพราะอาจจะทำให้ต้นปาล์มอ่อนเป็นอันตรายจน ไม่อาจเติบโตและพระภิกษุยังต้องระมัดระวังในการฉันผลไม้และธัญพืชเพื่อไม่ให้การเจริญเติบโต ของมันหยุดชะงัก ผลไม้ที่สมควรสามารถฉันได้ 5 อย่าง คือ

1. ผลไม้ที่เอาไฟจี้
2. ผลไม้ที่ใช้อาวุธตีแทงหรือ เข็มคกริด
3. ผลไม้ที่เอาเล็บจิก หมายถึง คนอื่นทำให้
4. ผลไม้ที่ไม่มีเมล็ด
5. ผลไม้ที่ปลี่ยนเปลือกออกแล้ว

พระภิกษุไม่ควรทำลายการเจริญเติบโตของต้นไม้โดยการฉัน แต่ภิกษุสามารถฉันผลไม้ที่ หล่นร่วงจากต้นไม้ได้ วิธีปฏิบัตินี้ทำให้เป็นที่เลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนเพราะแสดงให้เห็นถึง ความห่วงใยต้นไม้ทุกชนิดของพระพุทธองค์

ในสมัยพุทธกาล ผู้ที่อาศัยอยู่ในป่าใช้กิ่งข่อยเพื่อขัดสีฟัน แต่ภิกษุบางรูปทำการรุนแรงถึง ขันทำการทำลายต้นไม้ นั่น บางรูปใช้กิ่งไม้มาเขียนตีสามเณร ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตั้งกฎไว้ว่า กิ่งข่อยสำหรับใช้ขัดสีฟันจะต้องมีขนาดหรือความยาวไม่เกินความกว้างของฝ่ามือ เพื่ออนุรักษ์ ต้นข่อยที่ทรงคุณค่าไว้ แนวความคิดมีอยู่ว่า ถึงแม้ภิกษุต้องพึงพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ก็ควรจะใช้น้อยที่สุดใช้เท่าที่จำเป็น เพื่อจะได้ไม่ทำลายแหล่งกำเนิดของทรัพยากรนั้น (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2536: 270) พระพุทธองค์ต้องการปลูกจิตสำนึกให้ภิกษุใช้ทรัพยากร

ในป่าอย่างรู้คุณค่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดจากธรรมชาติมีประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งสิ้น เมื่อธรรมชาติให้ประโยชน์แก่มนุษย์แล้ว มนุษย์ควรมีจิตสำนึกในการดูแลธรรมชาติใช้ประโยชน์เท่าที่จำเป็น ท่านเดชธมโม ภิกขุ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ว่า

ภิกษุต้องอบรมชาวบ้านให้เกิดจิตสำนึกว่าน้ำที่เขาดื่มทุกหยด น้ำที่เขาใช้อาบใช้เพาะปลูก น้ำให้ความชุ่มชื้นกับชีวิต ให้เลือดทุกหยดในร่างกายให้มีชีวิตอยู่ได้ น้ำนั้นมาจากไหน น้ำนั้นมาจากป่าที่อุดมสมบูรณ์ ป่าที่อุดมสมบูรณ์จะเก็บน้ำ ปล่อน้ำมาเลี้ยงมนุษย์ตลอดทั้งปีและป่าที่อุดมสมบูรณ์ยังทำให้เกิดความชุ่มชื้นในบรรยากาศ ทำให้เกิดเมฆ แล้วดึงดูดเมฆตกมาเป็นฝนตกลงมาตามฤดูกาล ทำให้ผืนแผ่นดินอุดมสมบูรณ์และชีวิต (ป่าไม้) ผืนแผ่นดินเกิดมีคุณค่า (เดชธมโม ภิกขุ, 2534: 44-45)

ตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ การปฏิบัติและเผยแผ่ธรรมะทรงอาศัยอยู่ท่ามกลางธรรมชาติมีป่าไม้ โคนต้นไม้ ถ้า ภูเขาเป็นต้น พระพุทธองค์ได้สร้างสังคมสงฆ์อยู่ในป่า ปฏิบัติธรรมในป่าระมัดระวังการดำเนินชีวิตโดยไม่ทำลายป่าและส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วย ดังนั้น หลักคำสอนในพระวินัยจึงเป็นบทบัญญัติที่สามารถยกระดับคุณธรรมของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มนุษย์ได้เห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้และใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างรู้คุณค่าเพื่อให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศและเป็นการช่วยลดปัญหาสิ่งแวดล้อม

หลักธรรมในทางพุทธศาสนาที่ย้ำในเรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และนอกจากพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแล้วสิ่งที่สำคัญคือความรู้สึกที่ดีงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความดีงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีทั้งต่อพืชต่อสัตว์ทั้งหลายด้วย ดังมีพระบาลีพุทธศาสนาสุภายิตบพหนึ่งที่ย้ำ และสอนให้ผู้คนรู้จักบุญคุณแม้แต่คุณประโยชน์ของพืช มีใจความแปลความเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึงหักก้านกิ่งใบของต้นไม้ผู้นั้นผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม” เป็นคติที่แสดงความรู้สึกที่ดีต่อกันให้ระลึกเสมอว่าต้นไม้ที่เราได้อาศัยร่มเงาเป็นประโยชน์มีค่ามีร่มเงาที่คนอื่นจะได้อาศัยต่อไป (พระมหาเฉลิมเกียรติ จิวฑฒโน, 2552)

การดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติอย่างลงตัว พระภิกษุที่คลุกคลีกับธรรมชาติที่เป็นป่า ก็เรียกว่าอรัญวาสีหรือพระป่า ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง คือพระคามวาสีหรือพระบ้าน แม้ว่าพระภิกษุจะอยู่ในชุมชนก็ตามแต่วัดเหล่านี้ล้วนเต็มไปด้วยความร่มรื่นและสงบเพราะเต็มไปด้วยต้นไม้พันธุ์ต่างๆ ที่ให้ร่มเงาเป็นที่สำหรับพระภิกษุได้ฝึกปฏิบัติธรรมนั่นเอง

ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์สัตว์

สัตว์ป่าอันวายประโยชน์นานาประการให้แก่มนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ มากมายอย่างไรก็ตามประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นไปในทางอ้อมมากกว่าทางตรงจึงทำให้มองไม่ค่อยเห็นคุณค่าของสัตว์ป่าเท่าที่ควร เมื่อเทียบกับทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ สัตว์ป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งจัดอยู่ในทรัพยากรประเภทที่เกิดขึ้นทดแทน และรักษาให้คงอยู่ได้ (Replaceable and Maintainable) การที่จะรักษาให้คงอยู่และให้มีลูกหลานเกิดขึ้นทดแทนได้นั้น จำเป็นจะต้องมีการปกป้องรักษาจัดหาที่อยู่อาศัย อาหารและแหล่งน้ำให้พอแก่ความต้องการ อีกทั้งต้องมีการสงวนพันธุ์ไว้มิให้ถูกทำลายจนถึงกับสูญพันธุ์ไป เพราะถ้าหากปล่อยให้สูญพันธุ์ไปแล้วก็ไม่อาจที่จะหาพันธุ์อื่นมาทดแทนให้เหมือนพันธุ์เดิมได้อีก ประเทศไทยในสมัยก่อนมีสัตว์ป่าอยู่ชุกชุม รวมทั้งมีสัตว์บางชนิดที่สวยงามและหาได้ยากในโลกนี้ เช่น สมัน หรือ เนื้อสมัน และแรด เป็นต้น

แต่ต่อมาเมื่อประเทศไทยได้พัฒนาความเจริญไปสู่ชนบท ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าตลอดจนห้วย หนอง คลอง บึง ต่างๆ อันเป็นแหล่งหากินของสัตว์ป่าและสัตว์น้ำได้ถูกบุกรุกแผ้วถางทำลายกลายเป็นไร่นาที่ทำมาหากินของมนุษย์เสียจำนวนมาก ประกอบกับจำนวนประชากรได้เพิ่มมากขึ้นอุปสรรคในการล่าทำลายสัตว์ป่าและสัตว์น้ำทันสมัยขึ้น จึงมีการล่าสัตว์และจับปลาทุกชนิดโดยไม่มีขอบเขตจำกัดจำนวนสัตว์ป่าและสัตว์น้ำจึงร่อยหรอลงทุกวัน สัตว์บางชนิดได้สูญพันธุ์ไปในเวลาอันรวดเร็ว เช่น สมัน เป็นต้น ส่วนสัตว์ป่าที่เหลืออยู่ในปัจจุบันก็มีอยู่หลายชนิดที่กำลังใกล้จะสูญพันธุ์ เช่น ควายป่า แรด กระซู่ โคน สมเสร็จ ละองหรือละมั่ง เสียงผา และ กวางผา เป็นต้น ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนชาวไทยทุกคนควรจะได้ช่วยกันรักษาทรัพยากรสัตว์ป่าให้คงอยู่ตลอดไป เพื่อเป็นมรดกตกทอดให้อนุชนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์กันต่อไป ทั้งนี้เพราะประเทศไทยมีสัตว์ป่าอยู่มากย่อมเป็นที่เชิดหน้าชูตาแก่ประเทศนั้นๆ เพราะสัตว์ป่าเป็นเครื่องแสดงถึงระดับความเจริญหรือวัฒนธรรมทางด้านจิตใจของมนุษย์

พระพุทธศาสนาตระหนักถึงความจริงข้อนี้ จึงให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์สัตว์
 มนุษย์จัดได้ว่าเป็นสัตว์ชั้นสูงกว่าสัตว์เดรัจฉาน ตามหลักพระพุทธศาสนาการเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน
 เป็นวิบากของกรรมชั่ว ในขณะที่การเกิดเป็นมนุษย์เป็นผลของการกระทำดี อย่างไรก็ตาม การที่
 พระพุทธศาสนามีทัศนะเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะมีความสิทธิเหนือกว่าสัตว์ทั้งหลาย
 ทุกประเภท แต่พระพุทธศาสนาต้องการให้มนุษย์มีความเมตตาเอื้ออาทรแก่สัตว์ที่ด้อยกว่า
 การเมตตาเอื้ออาทรนี้เป็นผลมาจากคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ว่ามนุษย์แต่ละคนล้วนแล้ว
 แต่เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานมาแล้วในอดีต ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงให้ถือว่าสัตว์เหล่านั้นเป็นเพื่อน
 ร่วมชะตาเดียวกัน มีสภาพเดียวกันคืออยู่ในกฎของ ไตรลักษณ์ เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และต้องสูญสลาย
 ด้วยกันทั้งสิ้น พระพุทธศาสนา mong สรรพสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์
 เหมือนคำที่ชาวพุทธกล่าวอยู่เสมอว่า สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ
 ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ฉะนั้นจึงต้องมีเมตตาและความปรารถนาดีต่อกัน โดยเฉพาะพื้นฐาน
 ศีลธรรม มนุษย์ต้องมีเจตนาเว้นจากการฆ่าหรือเบียดเบียนสัตว์ เพราะทุกชีวิตย่อมรักชีวิตของ
 ตนเองทั้งสิ้น มนุษย์จึงควรอยู่กับสัตว์ทั้งหลายอย่างเป็นมิตร ดังจะเห็นได้จากพุทธดำรัสเกี่ยวกับ
 ปาณาติบาตที่ว่า

อริยสาวก ย่อมพิจารณาเห็นดังที่ว่า

เราเองอยากมีชีวิต ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์
 ถ้าใครปลงชีวิตเรา ผู้อยากอยู่ ไม่อยากตาย
 รักสุข เกลียดทุกข์ ก็จะไม่เป็นข้อที่ขึ้นชอบที่พอใจแก่เรา
 ถ้าเราปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากอยู่ ไม่อยากตาย
 รักสุข เกลียดทุกข์ ก็จะไม่เป็นข้อที่ขึ้นชอบที่พอใจแก่ผู้อื่นเหมือนกัน
 อริยสาวกนั้นพิจารณาอย่างนี้ แล้วย่อมงดจากปาณาติบาตด้วยตนเอง
 ย่อมชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากปาณาติบาตด้วย ย่อมสรรเสริญคุณแห่ง
 การงดเว้นปาณาติบาตด้วย (สัง. 19/1459/403)

ในพุทธประวัตินั้น เต็มไปด้วยเรื่องราวความเมตตากรุณาของพระพุทธองค์ที่ทรงมีต่อ
 สรรพสัตว์ นอกจากการที่พระองค์ดำเนินพระชนม์ชีพอยู่อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติมาโดยตลอด
 พระพุทธองค์ยังทรงมีเรื่องราวที่แสดงความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตัวอย่างที่
 เป็นที่รู้จักกันดี คือ เรื่องที่พระเวททัตติยหงส์ตกลงมาในสวนของเจ้าชายสิทธัตถะ เข้าวันหนึ่งในฤดู
 ใโปไม้ผลิเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จลงไปเดินเล่นในสวนพฤกษชาติอันน่ารื่นรมย์ เจ้าชายเวททัตติยหงส์

ไปยิงนกที่กำลังอพยพย้ายถิ่นฐานจากที่ราบในอินเดียสู่เทือกเขาหิมาลัย เจ้าชายเทวทัตทรงนำวคันธนูหมายเล็งไปที่หงส์ที่กำลังบินมาเป็นฝูงใหญ่ ลูกธนูถูกหงส์ตัวหนึ่งถลาลงมาแทบพระบาทของเจ้าชายสิทธัตถะ ด้วยพระทัยเมตตาในนกบาตเจ็บทรงประคองนกนั้นไว้กับอก ดึงลูกศรออกแล้วชโลมยาให้ เมื่อเจ้าชายเทวทัตมาทวงนกคืน เจ้าชายสิทธัตถะรับสั่งว่า นกนี้เป็นของเราโดยความชอบธรรมแห่งความเมตตากรุณา (ฉัตร์สุมาลย์ กบิลสิงห์, 2534: 61)

พระองค์ทรงช่วยชีวิตนก และปฏิเสธที่จะให้นกคืนแก่พระเทวทัต โดยให้เหตุผลว่า นกควรเป็นของผู้ที่ให้ชีวิต มิใช่ผู้ที่พรากชีวิต นอกจากนี้พระพุทธรองค์ทรงได้ใช้นิทานชาดกเล่าเรื่องอดีตชาติของพระองค์ที่เคยเสวยพระชาติเป็นสัตว์ เป็นเครื่องมือสอนธรรมะต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องความรักและกตัญญูต่อธรรมชาติด้วย เรื่องราวของพุทธประวัติตอนนี้เป็นทำที่ในการอนุรักษ์ กล่าวคือ ชีวิตเป็นสิทธิของผู้มีความกรุณามิใช่ผู้ทำลายผู้ที่สมควรดำรงชีวิตอยู่ในธรรมชาติก็คือผู้ที่รักษาธรรมชาติมิใช่ผู้ทำลายธรรมชาติ

ในทศชาติชาดกเรื่องหนึ่งที่แสดงถึงความเมตตากรุณาต่อสัตว์ป่า คือ สุวรรณสามชาดก ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมี คือการแผ่เมตริจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า เนื้อเรื่องมีอยู่ว่า สุวรรณสามเลี้ยงมารดาบิดาของตนซึ่งเสียชีวิตอาศัยอยู่ในป่า และเนื่องจากเป็นผู้มีเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่นหมั่นก็เดินตามเวดล้อมไปในที่ต่างๆ วันหนึ่งถูกพระเจ้ากรุงพาราณสี ชื่อปิลัยกษัยิงเอาด้วยธนูด้วยเข้าพระทัยผิด ภายหลังเมื่อทราบว่าเป็นมาณพผู้เลี้ยงมารดาบิดาก็สลดพระทัย จึงไปจูงมารดาบิดาของสุวรรณสามมา มารดาบิดาของสุวรรณสามก็ตั้งสัจจกิริยา อ้างคุณความดีของสุวรรณสามขอให้พิษของศรหมดไปสุวรรณสามก็พินคินสติ และได้สอนพระราชาแสดงคติธรรมว่าผู้ใดเลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรมแม้เทวดาก็ย่อมรักษาผู้นั้น ย่อมมีคนสรรเสริญในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้วก็บันเทิงในสวรรค์ ต่อจากนั้นเมื่อพระราชาให้สั่งสอนต่อไปอีก ก็สอนให้ทรงปฏิบัติธรรมปฏิบัติชอบในบุคคลทั้งปวง (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2539: 617-618)

ความเมตตาต่อสัตว์ในสุวรรณสามชาดก พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ (ทองเหลือง) (2549: 64) ได้อธิบายเอาไว้ว่า การที่สุวรรณสามกุมาร ไม่เคยคิดปองร้ายหรือเบียดเบียนใครหรือสัตว์ใดๆ เลย เป็นผู้ประกอบด้วยจิตมีเมตตาต่อสรรพสัตว์เป็นล้นพ้น ในเวลาไปหาผลไม้หรือไปตักน้ำที่แม่น้ำมิกสัมมทานที จะทราบว่ามีสัตว์ต่างๆ เวดล้อมไปเป็นเพื่อน ด้วยการที่สัตว์ไม่สะดุ้งกลัวต่อสุวรรณสามกุมารที่เป็นมนุษย์นั้น ก็เพราะสุวรรณสามกุมารไม่เคยทำร้ายพวกมันๆ จึงได้พากันเวดล้อมไปยังสถานที่ต่างๆ แม้แต่สัตว์ที่ดุร้ายก็ไม่ทำร้ายสัตว์ที่ไม่ดุร้ายหรืออ่อนแอกว่าเมื่อเห็น

สุวรรณสามกุมาร ทั้งนี้ก็เพราะความเมตตาของสุวรรณสามกุมารที่มีต่อสรรพสัตว์นั่นเอง ดังนั้น การอยู่ในป่าที่แวดล้อมไปด้วยสัตว์นานาชนิด ทั้งคู่ร้ายและไม่คู่ร้ายนั้นจำเป็นต้องมีเมตตาเป็นอาวุธ ในการป้องกันตัวเองให้รอดพ้นจากสัตว์ร้ายต่าง ๆ เช่น เสือ โคร่ง เสือเหลือง หมี เป็นต้น ตลอดถึง สัตว์เลื้อยคลานที่มีพิษทั้งหลายอีกด้วย เพราะถ้าเราอยู่ในป่าโดยมิได้แผ่เมตตาไปในสัตว์ต่างๆ ย่อมได้รับอันตรายจากสัตว์เหล่านั้นได้

การศึกษาชาดกเหล่านี้สามารถนำไปใช้เป็นคนตัวอย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิต ความเมตตา กรุณาจะส่งผลให้มนุษย์อยู่ร่วมกันกับสัตว์ทั้งหลายได้อย่างสงบสุข ความเมตตากรุณาต่อสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ใหญ่หรือสัตว์เล็กก็ล้วนแต่เป็นการช่วยอนุรักษ์สัตว์ไม่ให้สูญพันธุ์ได้ทั้งสิ้น

ในพระวินัยปิฎกยังมีการบัญญัติเพื่อปลูกฝังการรักสัตว์ไว้ใน สัปทานกวรรคสิกขาบทที่ 1 ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใดจงใจปลงชีวิตสัตว์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์” (วิ.มหา., 2/383/502) สัตว์ในที่นี้หมายถึงสัตว์เดรัจฉานทุกชนิดไม่มีข้อยกเว้นว่าจะเป็นสัตว์ขนาดเล็กไหนก็ตาม สัตว์ทุกชนิด มีสิทธิ์ได้รับการคุ้มครองชีวิตจากบทบัญญัตินี้เท่าเทียมกัน

ในสิกขาบทที่ 2 พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใดรู้ยว่ามีสัตว์มีชีวิต ก็ยังบริโภค จะต้องอาบัติปาจิตตีย์” (วิ.มหา., 2/388/504) สิกขาบทนี้เน้นย้ำว่า แม้สัตว์ขนาดเล็กอยู่ในน้ำดื่ม ภิกษุก็ไม่ควรไปล่วงละเมิดสิทธิ์ ในการดำรงชีวิตของสัตว์เหล่านั้น ภิกษุใดล่วงละเมิดย่อมมีความผิด

แม้แต่การสร้างกุฎิดินหรือทำสังถัดด้วยไผ่ใหม่ ขนเจียม (ขนแพะ ขนแกะ) พระพุทธเจ้า ทรงทราบ เพื่อมิให้ภิกษุรุ่นหลังเอาอย่าง เพราะการขุดดินเอามาทำกุฎิอาจทำสัตว์ที่อยู่ในดินให้ตายได้ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามทำกุฎิดิน พระพุทธองค์มีความเอ็นดูและไม่ต้องการให้ภิกษุ เบียดเบียนสัตว์อื่นเพื่อความสบายของตน

ในพระวินัยปิฎกพระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติห้ามภิกษุฉันทน์เนื้อสัตว์ 10 ชนิด คือ (วิ.มหา., 5/280/83-87)

1. ทรงห้ามฉันเนื้อมนุษย์ เนื่องจากอุบาสิกาสุปียาเชือกเนื้อขาอ่อนถวายภิกษุที่อาพาธ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามพวกภิกษุว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ใครเล่าออกปากขอเนื้อกับอุบาสิกาสุปียา”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสถามอย่างนี้ ภิกษุนั้นจึงกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าได้ออกปากขอเนื้อกับ อุบาสิกาสุปียา พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “เขานำมาถวายแล้วหรือ”

ภิกษุกราบทูลว่า “นำมาถวาย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “เขอนั้นแล้วหรือ”

ภิกษุกราบทูลว่า “ข้าพระองค์นั้นแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เธอพิจารณาแล้วหรือ” ภิกษุกราบทูลว่า

“ข้าพระองค์ไม่ได้พิจารณา พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงดำหนิว่า “โมฆบุรุษ “โจนเขายังไม่ได้พิจารณาเลย จึงฉันเนื้อเล่าเธอ ฉันเนื้อมนุษย์แล้ว โมฆบุรุษ การกระทำของเธอมิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส ฯลฯ” ครั้นทรงดำหนิแล้วแสดงธรรมมีถ้อยคำรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย คนทั้งหลายผู้มีศรัทธา เลื่อมใสมีอยู่ คนแม่เหล่านั้นได้สละเนื้อของตนถวายภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อมนุษย์ รูปใดฉัน ต้องอาบัติ ถุลล์จัจย อนึ่ง ภิกษุยังไม่ได้พิจารณา ไม่พึงฉันเนื้อ รูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ”

2. ทรงห้ามฉันเนื้อช้าง

สมัยนั้น ช้างหลวงล้ม ในคราวข้าวยากมากแพง คนทั้งหลายพากันกินเนื้อช้าง ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวบิณฑบาต พวกภิกษุจึงฉันเนื้อช้าง คนทั้งหลายจึงดำหนิ ประณาม โพนะนาวาว่า “โจนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงฉันเนื้อช้างเล่า ช้างเป็นราชพาหนะ ถ้าพระราชาทรงทราบคงไม่พอพระทัยภิกษุทั้งหลายเป็นแน่” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อช้าง รูปใดฉันต้องอาบัติทุกกฏ”

3. ทรงห้ามฉันเนื้อม้า

สมัยนั้น ม้าหลวงตาย ในคราวข้าวยากหมากแพง คนทั้งหลายพากันกินเนื้อม้า ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยววิณฑาทต พวกภิกษุจึงฉันเนื้อม้า คนทั้งหลายจึงดำเนิน ประณาม โพนะนาว่า “ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงฉันเนื้อม้าเล่า ม้าเป็นราชพาหนะ ถ้าพระราชาทรงทราบคงไม่พอพระทัยภิกษุทั้งหลายเป็นแน่” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อม้า รูปใดฉันต้องอาบัติทุกกฏ”

4. ทรงห้ามฉันเนื้อสุนัข

สมัยนั้น ในคราวข้าวยากหมากแพง คนทั้งหลายพากันกินเนื้อสุนัข ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยววิณฑาทต พวกภิกษุจึงฉันเนื้อสุนัข คนทั้งหลายจึงดำเนิน ประณาม โพนะนาว่า “ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงฉันเนื้อสุนัขเล่า สุนัขเป็นสัตว์น่าเกลียดสกปรก” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อสุนัข รูปใดฉันต้องอาบัติทุกกฏ”

5. ทรงห้ามฉันเนื้องู

สมัยนั้น ในคราวข้าวยากหมากแพง คนทั้งหลายพากันกินเนื้องู ได้ถวายภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยววิณฑาทต พวกภิกษุจึงฉันเนื้องู คนทั้งหลายจึงดำเนิน ประณาม โพนะนาว่า “ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงฉันเนื้องูเล่า งูเป็นสัตว์ที่น่าเกลียดน่าชัง” ฝ่ายพญานาคสุปัสสะเข้าไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้ว ได้ยื่น ณ ที่สมควร พญานาคสุปัสสะซึ่งยื่น ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “พระพุทธเจ้าข้า นาคงที่ไม่ศรัทธาไม่เลื่อมใสมีอยู่นาคเหล่านั้น พึงเบียดเบียน ภิกษุแม้ด้วยเหตุเล็กน้อยได้ พระพุทธเจ้าข้าขอประทานวโรกาส พระคุณเจ้าทั้งหลายไม่พึงฉันเนื้องูเลย”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้พญานาคสุปัสสะเห็นชัด ชวนให้อยากเข้าไปปฏิบัติเร้าใจให้อาจหาญแก้อ้วก้ำ ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่างเริงด้วยธรรมิกถาลำดับนั้น พญานาคสุปัสสะผู้ซึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนให้อยากเข้าไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแก้อ้วก้ำ ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่างเริงด้วยธรรมิกถาแล้ว ได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วจากไป พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมิกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื่อง รูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ”

6. ทรงห้ามฉันเนื้อราชสีห์

สมัยนั้น พวกนายพรานฆ่าราชสีห์กิน ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายฉันเนื้อราชสีห์แล้วอยู่ในป่า ราชสีห์ไล่ตะครุบภิกษุเพราะได้กลิ่นเนื้อราชสีห์ ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อราชสีห์ รูปใดฉันต้องอาบัติทุกกฏ”

7. ทรงห้ามฉันเนื้อเสือโคร่ง

สมัยนั้น สมัยนั้น พวกนายพรานฆ่าเสือโคร่งแล้วกิน ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายฉันเนื้อเสือโคร่งแล้วอยู่ในป่า เสือโคร่งไล่ตะครุบภิกษุเพราะได้กลิ่นเนื้อเสือโคร่งภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อเสือโคร่ง รูปใดฉันต้องอาบัติทุกกฏ”

8. ทรงห้ามฉันเนื้อเสือเหลือง

สมัยนั้น พวกนายพรานฆ่าเสือเหลืองแล้วกิน ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายฉันเนื้อเสือเหลืองแล้วอยู่ในป่า เสือเหลืองไล่ตะครุบภิกษุเพราะได้กลิ่นเนื้อเสือเหลือง ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อเสือเหลือง รูปใดฉันต้องอาบัติทุกกฏ”

9. ทรงห้ามจันเนื้อหมี

สมัยนั้น พวกนายพรานฆ่าหมีแล้วกิน ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายจันเนื้อหมีแล้วอยู่ในป่า หมีไล่ตะครุบภิกษุเพราะได้กลิ่นเนื้อหมี ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงจันเนื้อหมี รูปใดจันต้องอาบัติทุกกฏ”

10. ทรงห้ามจันเนื้อเสือดาว

สมัยนั้น พวกนายพรานฆ่าเสือดาวแล้วกิน ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายจันเนื้อเสือดาวแล้วอยู่ในป่า เสือดาวไล่ตะครุบภิกษุเพราะได้กลิ่นเนื้อเสือดาวภิกษุทั้งหลายนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงจันเนื้อเสือดาว รูปใดจันต้องอาบัติทุกกฏ”

เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อราชสีห์ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อเสือดาว ภิกษุรูปใดจันต้องอาบัติทุกกฏ เพราะสังคมของพระสงฆ์ในสมัยแรกนั้นเป็นสังคมของผู้อยู่ป่า หากเสพเนื้อสัตว์ป่าก็ย่อมไม่อาจใช้ชีวิตเป็นผู้อยู่ป่าได้อย่างสงบสุข

แต่ในวิถีสังคมโดยทั่วไป มนุษย์ไม่สามารถงดเว้นจากการฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารได้อย่างสิ้นเชิง มนุษย์จึงควรใช้วิธีการแบ่งแยกประเภทสัตว์ ว่าสัตว์ประเภทใดเป็นอาหารของมนุษย์ ก็ควรใช้เฉพาะสัตว์นั้น ในขณะที่สัตว์อื่นที่สามารถนำมาเป็นอาหารได้แต่ไม่มีความจำเป็น ก็ควรแยกสัตว์เหล่านั้นไว้ให้เป็นเพื่อนร่วมโลกกับมนุษย์ และยังมีสัตว์หลายชนิดที่มีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ไม่น้อยต้นไม้อันป่าจะมีศัตรูตามธรรมชาติเสมอๆ เช่น โรคและแมลง เป็นต้น แต่ศัตรูเหล่านี้จะไม่ระบาด หากมีตัวทำลาย สัตว์ป่าหลายชนิดเป็นตัวกำจัดแมลง เช่น นกหัวขวาน นกไต่ไม้ จะกินแมลงและตัวหนอน ตามลำต้น นกกินแมลง นกจับแมลงจะกินแมลงที่มาทำลายใบ ดอก และผล ตุ่น หนูผี จะกินหนอนที่มากินรากและลำต้นใต้ดิน หากปราศจากสัตว์เหล่านี้แล้วต้นไม้จะได้รับความเสียหาย สัตว์ป่าช่วยในการกระจายเมล็ดพันธุ์ไม้ สัตว์ป่าบางชนิดจะกินผลไม้เป็นอาหาร แล้วคายหรือถ่ายเมล็ดออกมาตามที่ต่าง ๆ เมล็ดไม้บางชนิดไม่ได้รับความเสียหายใดๆ ในการผ่านกระเพาะของสัตว์เหล่านี้ก็เท่ากับสัตว์ป่าช่วยในการกระจายเมล็ดพันธุ์

ไม่ไปในที่ต่างๆ ที่สัตว์ท่องเที่ยวไปแล้วคายหรือถ่ายเมล็ดไม้ออกมา เช่น นกขุนทอง นกเงือก ค้างคาวบางชนิด ลิง ค่าง ชะนี กวาง เก้ง กระตัง วัวแดง เป็นต้น

ท่าทีของพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์สัตว์ พระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญต่อการเคารพ ในชีวิตแสดงออกต่อสัตว์ด้วยความเมตตากรุณา ไม่สนับสนุนให้มนุษย์เบียดเบียนสัตว์ แต่ส่งเสริมให้มนุษย์อนุรักษ์สัตว์อย่างเต็มความสามารถ เพราะสัตว์ถือเป็นเพื่อนร่วมโลกในฐานะที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน การช่วยกันอนุรักษ์สัตว์จะทำให้ระบบนิเวศในธรรมชาติเกิดความสมดุล หากมนุษย์มีจิตสำนึกร่วมกัน มนุษย์และสัตว์จะมีชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์น้ำ

น้ำ เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิดเพราะ สิ่งมีชีวิตทุกชนิดในแต่ละเซลล์ของพืชและสัตว์ล้วนต้องมึน้ำ น้ำเป็นแหล่งอาศัยต็มกินและเป็นแหล่งผลิตลูกโซ่อาหารสำหรับสรรพชีวิต มนุษย์ยังใช้น้ำเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ ในปัจจุบัน ความต้องการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้นตลอดเวลา ทั้งการใช้น้ำเพื่อการเกษตร อุตสาหกรรม การอุปโภค และการบริโภค ในขณะที่ปริมาณน้ำนั้นมีอยู่อย่างจำกัด ประกอบกับปริมาณน้ำที่เก็บกักไว้ตาม แหล่งน้ำต่างๆ นั้นยังไม่เพียงพอแก่ความต้องการ ปริมาณน้ำบางส่วนยังสูญหายไปเพราะมีการปนเปื้อนจากน้ำเน่าเสียและกากของเสีย ทำให้ไม่สามารถใช้น้ำที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ จึงก่อให้เกิดภาวะขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง โดยเฉพาะการเกษตรกรรมซึ่งต้องอาศัยน้ำเพื่อการเพาะปลูก ดังนั้นการอนุรักษ์น้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญ มนุษย์จะต้องมีความตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อทรัพยากรน้ำใช้ทรัพยากรน้ำอย่างชาญฉลาด โดยให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อคนจำนวนมากที่สุดเป็นระยะเวลานานที่สุด ความสำคัญของน้ำในแง่ของการบริโภคตามลักษณะของปัจจัยสี่ เครื่องอาศัยของมนุษย์และสัตว์อื่นๆ แหล่งน้ำนั้นส่งผลกระทบต่อมนุษย์ใน 2 ลักษณะด้วยกันคือ

1. ด้านปริมาณ ปัญหาด้านปริมาณน้ำมีผลกระทบทั้งเมื่อมีปริมาณน้อยและมาก คือ หากขาดน้ำก็จะมีผลกระทบโดยตรงต่อผลผลิตทางการเกษตร การอุตสาหกรรม การประมง ในทางตรงกันข้าม หากมีปริมาณน้ำมากเกินไปก็จะทำให้เกิดน้ำท่วม สร้างความเสียหายแก่ผลผลิตทางการเกษตร การทำไร่นา รวมถึงการสูญเสียชีวิตที่เกิดจากสัตว์ป่า

2. ด้านคุณภาพ บางแห่งมนุษย์เป็นต้นเหตุทำให้เกิดปัญหามลพิษในน้ำ อาทิการที่โรงงานอุตสาหกรรมปล่อยของเสียที่มีสารเคมีตกค้างลงในแม่น้ำ ลำคลอง และทางน้ำสาธารณะ ทำให้เกิดผลเสียอย่างใหญ่หลวงแก่สิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในน้ำและจะเป็นอันตรายต่อชีวิตมนุษย์ที่ต้องอาศัยน้ำใช้ น้ำดื่ม ในการดำรงชีวิตประจำวันด้วย

พระพุทธศาสนามีท่าทีต่อการอนุรักษ์แหล่งน้ำ ถ้าใครทำให้น้ำเสีย คือทำลายคุณภาพของน้ำถือว่าเป็นบาปอย่างยิ่งเพราะสรรพสัตว์ที่อาศัยอยู่นั้น หากขาดน้ำก็จะพบจุดจบ (มานพ นักการเขียน, 2550) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาช่วยให้มนุษย์เข้าใจสภาพธรรมชาติและเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ และเห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ล้วนเกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์แทบทั้งสิ้น ชันทอง วิชาติ (2547: 105) กล่าวไว้ว่า “การที่จะมองธรรมชาติอย่างถูกต้องและสัมพันธ์กับธรรมชาติจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติในโลกทัศน์ของสังคมาชาวพุทธดั้งเดิมซึ่งมีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน โดยผ่านกรอบของพระธรรมวินัย” ทรัพยากรน้ำเป็นอีกทรัพยากรหนึ่งที่พระพุทธศาสนาเห็นถึงความสำคัญ เห็นได้จากข้อบัญญัติพระวินัยของภิกษุหลายประการเป็นข้อบัญญัติเกี่ยวกับความสะอาดทั้งของภิกษุและสถานะแวดล้อมธรรมชาติ คือ “พึงสำเหนียกว่า เราจะไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ” (วิ.มหา., 2/653/733)

ห้ามทำลายความสะอาดของน้ำด้วยการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือแม้กระทั่งถ่มน้ำลายลงในน้ำ เพราะน้ำเป็นสิ่งที่มนุษย์มีความจำเป็นต้องใช้ ดังนั้นพระภิกษุจึงไม่ควรสร้างมลพิษให้กับธรรมชาติ การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะจึงต้องมีสถานที่ที่เหมาะสม ไม่สมควรที่จะถ่ายลงแม่น้ำหรือลำคลอง แต่ในกรณีที่พระภิกษุอาพาธจะได้รับการยกเว้นเพราะผู้ที่เจ็บไข้ได้ป่วยนั้นจะไม่สามารถควบคุมร่างกายให้เป็นปกติได้

พระพุทธศาสนายังเห็นความสำคัญของน้ำ เพราะน้ำเป็นเครื่องชำระล้างสิ่งสกปรกและมลทิน ถือกันว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ เพราะเมื่อน้ำการเพาะปลูกต่างๆ ก็ได้ผลสังเกตว่านับแต่โบราณกาลมา แหล่งอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองล้วนมีบ่อเกิดอยู่บริเวณที่มีแหล่งน้ำทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ น้ำจึงเป็นสิ่งที่ใช้ในพิธีต่างๆ ดังที่พระมหาภาสกรณ์ ได้กล่าวถึงบทบาทของน้ำในด้านพิธีกรรมว่า

1. นำพระพุทธมนต์ หรือน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา พระจะทำน้ำมนต์ในพิธีต่างๆ เนื่องในโอกาสที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เนื่องในโอกาสมีงานอันเป็นมงคล เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่

2. พิธีอาบน้ำศพหรือสร่งน้ำศพ ในสังคมชาวพุทธเมื่อใครคนใดคนหนึ่งเสียชีวิตลง ก่อนที่จะนำศพบรรจุลงในโลงศพ จะมีพิธีรดน้ำศพก่อน บรรดาญาติ และเพื่อนๆ ของผู้ตายก็จะมารดน้ำลงบนฝ่ามือของผู้ตาย เพราะนี่เป็นโอกาสสุดท้ายที่จะได้เห็นผู้ตาย ญาติ และเพื่อนๆ ยังถือโอกาสนี้ขอขมาลาโทษต่อความผิดต่าง ๆ ที่อาจจะเคยล่วงเกินต่อผู้ตาย เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ และอวยพรให้ผู้ตายไปสู่สุคติ

3. ใช้น้ำเป็นสัญลักษณ์ของการให้ เมื่อเราคิดจะถวายที่ดินสักแปลง สวน หรือสิ่งอื่นๆ ที่ไม่สามารถยกขึ้นได้ เราอาจจะรินน้ำลงบนฝ่ามือของผู้รับเช่นพระภิกษุได้ พระเจ้าพิมพิสารทรงทำเป็นอันดับแรก เมื่อพระองค์ถวายพระเวฬุวัน (สวนไม้ไผ่) เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยแก่พระพุทธองค์ พระองค์ทรงจับพระเศียรของ หลั่งน้ำอุทิศสวนนั้น เजाจงแต่พระพุทธองค์ด้วยการตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอถวายเวฬุวันนี้ ซึ่งเป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ แก่พระภิกษุอันมีพระพุทธองค์เป็นประมุข (พระมหาภาสกรณ์ ปิโยภาโส, 2546)

ความเชื่อในสังคมไทยนั้น ได้รับอิทธิพลจากลัทธิวิญญูญาณนิยมแต่ก่อนที่คนไทยกระจ่ายอยู่ใน น่านเจ้าทางตอนใต้ของจีน ประชาชนในดินแดนนี้ส่วนรู้จักศาสนาพราหมณ์และนับถือเทพเจ้าหรือเทพีต่างๆ รวมทั้งมนุษย์บางประเภทสิ่งก็เป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กับพระพุทธศาสนามาจนตราบนานเท่าทุกวันนี้ (พระมหาโสภณ ชาวปลายนา, 2537: 53) ความเชื่อต่างๆ กลายเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาสะท้อนให้เห็นถึงวิถีของพุทธศาสนิกชนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับน้ำและการเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำมายาวนาน วัฒนธรรมต่างๆ ของชาวพุทธจึงมีน้ำเป็นองค์ประกอบ เช่น ประเพณีลอยกระทง เป็นที่รู้จักกันมาก ซึ่งจะมีขึ้นราวต้นเดือนพฤศจิกายน ความจริงแล้ว ประเพณีลอยกระทงมีต้นกำเนิดมาจากพราหมณ์หรือฮินดู โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้คนได้แสดงความขอบคุณต่อพระแม่คงคาในฐานะที่เป็นชาวพุทธ เราจะใส่เทียน รูป 3 ดอก และดอกไม้ลงในกระทง เมื่อจุดเทียนและรูปแล้วก็ตั้งจิตอธิษฐานแล้วก็ปล่อยกระทงลงในคลอง แม่น้ำ หรือแม้แต่สระเล็กๆ จุดประสงค์ก็เพื่อน้อมบูชารอยพระพุทธบาท ที่พระพุทธองค์ทรงทำไว้ ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา และเป็นการขอขมาต่อพระแม่คงคาด้วย

ชาวพุทธยังมีเทศกาล ที่ถือเป็นการรวมตัวกันในครอบครัว นั่นคือเทศกาลสงกรานต์ตรงกับวันที่ 13 เมษายน ของทุกๆ ปี หรือที่รู้จักกันอีกอย่างหนึ่งว่า “เทศกาลน้ำ” เพราะผู้คนเชื่อว่าน้ำสามารถขจัดความโชคร้าย หายนะทั้งปวงได้สำหรับชาวพุทธ เมื่อถึงวันสงกรานต์ ก็จะพากันไปวัดใกล้บ้าน เพื่อสงน้ำพระพุทธรูป และสงน้ำพระสงฆ์ เป็นการแสดงความเคารพต่อพระสงฆ์ ชาวพุทธยังแสดงความเคารพต่อ ผู้แก่ผู้เฒ่าโดยรดน้ำอบน้ำหอมลงบนฝ่ามือของท่านเหล่านั้น ในทางกลับกัน ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะอวยพร ให้คนหนุ่มสาวประสบโชคดีและเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตต่อไป

พระพุทธศาสนาได้ชี้ให้พุทธศาสนิกชนตระหนักว่า ความเป็นผู้มีใจเรื่อง ความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและเป็นผู้เฝ้าชีวิตที่ดีนั้น สิ่งหนึ่งที่ต้องตระหนักคือการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพราะธรรมชาติคือธรรม ผู้ละทิ้งธรรม เมื่อมนุษย์ทิ้งธรรม ธรรมก็ทิ้งมนุษย์ เมื่อมนุษย์คือผู้ถอยห่างธรรม ทำลายธรรมชาติ ธรรมชาติก็ทำลายมนุษย์เช่นกัน ดังนั้นข้อที่ควรตระหนักก็คือการนำธรรมชาติมาใช้ นั่น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องระมัดระวัง กล่าวคือต้องมีการวางแผนการใช้ กำหนดลักษณะการใช้ให้เหมาะสม รวมทั้งควบคุมอัตราปริมาณการใช้เพื่อไม่ให้เกิดความสูญเสียทรัพยากรน้ำที่จำกัดในเวลาอันสั้น (พระมหาโสภณ ชาวปลายาณา, 2537: 63)

ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อสิ่งแวดล้อมเป็นการปฏิบัติโดยมาจากพื้นฐานความเป็นจริง ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีความจำเป็นในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน พระพุทธเจ้าทรงค้นคว้าแสวงหาทางหลุดพ้นอยู่กับธรรมชาติ ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ พระธรรมอันประเสริฐที่พระองค์ได้ตรัสรู้คือธรรมชาติ วิธีปฏิบัติที่สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขระหว่าง มนุษย์ ป่าไม้ สัตว์และน้ำ วิธีชีวิตของพระพุทธเจ้ากับเหล่าสาวกอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และได้รับประโยชน์สูงสุดของชีวิตจากธรรมชาติ โดยเข้าใจว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ทุกสิ่งแก่มนุษย์ หากมนุษย์ทำความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับธรรมชาติ ธรรมชาติก็จะคืนกลับเท่ากับความเปลี่ยนแปลงที่ธรรมชาติได้รับ และนำคำสอนเหล่านี้ไปสอนให้ประชาชนเกิดความสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ ธรรมและวินัยที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริงใครได้ปฏิบัติย่อมพบกับชีวิตที่ปกติสุข และเป็นชีวิตที่ประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนไปจากกฎธรรมชาติ การปฏิบัติผิดเท่ากับว่าเป็นการปฏิบัติที่สวนทางกับธรรมชาติ (อาทิตย์ ฝานพูล, 2548: 51)

แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางหรือทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนี้เป็นรากฐานความคิดของอารยธรรมตะวันตก แบ่งเป็น 5 ยุค ดังนี้

1. ยุคโบราณ คืออารยธรรมเมโสโปเตเมีย เป็นอารยธรรมที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรม อารยธรรมที่สำคัญของโลก กล่าวคือ เป็นกลุ่มชนที่ริเริ่มและสร้างสรรค์ความเจริญไว้มากมาย อาทิเช่น ด้านคณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ อักษรศาสตร์ สถาปัตยกรรม และกฎหมายที่สำคัญต่างๆ ของโลก รวมไปถึงทำให้ทราบถึงการต่อสู้แย่งชิงดินแดนเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ของมนุษย์เอง การสร้างหลักความเชื่อโดยมีธรรมเนียมการนับถือบูชาพระเจ้าที่เกี่ยวข้องกับความเจริญงอกงามและความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร การสร้างหลักความเชื่อจะมีพระเจ้าหรือนักบวชเป็นผู้นำที่สำคัญ และอารยธรรมอียิปต์หรือบริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์ก็เป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก ชาวอียิปต์โบราณดำรงชีวิตด้วยการกสิกรรม การเพาะปลูกพืชผลที่ได้จะถือเป็นสมบัติของฟาโรห์และจะมีการแจกจ่ายแก่ประชาชนอย่างเหมาะสม ชาวอียิปต์มีการเรียนรู้วิธีที่จะเอาชนะธรรมชาติและนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ทำให้มีความมั่นคงอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนมีศิลปะและวรรณคดีชั้นสูง อารยธรรมนี้ก็เจริญและยั่งยืนอยู่เป็นเวลานาน

2. ยุคกรีกสมัยโบราณ นักปรัชญากรีกยุคนี้จะมีแนวคิดส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับธาตุแท้ของโลกและสรรพสิ่งเพื่อที่จะรับรู้และควบคุมธรรมชาติ มุ่งที่จะหาคำตอบในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ นักปราชญ์กรีกยุคนี้เรียกกันว่าพวกไอโอนิก มีนักปราชญ์ที่สำคัญ เช่น ธาเลส (Thales) เฮราคลิตุส (Heraclitus) อแนกซากอรัส (Anaxagoras) เป็นต้น

3. ยุคกรีกรุ่งเรือง นักปรัชญายุคนี้พยายามค้นคว้าอธิบายหาเหตุผล เพื่อจะค้นหาความจริงที่อยู่เบื้องหลังของสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ นับได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกความรู้ต่างๆ ซึ่งภายหลังได้พัฒนาออกมาเป็นศาสตร์สาขาต่างๆ ซึ่งมีความสนใจเฉพาะทาง นักปรัชญาที่สำคัญก็คือกลุ่มโซฟิสต์ (Sophists) โซกราตีส (Socrates) เพลโต (Plato) และ อริสโตเติล (Aristotle)

4. ยุคกลาง อารยธรรมของโลกสมัยกลางเป็นการพัฒนาการของมนุษย์ที่จะทำให้โลกนี้เป็นวิถีสู่โลกหน้า ในยุคกลางได้นำศาสนาคริสต์มาผสมผสานกับปรัชญา แนวคิดที่มองมนุษย์มีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นในธรรมชาติก็มีปรากฏขึ้นโดยนักปรัชญา คือ อาร์โนลด์ ทอยน์บี (Arnold Toynbee) และ โทมัส อะไควนัส (Thomas Aquinas) ในสมัยกลางมีการผสมผสานระหว่างคำสอน

ของศาสนากับแนวคิดทางปรัชญา นักปรัชญาในยุคหนึ่งที่มีอิทธิพลจะเป็นนักบวชในศาสนาคริสต์ ความสนใจของมนุษย์ในสมัยกลางจึงหันไปสู่จุดมุ่งหมายของศาสนา ศาสนจักรเป็นผู้ชี้โชคชะตา และอนาคตให้แก่มนุษย์

5. ยุคตะวันตกใหม่ นักปรัชญามีแนวคิดอย่างอิสระด้วยสติปัญญาอย่างแท้จริง นักปรัชญาที่สำคัญ เช่น ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) และ เรอเน เดส์การ์ตส์ (René Descartes) มีแนวคิดที่มองว่ามนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางและยังคงเป็นบทบาทสำคัญในการพัฒนาให้เกิดแนวความคิด วิชาความรู้ หลักการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นผลต่อการสร้างความเจริญต่างๆ แก่มนุษยชาติ

การอุบัติของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมในปรัชญาตะวันตก

ปรัชญาตะวันตกยุคโบราณ

ลักษณะแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางหรือทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนั้นได้เกิดจากการที่มนุษย์ต้องการจะเอาชนะสิ่งแวดล้อม แนวคิดนี้ได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในยุคโบราณ ในยุคเมโสโปเตเมีย (Mesopotamia) ได้มีวิวัฒนาการของมนุษย์โบราณในยุคนี้ มีการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากดินแดนเมโสโปเตเมียเป็นดินแดนที่อากาศร้อนและกันดารฝน น้ำที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นน้ำจากแม่น้ำที่มาจากหิมะละลายบนเทือกเขาในอาร์มีเนีย (Armenia) ไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอนและบางครั้งทำความเสียหายแก่บ้านเมือง ไร่นา ทรัพย์สินและชีวิตผู้คน และเนื่องจากดินแดนแถบนี้แห้งแล้งไม่มีแร่ธาตุและต้นไม้ จึงมีส่วนสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้ชาวเมโสโปเตเมียเป็นคนช่างคิด ช่างประดิษฐ์สิ่งของต่างๆ ขึ้นมา ทำให้รู้จักการชลประทาน การสร้างเขื่อนและคลองชลประทานมาตั้งแต่ 5,000 ปีมาแล้ว (วีณา ศรีชัยรัตน์, 2545: 220)

อารยธรรมเมโสโปเตเมียนั้นพวกสุมาเรียนเป็นผู้วางรากฐานขึ้น โดยที่พวกบาบิโลนเนียนและแอสซีเรียนได้รับมาปรับปรุงต่อมา ระบบการเขียนหนังสือ ศาสนา กฎหมาย และผลงานเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ต่างๆ และการค้าก็ล้วนแล้วแต่พวกสุมาเรียนคิดขึ้นทั้งสิ้น

ในแนวคิดทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม ยุคอียิปต์โบราณก็มีสิ่งที่ทำให้ชนรุ่นหลังเห็นถึงความสามารถของมนุษย์ในการเอาชนะธรรมชาติ เนื่องมาจากอียิปต์เป็นดินแดนที่สมบูรณ์มีแม่น้ำไนล์เป็นที่พึ่งในการดำรงชีวิต ดินที่อุดมสมบูรณ์ที่เกิดจากตะกอนในลุ่มแม่น้ำไนล์ทำให้ได้รับผล

เก็บเกี่ยวที่อุดมสมบูรณ์ ชาวอียิปต์จึงได้ร่วมมือกันในการสร้างระบบการชลประทานที่มีประสิทธิภาพสูง เป็นการเรียนรู้ในการต่อสู้เพื่อเอาชนะธรรมชาติและนำเอาทรัพยากรจากธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ลักษณะโครงสร้างของอียิปต์ก็มีการเปลี่ยนแปลงมีการแบ่งชนชั้นต่างๆ กัน ผู้มีอำนาจมากในสังคมคือ ฟาโรห์ เป็นผู้ปกครองอียิปต์ ฟาโรห์ถือว่าเป็นกึ่งเทพกึ่งมนุษย์ มีความเป็นอมตะ ความยิ่งใหญ่ของสถาบันฟาโรห์ จะเห็นได้จากความใหญ่โตของพีระมิด พีระมิดที่สร้างขึ้นไว้เพื่อเก็บพระศพ เพราะมีความเชื่อว่าฟาโรห์จะฟื้นคืนชีพ ความเชื่อที่สำคัญของอียิปต์ ได้แก่ความคงอยู่หลังจากตายแล้ว พีระมิด มัมมี่ พิธีศพ เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความเชื่อว่าวิญญาณเป็นอมตะ ชาวอียิปต์นับถือฟาโรห์เป็นเทพเจ้า และความเชื่อนี้เองที่ทำให้ยอมรับว่าฟาโรห์มีสิทธิและอำนาจในการปกครองประชาชนทั้งหมด ตำแหน่งฟาโรห์จึงเป็นตำแหน่งที่ดำรงอยู่ตลอดไปและเป็นผู้มีอำนาจสมบูรณ์ การปกครองของฟาโรห์เป็นระบบเดียวที่ถูกต้องและกลมกลืนกับระเบียบของจักรวาล เป็นระบอบที่ทำให้สังคมมั่นคง ชาวอียิปต์มีความมั่นใจในชีวิตของตนก็เพราะมีความเชื่อเรื่องความเป็นเทพเจ้าของฟาโรห์ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533: 58-59)

การที่ฟาโรห์มีอำนาจเหนือสิ่งอื่นใดแม้จะเป็นความเชื่อกึ่งเทพเจ้ากึ่งมนุษย์แต่อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปศาสนาของฟาโรห์มีความก้าวหน้า ฟาโรห์อีกคนต้น ทรงเป็นนักเอกเทวนิยม (Monotheist) องค์แรกของโลกที่ยอมรับนับถือพระเจ้าองค์เดียวและต่อมาพวกนักปราชญ์ชาวอียิปต์เป็นพวกแรกที่สั่งสอนลัทธิเอกเทวนิยม ทำให้เห็นถึงความเชื่อของมนุษย์ในยุคโบราณที่เชื่อว่ามนุษย์มีอำนาจมากที่สุดที่จะควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างบนโลกเนื่องจากความเมตตาจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของที่ทรงประทานรางวัลให้แก่ผู้ที่มีความซื่อสัตย์และมีความจริงใจ

อารยธรรมอียิปต์ที่สืบทอดอำนาจของฟาโรห์มีมาหลายสมัย ความเชื่อในศาสนาและปรัชญามีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาสะท้อนให้เห็นถึงอุดมคติ และวุฒิปัญญาของฟาโรห์แต่ละสมัยในการปกครอง จุดศูนย์กลางของอำนาจเป็นสิทธิขาดของฟาโรห์เท่านั้น มนุษย์จึงสามารถพัฒนาตนเองเพื่อเอาชนะจุดประบางเหล่านั้นได้ ยกตัวอย่างเช่น มนุษย์เรานั้นถูกธรรมชาติสร้างมาให้มีความกลัวต่อสิ่งที่ตนไม่เข้าใจหรือไม่แน่ใจ เมื่อมนุษย์เห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่น่าหวาดกลัว เช่นฟ้าร้อง ฟ้าผ่า น้ำท่วม เป็นต้น มนุษย์จึงเกิดความกลัวหรือเมื่อเรามองไปในความมืดเราไม่แน่ใจว่าในนั้นมีอะไรบ้าง เราก็กลัว ความกลัวนี้ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาที่พึ่งพาทางใจ ศาสนาเทวนิยมเชื่อว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์เองนั้นมนุษย์มิได้มีความเข้มแข็งพอที่จะพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง หลายเรื่องมนุษย์อาจพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องการความช่วยเหลือจากสิ่งอื่นที่มีอำนาจมากกว่ามนุษย์ แต่ในเรื่องที่สำคัญลึกซึ้ง อย่างเช่นความหวาดกลัวต่อสิ่งที่มนุษย์ไม่รู้จักรู้จัก

เช่น ชีวิตหลังความตายมนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาสีงที่มีอำนาจเหนือกว่า เช่น พระเจ้า เป็นต้น (สมภาร พรหมทา, 2546: 162)

ดังนั้นในแนวคิดปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณจึงมีพระเจ้าเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ แต่มนุษย์ยังมีศักยภาพที่จะทำหลายๆ สิ่งหลายอย่างได้ แนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม มีแนวคิดว่ามีมนุษย์อาจจะมีความกลัวสิ่งที่ตนเองไม่รู้ แต่ด้วยความสามารถของมนุษย์ที่มีมากกว่าสัตว์อื่นๆ มนุษย์จะสามารถพัฒนาตนเองเพื่อควบคุมและเอาชนะทุกสิ่งทุกอย่างที่ธรรมชาติสร้างมา มนุษย์มีสติปัญญาและความขยันอดทนในการฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ แนวคิดปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณสะท้อนให้เห็นความสำคัญของมนุษย์ตั้งแต่อดีตมีแนวคิดที่ถือว่ามนุษย์แยกออกจากธรรมชาติและมนุษย์มีความสามารถในการพิชิตธรรมชาติในที่สุด

แนวคิดมานุษยประมาณนิยมในยุคแรกของปรัชญากรีกโบราณ

อารยธรรมทางภูมิปัญญาของตะวันตกที่มีแนวคิดแบบมานุษยประมาณนิยม ยังมีรากฐานมาจากภูมิปัญญากรีก ชาวกรีกพยายามหาคำตอบให้กับคำถามที่เกี่ยวกับธรรมชาติของจักรวาล ชาวกรีกเจริญขึ้นในยุควัฒนธรรมมีการเข้าใจธรรมชาติมากขึ้น มีความเชื่อว่าธรรมชาติมีกฎเกณฑ์อยู่ในตัว ไม่ขึ้นกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวกรีกจึงเปลี่ยนมาอธิบายโลกและชีวิตโดยไม่อ้างถึงเทพเจ้าอันมีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม ในยุคแรกๆ ชาวกรีกมีความสนใจศึกษาเรื่องความจริง มีความพยายามที่จะก้าวไปให้พ้นปรากฏการณ์ซึ่งเป็นเหมือนม่านปิดบังความแท้จริงของโลกและชีวิต ซึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทั้งหลาย มนุษย์ได้พยายามปลดปล่อยตัวเองจากการตกเป็นรองธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นปรัชญากรีกในสมัยโบราณจึงมีลักษณะเป็นระเบียบวิธีวิจัยว่าด้วยการโต้ตอบกันทางความคิดระหว่างผู้ต้องการแสวงหาความจริง ทศนะเช่นนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นรากฐานในการพัฒนาความคิดในยุคถัดมา มี 3 ประการคือ (พระมหากานู กานู โก (กลิ่นปราษณีย์), 2547: 54-55)

1. ทำให้ความก้าวหน้าทางวิทยาการเกิดขึ้น การยอมรับสิ่งเหนือธรรมชาติทำให้มนุษย์ไม่คิดแสวงหากฎเกณฑ์ของธรรมชาติ คิดแต่จะต้องทำตามความประสงค์ของสิ่งเหนือธรรมชาติว่าทำอะไรสิ่งเหนือธรรมชาติจึงจะพอใจหรือปฏิบัติตามความปรารถนาของตน แต่วิวัฒนาการอีกแนวหนึ่งของความคิดมนุษย์ก็คือการค้นหากฎเกณฑ์เท่าที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยไม่ต้องคำนึงถึงปัญหาว่ามีสิ่งเหนือธรรมชาติหรือไม่ เมื่อมนุษย์คิดเช่นนี้จึงพ้นอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติไป

แล้วครั้งหนึ่ง กล้าพึ่งตนเองและแก้ปัญหาด้วยตนเอง เมื่อมนุษย์คิดถูกบ้าง ผิดบ้างก็จะค่อยๆ สะสมสิ่งที่รู้ไว้มากเรื่อยๆ และไม่ทำสิ่งที่ผิดซ้ำอีก วิทยาการจึงเจริญมากขึ้น ละเอียดถี่ถ้วนและ รัดกุมขึ้น และย่อยออกเป็นสาขาต่างๆ มากขึ้นในเวลาต่อมา

2. ทำให้เกิดความเชื่อในอำนาจของเหตุผล การเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้มนุษย์ ไม่สามารถเป็นตัวของตัวเองได้และเชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถทำอะไรได้เอง นอกจากพึ่งสิ่งเหนือ ธรรมชาติเท่านั้น แต่เมื่อมนุษย์เลิกพึ่งสิ่งเหนือธรรมชาติเสียได้ก็เริ่มมีความมั่นใจในตัวเอง ยิ่งปรากฏว่าตนสามารถหาความรู้ได้เพิ่มขึ้นควบคุมธรรมชาติได้มากขึ้น จึงมีความมั่นใจว่าเหตุผล ของมนุษย์จะเป็นเครื่องมือให้มนุษย์ก้าวหน้าต่อไปได้ไม่รู้จบ

3. เป็นการเปลี่ยนสถานะของมนุษย์ในจักรวาล ความเชื่อถือในสิ่งเหนือธรรมชาติทำให้ มนุษย์มีฐานะเป็นทาสอยู่ตลอดเวลาเพราะต้องหวังพึ่ง คอยเอาอกเอาใจและยอมรับการทำร้ายหรือ ลงโทษจากสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยไม่คิดจะต่อสู้เลย แต่มนุษย์หันมาคิดแบบสภาวะนิยม ทำให้ มนุษย์เปลี่ยนฐานะมาเป็นนายเหนือธรรมชาติ ศึกษาธรรมชาติเพื่อควบคุมธรรมชาติให้มาเป็น ประโยชน์แก่มนุษย์ มนุษย์จึงสามารถกำหนดชะตาชีวิตและแนวทางไปสู่อนาคตด้วยตัวเอง มีความรู้สึกว่าตนมีเสรีภาพไม่ถูกสิ่งเหนือธรรมชาติบงการอีกต่อไป

สำนักปรัชญาในยุคแรกของกรีกมีท่าทีในการค้นหาปฐมธาตุและสิ่งที่เป็นจุดกำเนิดของ สรรพสิ่ง โดยเฉพาะในปรัชญากรีกโบราณ (ประมาณ 640-529 B.C.) เช่น ธาเลส (Thales) แนวคิด เกี่ยวกับธรรมชาติ ยืนยันว่า น้ำคือแก่นแท้ของสรรพสิ่ง ความคิดของเฮราคลิตุส (Heraclitus) คิดว่า ไม่ว่าจะเป็่นสสาร วัตถุ โลก จักรวาล และชีวิตมนุษย์ ทุกสิ่งย่อมมีความเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ถาวร อแนกซากอรัส (Anaxagoras) มีแนวคิดที่ธรรมชาติของความจริงเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้ด้วย หลักว่าด้วยจิตและวัตถุ สิ่งทั้งหลายจึงดำรงอยู่ได้ด้วยจิต จิตปรากฏอยู่ในทุกสิ่ง ทุกที่ ทุกๆ อย่างมี ชีวิตได้ด้วยจิต ไม่ว่าจะเป็่นจักรวาล โลก มนุษย์ สัตว์ พืช

นักปรัชญากรีกเหล่านี้ เชื่อว่ามีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวและมีระเบียบ (Cosmos) ครอบคลุม สรรพสิ่ง เทพเจ้าคือผู้รู้กฎเกณฑ์ธรรมชาติ จึงสามารถควบคุมได้ ดังนั้นหากมนุษย์รู้บ้างก็ย่อม ควบคุมธรรมชาติได้โดยต้องรู้ว่าอะไรเป็นปฐมธาตุหรือธาตุที่เป็นต้นกำเนิดและสาระถั (Essence) เมื่อล่วงรู้โดยวิธีการต่างๆ ได้แล้วมนุษย์ก็สามารถควบคุมปรากฏการณ์ได้ (โกศล ช่อพกา, 2542: 38) นักปรัชญาเหล่านี้มีแนวคิดในเรื่องต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง เป็นยุคที่นักปรัชญาตั้งคำถามถึงความ

เป็นจริงสากลอันเป็นธรรมชาติดั้งเดิม ซึ่งเป็นที่มาร่วมกันของโลกและสรรพสิ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คำถามที่ว่าอะไรคือ ปฐมธาตุ (First element) ส่วนคำตอบก็มักเป็นสิ่งธรรมชาติเช่น น้ำ อากาศ ไฟ อะตอม นักปรัชญากรีกจึงได้ชื่อว่าเป็นนักปรัชญาธรรมชาติ (Natural science)

เมื่อมาถึงปรัชญากรีกยุคหลังเริ่มต้น (ประมาณ 500 B.C.) สำนักปรัชญาที่เริ่มต้นตั้งแต่ สำนัก โซฟิสต์ (Sophists) คำว่า “โซฟิสต์” แปลว่านักปราชญ์ พวกโซฟิสต์คือคนกลุ่มหนึ่ง ที่เรียกตัวเองว่านักปราชญ์ (สุจิตรา อ่อนค้อม, 2548: 96) มีแนวคิดที่ความรู้เป็นเรื่องเฉพาะตัวขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของแต่ละคน นักปรัชญากรีกกลุ่มโซฟิสต์ คือ โปรทาгорัส (Protagoras) เป็นโซฟิสต์ที่ทรง อิทธิพลมากที่สุดในกลุ่ม วาทะที่โด่งดังติดปากผู้คนมาจนทุกวันนี้คือ มนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง (Man is the measure of all things) ถ้ามนุษย์บอกว่าสิ่งนั้นใช่ ก็ใช่ หรือถ้าบอกว่าสิ่งนั้นไม่ใช่ ก็ไม่ใช่ โปรทาгорัส กล่าวเช่นนี้เพื่อจะบอกว่า เมื่อมนุษย์มีความรู้ในจิตจำกัดหนึ่ง เขาก็จะมีความสามารถในจิตจำกัดนั้น สัญญาณการรับรู้ (Perception) ของมนุษย์ ถูกวัดจาก สิ่งที่เรารับรู้ สัญญาณ (What we perceive) ซึ่งแต่ละคนย่อมมีการรับรู้ที่แตกต่างกันไปวิสัยของแต่ละคน ดังนั้น จึงไม่มีมาตรฐาน (Standard) ที่จะระบุชี้ชัดลงไปได้ว่า การรับรู้ของคนๆ หนึ่ง จะถูกต้อง และการรับรู้ของอีกคนหนึ่งผิด เป็นเรื่องที่ยากที่จะค้นพบว่าอะไรถูกต้องจริงแท้ ที่สุด (วาริญา ภาวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, 2547)

หากเราลองสังเกตระบบสังคม การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา ทัศนคติ ค่านิยม เราจะเห็นตัวเราเป็นศูนย์กลางตัดสินใจเพื่อผลประโยชน์ของเราเอง แนวคิดนี้เห็นว่าความดีเป็นเรื่องของ จิตวิสัย เป็นคุณธรรมด้านจิตใจโดยสิ้นเชิง เพราะมีความสัมพันธ์กับปัจเจกชนผู้กระทำและสิ่งที่ ปรากฏแก่เขาว่าดี สิ่งนั้นก็มีความดีสิ่งที่ปรากฏแก่เขาว่าชั่วสิ่งนั้นก็มีความชั่ว (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, 2520: 53) โปรทาгорัสเชื่อว่ามิมีมนุษย์ใช้ชีวิตได้อย่างมีระเบียบแบบแผนมากกว่าสัตว์ เพราะมนุษย์ มีระบบที่เป็นสถาบันต่างๆ จำนวนมาก ทองประเสริฐ (2539: 104) ได้เสนอเกี่ยวกับแนวคิดของ โปรทาгорัสไว้ว่า

โปรทาгорัสเป็นผู้ที่มีความเชื่อถ้อยอย่างมั่นคง ในเรื่องสมาคมที่เป็นระเบียบดี ท่านเห็นว่า สถาบันต่างๆ และการประชุมต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องมือในอันที่จะยกระดับมนุษย์ให้อยู่เหนือ สัตว์เดรัจฉานทั้งนั้น เพราะตามปกติมนุษย์กับสัตว์เดรัจฉานนี้ก็เกือบจะไม่มีอะไรต่างกัน มนุษย์ยัง รับประทานอาหาร สัตว์ก็กินอาหาร มนุษย์ต้องการพักผ่อน สัตว์ก็ต้องการพักผ่อน แต่ว่ามนุษย์นี้ เป็นสัตว์ที่มีระเบียบมีสถาบัน เพราะฉะนั้นในการที่มนุษย์มีระเบียบอยู่ด้วยกันอย่างสงบเรียบร้อย

ซึ่งผิดกับสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายอาจจะตัดสินใจด้วยอารมณ์ อาจจะตัดสินใจด้วยกิเลส อาจจะตัดสินใจด้วยสัญชาตญาณของมัน

แนวคิดของสำนักโซฟิสต์เริ่มมีลักษณะให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับความคิดของมนุษย์ว่ามนุษย์มีสติปัญญาและเหตุผลในการคิดและการกระทำต่อตนเองและธรรมชาติตลอดจนสามารถจัดหรือควบคุมมันได้มนุษย์จึงมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรีเหนือกว่าธรรมชาติใดๆ บนโลกการกระทำทุกอย่างถือเอาประโยชน์ของมวลมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุด

มนุษย์จะแยกออกจากธรรมชาติและถือมนุษย์เป็นผู้พิชิตและครอบครองจัดการกับธรรมชาติได้ตามใจชอบ แนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกมองว่า เหตุผลเป็นสาระสิ่งสำคัญของการรับรู้ความจริงในยุคกรีกซึ่งได้ถ่ายทอดต่อไปเป็นแก่นหลักสำคัญของปรัชญาที่มีผลให้เกิดแนวคิดทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมทำให้เห็นถึงการแบ่งแยกมนุษย์ออกจากสัตว์ แนวคิดนี้ก็คือแนวความคิดของ (Socrates 469-399, B.C.); (Plato 427-347, B.C.); (Aristotle 384-322, B.C.) แนวคิดของนักปรัชญากลุ่มนี้มีหลักพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน มนุษย์ในปรัชญาของสำนักนี้มีคุณสมบัติที่แยกจากสัตว์และสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองก็คือปัญญา ปัญญาในที่นี้หมายถึงความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริงของโลกภายนอก เช่นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความรู้อย่างนี้ช่วยให้มนุษย์มีความสุขทางกายมากขึ้น ความรู้ชนิดที่สองเป็นความรู้อันบริสุทธิ์ คือความรู้เพื่อความรู้มันเป็นอาหารของจิตเหมือนกับให้ความสุขสบายเป็นอาหารของกายเป็นสิ่งที่ทำให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์ ความรู้อย่างแรกทำให้ความสุขของมนุษย์มีได้มากกว่าของสัตว์ แต่ความรู้อย่างหลังทำให้มนุษย์แยกออกได้จากสัตว์ เพราะมนุษย์เท่านั้นที่จะมีความรู้ชนิดนี้ได้ โสกราตีสเชื่อว่าคนเรามีสัญชาตญาณอยากมีความสุขด้วยกันทั้งนั้น ใครไม่หาความสุขใส่ตัวคนนั้นไร้สติสัมปชัญญะความสุขที่สมบูรณ์ของมนุษย์ ย่อมต้องตอบสนองสมรรถภาพสูงสุดของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ นั่นคือความรู้จริงมาตรฐาน (กิริติ บุญเจือ, 2528: 42)

ดังนั้นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือจะไม่ทำอะไร เปะปะไปตามสัญชาตญาณ เช่นเดียวกับสัตว์ การใช้ปัญญาของมนุษย์ทำให้โสกราตีสมองว่ามนุษย์แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เพราะมนุษย์มีปัญญาที่จะสร้างความคิดขึ้นมากำหนดแนวทางให้แก่ชีวิต ด้วยเหตุนี้การกระทำมนุษย์มีเป้าหมายอยู่ในตัวและสิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์จึงมีความหมายมากกว่าความเจริญทางร่างกายหรือการมีสุขภาพดีอย่างเดียว สิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์มีลักษณะเป็นองค์รวม คือเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตของร่างกาย จิตใจ และปัญญา ด้วยเหตุที่ปัญญาเป็นองค์ประกอบ

สำคัญของชีวิต ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า มนุษย์สามารถบรรลุความดีพร้อมบริบูรณ์ได้ด้วยวิธีที่แตกต่างจากสัตว์และพืช เพราะสิ่งมีชีวิตสองประเภทนี้บรรลุความสมบูรณ์แบบหรือความเจริญถึงขั้นสูงสุดทางกายภาพโดยวิธีธรรมชาติเท่านั้น (พินิจ รัตนกุล, 2547: 57)

แนวคิดของเพลโตสำหรับเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ เพลโตมีความคิดว่า มนุษย์ประกอบด้วย 2 ส่วนคือร่างกายและวิญญาณ ซึ่งร่างกายนั้นมีสารเป็นองค์ประกอบคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อยู่ในโลกแห่งสสาร ไม่อาจเคลื่อนไหวหรือมีชีวิตขึ้นได้ วิญญาณคือตัวแปรที่ทำให้ร่างกายต่างจากสิ่งที่ไม่มีชีวิตอื่นๆ วิญญาณเป็นตัวการของชีวิตและการเคลื่อนไหวของมนุษย์เราเรียกมนุษย์ที่ไม่มีวิญญาณว่าคนตาย เพลโตได้แบ่งวิญญาณของมนุษย์ออกเป็นส่วนต่างๆ คือ

1. วิญญาณแห่งเหตุผล (Ration part)
2. วิญญาณแห่งอารมณ์ (Emotive part)
3. วิญญาณแห่งความต้องการ (Appetitive part)

มีเพียงมนุษย์เท่านั้นที่มีวิญญาณครบทั้ง 3 ส่วน ส่วนสัตว์ต่างๆ นั้นมีวิญญาณสองส่วนหลังคือ วิญญาณแห่งอารมณ์กับวิญญาณแห่งความต้องการ ขณะที่พืชนั้นมีเพียงวิญญาณแห่งความต้องการเท่านั้น ดังนั้นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์และพืช คือมนุษย์นั้นมีวิญญาณแห่งเหตุผล ซึ่งทำให้มนุษย์รู้จักใช้เหตุผลได้ (วสิษฐ ดิศรี, 2537: 3-4) เพลโตได้ยกตัวอย่างแนวคิดนี้ไว้ใน เฟดรัส (Phaedrus) เพลโตเปรียบเทียบวิญญาณว่าเหมือนผู้บังคับบังเหียนม้าสองตัว ม้าทั้งสองเปรียบเสมือนฝ่ายต่ำในธรรมชาติของเรา ม้าตัวหนึ่งเป็นตัวแทนแห่งความอยากทางกาย ซึ่งต้องการการควบคุมอยู่ตลอดเวลา อีกตัวหนึ่งเป็นตัวแทนของอารมณ์ซึ่งหากอบรมให้ดี ควบคุมให้ดี จะเป็นประโยชน์แก่ผู้บังคับบังเหียน ผู้บังคับบังเหียนก็คือจิตวิญญาณฝ่ายเหตุผลนั่นเอง มนุษย์ผู้ใดก็ตามที่สามารถใช้เหตุผลนำทางควบคุมความอยากและอารมณ์ได้ มนุษย์ผู้นั้นจะเข้าไปใกล้มนุษย์ในอุดมคติมากที่สุด (Plato, 1973 อ้างใน เนื่องน้อย บุญเนตร, 2537: 25)

เพลโตให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณ เพราะจิตวิญญาณสามารถควบคุมร่างกายได้และสามารถอยู่ได้โดยไม่ต้องมีร่างกาย เพลโตได้เน้นคุณค่าของจิตวิญญาณ โดยเฉพาะจิตวิญญาณส่วนที่เป็นเหตุผล ความเป็นเหตุผลนี้เองที่ทำให้มนุษย์มีค่าเหนือกว่าสัตว์และพืช ชีวิตที่ประกอบด้วยเหตุผลเป็นชีวิตที่สูงสุดของมนุษย์ ซึ่งแบ่งแยกมนุษย์ออกจากสัตว์และพืช เพลโตเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถในการใช้เหตุผลนำไปสู่ความสามารถพิเศษอีกอย่างหนึ่งคือปัญญา และเห็นว่า

สติปัญญาอันเป็นคุณสมบัติสำคัญของวิญญาณนั้นเป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์ ดังนั้นโลกจึงมีอยู่เพื่อรับใช้ความสามารถพิเศษนี้ โลกหรือจักรวาลเป็นสิ่งที่จะทำให้มนุษย์ใช้ความคิด และใช้ปัญญา แสวงหาความจริง (วิทช์ วิศทเวทย์, 2533: 98)

ถึงแม้การแบ่งแยกวิญญาณออกจากร่างกายและแบ่งแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติโดยใช้เหตุผลและปัญญาที่มนุษย์มีมากกว่าสัตว์ทั้งหลายบนโลกนี้ ไม่ชัดเจนในเรื่องทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อม แต่แนวคิดของเพลโตก็สอดคล้องกับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมในเรื่องการแบ่งแยก มนุษย์ออกจากธรรมชาติโดยการใช้เหตุผลและสติปัญญา ก็ทำให้แนวคิดของนักปรัชญาในตะวันตกยุคโบราณเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดแนวคิดมานุษยประมาณนิยมในอารยธรรมของตะวันตก

การแบ่งแยกมนุษย์ออกจากสัตว์ในทัศนะของอริสโตเติลได้เสนอเป็นแนวคิดในทางการเมืองไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีธรรมชาติอยู่ร่วมกันในสังคมขนาดใหญ่ที่เรียกว่าเมืองหรือรัฐ มนุษย์ไม่สามารถแยกกันอยู่เป็นหน่วยย่อยตามลำพัง ทั้งนี้เพราะต้องพึ่งพาอาศัยกันเพื่อการดำรงชีพและความมั่นคงปลอดภัย ดังนั้นมนุษย์จึงรวมตัวกันตั้งรัฐขึ้นมา รัฐจึงเป็นสถาบันที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และเป็นสิ่งจำเป็น มนุษย์สามารถค้นพบจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตได้ภายในรัฐเท่านั้น หากไม่มีรัฐ มนุษย์ก็ไม่ต่างอะไรกับสัตว์ป่า ในทัศนะของอริสโตเติล ได้แบ่งแยกมนุษย์ออกจากสิ่งมีชีวิตอย่างอื่น โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่คือ

1. อนินทรีย์สาร (Inorganic Matter) หมายถึง สิ่งไม่มีชีวิตทั้งหลาย เช่น กรวด หิน ดิน ทราย เป็นภาวะระดับต่ำที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่มีสสารมากแต่มีแบบน้อย

2. อินทรีย์สาร (Organic Matter) หมายถึง สิ่งมีชีวิตทั้งหลายซึ่งจัดอยู่ในระดับสูงกว่าอนินทรีย์สาร เพราะเป็นสิ่งที่มีส่วนของแบบมากกว่าสสาร แบบที่ว่านั่นก็คือวิญญาณ อาจกล่าวได้ว่าอินทรีย์สารหมายถึงสสารที่มีวิญญาณครอง ส่วนอนินทรีย์สารหมายถึงสสารที่ไม่มีวิญญาณครอง

อริสโตเติลแบ่งอินทรีย์สารออกเป็น 3 ระดับ (พระราชวรมุณี (ประยูร ชุมมจิตโต, 2544: 241)

- 2.1 ระดับต่ำสุด คือพืชเป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถรับอาหาร เจริญเติบโต และขยายพันธุ์
- 2.2 ระดับกลาง คือสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งเหมือนกับพืชตรงที่สามารถหาอาหาร เจริญเติบโต และแพร่พันธุ์ แตกต่างจากพืชตรงที่สัตว์สามารถรับรู้ทางผัสสะและมีความรู้สึกสุขทุกข์
- 2.3 ระดับสูงสุด คือมนุษย์ซึ่งเหมือนกับพืชและสัตว์ตรงที่สามารถหาอาหาร เจริญเติบโต แพร่พันธุ์ และมีการรับรู้ทางผัสสะแต่ที่พิเศษไปกว่านั้นก็คือ มนุษย์สามารถคิดอย่างมีเหตุผลด้วย พุทธิปัญญา

แนวคิดของอริสโตเติลที่เชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถพิเศษกว่าสัตว์ชนิดอื่นยังแสดงให้เห็นโดยการใช้ภาษา การสื่อสารด้วยภาษาทำให้มนุษย์พิเศษกว่าสัตว์อื่น ภาษานี้เองที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์สังคม สังคมเกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีธรรมชาติแห่งการใช้ภาษา สังคมสมบูรณ์แบบคือรัฐ รัฐสำคัญกว่าครอบครัวหรือมนุษย์แต่ละคน ทั้งนี้เพราะรัฐมีความสมบูรณ์ในตัวเองไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร แต่ครอบครัวและปัจเจกชนยังต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น จึงจำเป็นต้องรวมตัวกันเป็นรัฐ อริสโตเติลได้แบ่งแยกสังคมระหว่างมนุษย์กับสัตว์และธรรมชาติอื่นๆ โดยให้มนุษย์มารวมกลุ่มเพื่อให้เกิดสังคมของมนุษย์เอง เมื่อเป็นสังคมที่สมบูรณ์มนุษย์จะมีอำนาจมากขึ้นและเมื่อมนุษย์รวมกลุ่มเป็นสังคมก็จะมีการพัฒนาความสามารถในด้านต่างๆ ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ อริสโตเติลมีความเห็นว่าไม่มีใครที่มีความสมบูรณ์ในตนเองเพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมเขาชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ควรมีเพื่อนซึ่งความเป็นเพื่อนหรือมิตรภาพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด (จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, 2540: 30)

แต่เมื่อมีการรวมกลุ่มเป็นสังคมใหญ่ก็จะมีที่ตั้งถิ่นฐาน เกิดการบุกกรุกป่าเพื่อสร้างบ้านเรือนและมีการล่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารมากขึ้น เพราะจำนวนประชากรในสังคมนั้นมากขึ้น แต่อริสโตเติลถือว่าพืชและสัตว์มีฐานะต่ำกว่ามนุษย์ อริสโตเติลได้กล่าวไว้ว่า “พืชถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นอาหารของสัตว์และสัตว์ก็มีไว้สำหรับมนุษย์ สัตว์เลี้ยงมีไว้สำหรับเป็นอาหารและใช้สอย ส่วนสัตว์ป่ามีไว้เป็นอาหารบ้างไว้ใช้สอยเพื่อประโยชน์อื่นๆบ้าง เช่น เครื่องนุ่งห่ม” (Passmore, 1974: 14) ทำให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติ ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า สังคมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นทำให้มนุษย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่คำนึงถึงผลเสีย มนุษย์จะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่มีต่อมนุษย์เท่านั้น แนวคิดของอริสโตเติลได้แบ่งระดับความสามารถของมนุษย์ที่แตกต่างกันไปจากสัตว์ นั่นคือการใช้ภาษาในการสื่อสาร การใช้เหตุผล และโดยเฉพาะการรวมกลุ่มกันเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์นั้น ทำให้เกิดแนวคิดที่มนุษย์จะหาประโยชน์ จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

เพื่อมาพัฒนาสังคมของตนเองให้เจริญมากขึ้น แนวความคิดของโสกราตีส เพลโต และอริสโตเติล ไม่ได้ต่างไปจากกลุ่มนักคิดสโตอิกที่เน้นย้ำเรื่องของเหตุผลอย่างชัดเจน

ตามความคิดของพวกสโตอิก จักรวาลได้รับการจัดระเบียบและนำทางโดยพระเมตตาของพระเจ้าหรือโดยเหตุผลที่แฝงอยู่ในความจริงทุกส่วน ระเบียบหรือจุดมุ่งหมายทุกสิ่งที่เราเห็นในโลกและจักรวาลแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าสร้างโลกเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ผู้มีเหตุผล ความดี (The God) และอุดมคติของชีวิต คือการดำเนินชีวิตตามกฎธรรมชาติตามเจตจำนงของพระเจ้าหรือตามเหตุผลนั่นเอง เนื่องจากเหตุผลทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์อย่างแท้จริง การทำตามเหตุผลก็คือทำตามกฎธรรมชาติของเรา และเนื่องจากสัตว์ทั้งหลาย รวมถึงสิ่งอื่นไม่มีเหตุผลสิ่งเหล่านี้จึงมีอาจเป็นส่วนหนึ่งของความดีได้ (อย่างน้อย บุนยเนตร, 2537: 29) จะเห็นได้ว่าในส่วนความคิดเรื่องของการใช้เหตุผลพวกสโตอิกไม่ต่างจากแนวคิดของโสกราตีสที่เน้นในเรื่องการทำความคิดว่า การทำความดีต้องอาศัยเหตุผลและปัญญาที่มนุษย์มีมากกว่าสัตว์อื่นที่ไม่มีจิตวิญญาณในเรื่องการใช้เหตุผล สิ่งต่างๆ ในธรรมชาติไม่มีคุณค่าในตัวเองหรือสิทธิแต่อย่างใด คุณค่าเพียงอย่างเดียวของธรรมชาติคือคุณค่าแห่งการใช้สอย ซึ่งการใช้สอยนั้นเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของมนุษย์

ในงานของซีเซโร (Cicero) จากหนังสือ *The Nature of the god* ผู้เชื่อมั่นในลัทธิสโตอิกได้สรุปว่าโลกธรรมชาติเป็นเครื่องมือของมนุษย์ผู้รู้จักใช้เหตุผลในอันที่จะถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติ จักรวาลถูกสร้างขึ้นทั้งเหล่าทวยเทพ มนุษย์ และสรรพสิ่งที่อยู่ therein ได้ถูกคิดค้นขึ้นและสั่งมาเพื่อให้มนุษย์ใช้สอย มนุษย์เท่านั้นที่วัดเส้นทางโคจรของดวงดาวและรู้เวลาตลอดจนฤดูกาลต่างๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายของมัน ถ้ามนุษย์เท่านั้นเป็นผู้รู้เรื่องนี้เราก็อาจอนุมานได้ว่า สรรพสิ่งในจักรวาลถูกสร้างขึ้นมาเพื่อมนุษย์และเกิดมาเพื่อประโยชน์อันใดเล่า นอกจากสละขนของมันเพื่อนำมาทำเป็นเสื้อผ้าขนสัตว์ให้มนุษย์ (Gustafson, 1993: 15-16)

แนวคิดมานุษยประมาณนิยมหรือแนวคิดที่มองมนุษย์แยกออกจากสัตว์ ถือว่ามนุษย์เป็นผู้พิชิตและครอบครองเข้าจัดการกับธรรมชาติ เป็นแนวคิดที่ยอมรับกันว่าเป็นแนวคิดที่เป็นรากฐานของอารยธรรมตะวันตก นักปรัชญาทั้ง โสกราตีส เพลโต และอริสโตเติล รวมถึงพวกสโตอิกมิได้ใช้การมีสติปัญญาและการใช้เหตุผลในการแบ่งสถานภาพเฉพาะมนุษย์และสัตว์เท่านั้น แต่ยังใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งแยกระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองด้วยมนุษย์ที่มีความสามารถทางปัญญามากกว่าสมควรเป็นผู้นำส่วนผู้ที่มิปัญญาน้อยกว่าสมควรเป็นผู้รับใช้ ซึ่งเกิดจากการเปรียบเทียบกันในระบบ

สังคม ดังนั้นมนุษย์ที่มีความสามารถจัดการและควบคุมธรรมชาติ ทำให้ธรรมชาติถูกเหยียบย่ำ และอยู่ใต้อำนาจของมนุษย์ในที่สุด

แนวคิดมานุษยประมาณนิยมในยุคกลางของปรัชญาตะวันตก

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5 ถึง 15 เริ่มตั้งแต่อารยธรรมโรมันเริ่มเสื่อมสลายลงไป ได้ปรากฏ มีอารยธรรมต่างๆ เกิดขึ้นแล้วสืบเนื่องมาในช่วงเวลาประมาณ 500 ปี คือระหว่าง ค.ศ. 500 - ค.ศ. 1,000 อารยธรรมเหล่านี้ล้วนแต่ได้รับเอาอารยธรรมส่วนหนึ่งของโลกโรมัน และได้ขยายขอบเขตสู่ ดินแดนใหม่ ท่ามกลางความปั่นป่วน วุ่นวาย และความไม่แน่นอนในช่วงระยะที่จักรวรรดิโรมัน ตะวันตกกำลังสลายตัว อารยธรรมที่เริ่มก่อตัวขึ้นมาซ้ำๆ ภายใต้อิทธิพลของยุโรปตะวันตก ก็คือ อารยธรรมยุโรปสมัยกลาง

ปรัชญาตะวันตกยุคกลางมีลักษณะผสมผสานกับคำสอนศาสนา โดยเฉพาะศาสนาคริสต์กับ แนวคิดทางปรัชญา ศาสนาคริสต์นั้นมีรากฐานมาจากศาสนายูดาห์ (หรือศาสนายิว) โดยมีเนื้อหา และความเชื่อบางส่วนเหมือนกัน โดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิลฮีบรู ที่คริสตศาสนิกชนรู้จักในชื่อ พันธสัญญาเดิม (The Old Testament) ประวัติศาสตร์ของศาสนาคริสต์มีความสัมพันธ์กับศาสนายิวอย่าง ใกล้ชิด จนเป็นที่ยอมรับกันว่าทั้งสองศาสนานี้มีลักษณะเป็นศาสนาแห่งประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้ เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และไม่ใช่ว่าประวัติศาสตร์ที่มนุษย์เป็นผู้กำหนด แต่เป็นประวัติศาสตร์ที่พระเจ้า ได้เข้ามาเกี่ยวข้องและกำหนดมรรคาแห่งชีวิตที่ทุกคนจะต้องดำเนินไปอย่างถูกต้องตามแนวทาง ของพระองค์ โดยหลักคำสอนที่สำคัญมีบัญญัติไว้ในพระคัมภีร์ไบเบิลทั้งสองภาคพันธสัญญาเดิม (The Old Testament) และพันธสัญญาใหม่ (The new Testament) จึงเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะในด้านประวัติศาสตร์ของทั้งสองศาสนา

เมื่อศาสนาคริสต์เข้ามามีบทบาทในปรัชญาตะวันตกยุคกลาง นักปรัชญาส่วนใหญ่ในยุค กลางจึงเป็นนักบวชในศาสนาคริสต์ และนำหลักคำสอนในศาสนาคริสต์มาใช้อธิบายปรากฏการณ์ ของโลกธรรมชาติและสิ่งแวดลอม ในงานเขียนของ Callicott (1973: 3-4) ได้กล่าวถึงแนวคิด เกี่ยวกับพระเจ้าในศาสนาคริสต์ไว้ ดังนี้

1. พระเจ้าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพบูชา พระเจ้าเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติ

2. ธรรมชาติ เป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้น สิ่งที่มีอยู่บนโลกพระเจ้าจัดเรียงไว้ให้เป็นระบบ
3. พระเจ้าสร้างมนุษย์ตามฉายาของพระองค์ ดังนั้นมนุษย์จึงแยกตัวออกจากธรรมชาติ
4. พระเจ้าให้มนุษย์ครอบครองธรรมชาติ
5. พระเจ้าบัญชาให้มนุษย์ ควบคุมธรรมชาติด้วยตัวมนุษย์เอง
6. กระบวนการความรู้ความเข้าใจใน โลกทัศน์ของศาสนายิวและศาสนาคริสต์ แบ่งเป็นระดับชั้น ชั้นสูงสุดคือพระเจ้า มนุษย์และชั้นที่ต่ำกว่ามนุษย์ คือธรรมชาติ
7. มนุษย์คือพระฉายาของพระเจ้า สิ่งที่มีอยู่บนโลกที่ไม่ใช่มนุษย์ไม่อยู่ในพระประสงค์ของพระเจ้า และสิ่งเหล่านี้มีอยู่เพื่อเป็นเครื่องมือรับใช้มนุษย์ มนุษย์มีคุณค่าในตัวเอง มนุษย์จะปฏิบัติต่อสัตว์เหล่านั้นอย่างไรก็ไม่ผิดศีลธรรม
8. แนวคิดทางเทววิทยาแห่งธรรมชาติ ถูกหล่อหลอมก่อตัวโดย ศาสนายิวและคริสต์ศาสนา ในทฤษฎีเทววิทยาของ โทมัส อะไควนัส รับอิทธิพลแนวคิดของ อริสโตเติล มาประยุกต์มองว่าชีวิตที่มีเหตุผลเป็นชีวิตที่มีคุณค่า สัตว์ที่ไม่มีเหตุผลย่อมเป็นเครื่องมือของมนุษย์

จุดเริ่มต้นของศาสนาคริสต์มีความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์ คือความที่เชื่อว่ามนุษย์ถูกสร้างตามพระฉายาของพระเจ้า ความคิดนี้เป็นกุญแจสำคัญในการแสดงออกของมนุษย์ที่คิดว่าตนเองมีลักษณะพิเศษและแสดงออกถึงความป็นนายเหนือธรรมชาติ เหนือสัตว์ทั้งหลายเพราะมีความสัมพันธ์พิเศษกับพระเจ้า ความสัมพันธ์พิเศษนี้เองที่กำหนดความเป็นอยู่และพฤติกรรมของมนุษย์ ความคิดนี้ทำให้มนุษย์ถือว่าตนเองวิเศษกว่าสรรพสิ่งทั้งหลาย ความสัมพันธ์แบบเอกภาพและความเห็นอกเห็นใจต่อจักรวาลจึงไม่มี มนุษย์เป็นฉายาของพระเจ้า ลักษณะดังกล่าว จึงเน้นเอกภาพของมนุษย์ชาติหรือความเป็นพี่น้องกันระหว่างมนุษย์เอง โดยถือว่าสิ่งอื่นทั้งหลายในธรรมชาตินั้น พระเจ้าได้ทรงสร้างมาเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง ให้มนุษย์ควบคุมและใช้ให้เป็นประโยชน์

ในงานเขียนของ Lynn White นักประวัติศาสตร์ จากหนังสือ The Historical Roots of Our Ecologic Crisis ไวท์กล่าวว่าสาเหตุพื้นฐานทั้งหลายของวิกฤตการณ์ทางนิเวศวิทยาเป็นผลมาจากเรื่องของการตีความตามพระคัมภีร์ไบเบิล ศาสนาคริสต์มีจุดเริ่มต้นมาจากศาสนายิว การรวมตัวกันอย่างช้าๆ ของพลังและความรัก พระเจ้าได้สร้างด้านสว่างและด้านมืดขึ้นมาในรูปลักษณะที่วิเศษประกอบด้วยโลก ต้นไม้ สัตว์ต่างๆ นก ปลา และในที่สุดพระเจ้าได้สร้างมนุษย์ผู้ชายชื่อ อาดัม ขึ้นมา และเพื่อไม่ให้ อาดัม ต้องอ้างว้างอยู่คนเดียว พระเจ้าจึงสร้างมนุษย์ผู้หญิงชื่อ อีวา ขึ้นมาอีกหนึ่งคน มนุษย์ผู้ชายได้กำหนดชื่อให้กับสัตว์ต่างๆ และปกครองพวกมัน พระเจ้าได้กำหนดทุกอย่างให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ผู้ชาย (White, 1969) นี่คือนิวเคลียสที่ทำให้ศาสนาคริสต์แตกต่างจากศาสนาอื่นๆ ประวัติศาสตร์ของอารยธรรมตะวันตก ซึ่งศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่งได้แสดงให้เห็นความเข้าใจความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ ลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดการประดิษฐ์เครื่องมือและการค้นพบวิทยาศาสตร์ต่างๆ ซึ่งล้วนแล้วแสดงออกถึงความพยายามที่จะเอาชนะธรรมชาติทั้งสิ้น

ดังนั้นงานเขียนของนักปรัชญาที่ชื่อ โทมัส อไควนัส (Thoman Aquinas) ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมากคนหนึ่ง แนวคิดของอไควนัสยอมรับนิยามของอริสโตเติลว่า มนุษย์คือสัตว์เหตุผล (Man is a rational animal) การใช้เหตุผลจึงเป็นกิจกรรมปกติของมนุษย์และเป็นกิจกรรมที่ทำให้มนุษย์ผิดจากสัตว์ประเภทอื่นๆ ทั้งหมด เหตุผลจึงนับได้ว่าเป็นเครื่องหมายแห่งศักดิ์ศรีของมนุษย์ มนุษย์จึงเกิดทุนตัวเองโดยคิดด้วยเหตุผลและกระทำอย่างมีเหตุผล เหตุผลจึงเป็นเครื่องมือแห่งการสร้างระบบความคิดของ อไควนัส (กิริติ บุญเจือ, 2550: 318) และยังมีแนวคิดของนักปรัชญาสมัยใหม่อื่นๆ ที่สำคัญ เช่น ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) เรอเน เดส์การตส์ (René Descartes) และกัทธิ (R. D. Gutrie) ก็ได้แสดงแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางเช่นกัน

หลักคำสอนในปรัชญาตะวันตกเกี่ยวกับคุณค่าจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม

การเรียนรู้แนวคิดหรือทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมในตะวันตก (Anthropocentrism) เป็นแนวคิดที่มนุษย์ต้องการครอบครองธรรมชาติและถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง ในงานเขียนของ นอร์ตัน (Norton) ที่ชื่อว่า Contemporary Expression of Anthropocentrism : Environmental Ethics and Weak Anthropocentrism ได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางมีอยู่สองประเภทที่เด่นชัดหรือแพร่หลายในสังคมตะวันตก

ประเภทที่ 1 แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางอย่างแรง (Strong Anthropocentrism) มีลักษณะความคิดที่ว่า เผ่าพันธุ์ที่มีใช้มนุษย์และวัตถุทางธรรมชาติมีไว้เพื่อความพอใจชอบใจของมนุษย์เท่านั้น ซึ่งหมายถึงสิ่งแวดล้อมไม่มีคุณค่าอะไร แต่มีไว้สนองความต้องการของมนุษย์ โดยที่มนุษย์ต้องควบคุมจัดการกับสิ่งแวดล้อมตามใจปรารถนา และไม่ต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมนั้นว่าจะดำรงอยู่อย่างไร

ประเภทที่ 2 แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางอย่างอ่อน (Weak Anthropocentrism) มีลักษณะความคิดว่าสิ่งแวดล้อมมีคุณค่ามากกว่าความพอใจชอบใจของมนุษย์เช่น มีคุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ คุณค่าต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในอนาคต เพราะมนุษย์ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมนั้น แต่ถึงที่สุดแนวคิดนี้ก็ย้ำว่าสิ่งแวดล้อมมีไว้เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์เช่นกัน เพียงแต่มนุษย์ต้องคอยดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นไว้เพื่อผลประโยชน์แก่นุชนหรือแก่นมนุษย์รุ่นต่อไป

อย่างไรก็ตามแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางอย่างแรงและอย่างอ่อน ไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันโดยชัดเจน เพราะจุดรวมของแนวคิดมักจะอยู่ท่ามกลางระหว่างแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางอย่างแรงและอย่างอ่อน (Norton, 1993 อ้างใน เจริญ ชัยแก้ว, 2541: 10)

ในศาสนาคริสต์ถือได้ว่ามีอิทธิพลสำคัญต่อทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมเช่นกัน คริสต์ศาสนาได้ขยายตัวรวดเร็วและมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก ในพระคัมภีร์ไบเบิลมักจะอ้างเหตุผลสนับสนุนอยู่สามข้อในการเอาชนะธรรมชาติ ประการแรก ในคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์ ธรรมชาติถูกพรากเอาเทพ เทพี และจิตวิญญาณออกไปและไม่ได้ถือว่ามีศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป ประการที่สอง พระคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์มีลักษณะเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางอย่างชัดเจน และสอนว่ามนุษย์ถูกกำหนดชะตากรรมด้วยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ปกครองและครอบครองสิ่งมีชีวิตเผ่าพันธุ์อื่นและธรรมชาติทั่วไป ประการที่สาม ข้อเขียนของศาสนาคริสต์จำนวนมากและเทววิทยาแบบคริสต์ ส่วนมากลดค่าของธรรมชาติและวัตถุให้มีสถานะต่ำกว่าเมื่อเทียบกับพระเจ้า ซึ่งถือว่่าคือจิตวิญญาณเพียงหนึ่ง

แนวคิดของปรัชญาตะวันตกยุคกลางในการทำให้ธรรมชาติไม่มีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์

ศาสนาคริสต์ได้ปฏิเสธและไล่ความเชื่อเรื่องวิญญาณสถิตอยู่ในธรรมชาติหรือพหุเทวนิยม ออกจากความเชื่อของมนุษย์ และให้นับถือและยอมรับพระเจ้าองค์เดียวเท่านั้น ซึ่งเชื่อว่าพระเจ้า สร้างธรรมชาติขึ้นมาเพื่อมนุษย์ ดังที่ในพระคัมภีร์ไบเบิลได้กล่าวไว้ว่า

พระเจ้าได้ทรงอวยพระพรให้โนอาห์และบุตรทั้งหลายของเขา ตรัสแก่เขาว่า จงมีลูกคอก ทวีมากจนเต็มแผ่นดิน บรรดาสัตว์บนแผ่นดิน บรรดานกในอากาศ บรรดาสัตว์ที่ เลื้อยคลานอยู่บนแผ่นดินและปลาทั้งสิ้นในทะเลจะกลัวพวกเจ้า ทุกสิ่งที่มีชีวิต เคลื่อนไหวไปมาจะเป็นอาหารของเจ้า เราจะยกทุกอย่างให้แก่เจ้า ดังที่เรายกผัก เขียวสดให้แก่เจ้าแล้ว (ปฐมก. 9: 1-3)

แนวคิดของศาสนาคริสต์มีผู้วิพากษ์วิจารณ์ว่าพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมปฏิเสธ โลกทัศน์ในแบบบุชชาธรรมชาติที่เชื่อว่าธรรมชาติมีวิญญาณสถิตอยู่ทุกหนทุกแห่ง เช่น สัตว์ ต้นไม้ แม่น้ำ ภูเขา ลิน ไวท์ (Lynn White) กล่าวว่าวิญญาณที่อยู่ในวัตถุธรรมชาติ ที่ซึ่งเคยปกป้องธรรมชาติ จากมนุษย์ได้ค่อยๆ หายไป ทำให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติ ศาสนาคริสต์ได้ทำให้เกิดการบูดริด ธรรมชาติโดยไม่แยแสต่อความรู้สึกของวัตถุในธรรมชาตินั้น (White, 1969) ศาสนาคริสต์ได้นำเอา แนวคิดเทววิทยาในพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมเข้ามาแทนที่เทพเจ้าทั้งหลายในธรรมชาติ ที่มีอยู่เดิม ทำให้เห็นว่าธรรมชาติไม่มีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไปและเหมาะสมที่สุดที่ มนุษย์จะมีอำนาจในการครอบครองและการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้เกิดความคุ้มค่าเพราะชาว คริสต์เชื่อว่ามนุษย์ถูกสร้างมาตามพระฉายาของพระเจ้าซึ่งปรากฏในพระคัมภีร์ไบเบิล ได้แก่

ให้เราสร้างมนุษย์ตามฉายาตามอย่างของเราให้ครอบครองฝูงปลาในทะเล ฝูงนกและ ฝูงสัตว์ ให้ปกครองแผ่นดินทั่วไป และสัตว์ต่างๆที่เลื้อยคลานบนแผ่นดิน (ปฐมก. 1: 26)

พระเจ้าจึงทรงสร้างมนุษย์ขึ้นตามพระฉายาของพระองค์ ตามพระฉายาของพระเจ้านั้น พระองค์ทรงสร้างมนุษย์ขึ้น และได้ทรงสร้างเป็นชายและหญิง (ปฐมก. 1: 27)

พระเจ้าทรงอวยพระพรแก่มนุษย์ ตรัสแก่เขาว่า จงมีลูกคอกทวีมากขึ้นจนเต็มแผ่นดิน
จงมีอำนาจเหนือแผ่นดิน จงครอบครองฝูงปลาในทะเลและฝูงนกในอากาศ กับบรรดาสัตว์
ที่มีเคลื่อนไหวบนแผ่นดิน (ปฐมก. 1: 28)

พระเจ้าตรัสว่า ดูเถิด เราให้พืชที่มีเมล็ดทั้งหมด ซึ่งมีอยู่ทั้งผืนแผ่นดินและต้นไม้ทุก
ชนิดที่มีเมล็ดในผลของมันแก่เจ้า เป็นอาหารของเจ้า (ปฐมก. 1: 29)

พระธรรมคำสอนในพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมนี้มีทัศนคติต่อมนุษย์เป็น
หลัก และส่งผลให้มนุษย์เป็นนายเหนือ สัตว์ พืช และธรรมชาติ ให้มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางอย่าง
สูงสุด ธรรมชาติไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ใดๆเป็นเพียงสิ่งที่พระเจ้าสร้างมาเพื่อรับใช้มนุษย์เท่านั้น
แนวความคิดดังกล่าวทำให้มนุษย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยและไม่เห็นคุณค่า
การเปลี่ยนแปลงแนวความคิดที่ทำให้ธรรมชาติไม่มีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์เป็นการลดจิตสำนึก
ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลงไปด้วย

Toynbee นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ กล่าวว่า มนุษย์อย่างขาดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
ของตน ที่ปลดปล่อยรัศมีแห่งเทพที่เคยเป็นออกไป มนุษย์ได้รับอนุญาตให้บุกรุกสิ่งแวดล้อม
ซึ่งไม่ได้รับการพิทักษ์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป ดังนั้น ความเคารพและความยำเกรงอันเป็น
ประโยชน์ที่เดิมทีมนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อมของตน จึงถูกขจัดออกไปโดยเอกเทวนิยมแบบยิวตามแบบ
ชาวอิสราเอลผู้ก่อตั้งและตามแบบของชาวคริสต์ (Toynbee, 1976 อ้างใน ลภาพรรณ สุภมันตรา,
2551: 223) การลดคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติลงมาให้เป็นเพียงสิ่งด้อยค่าที่พระเจ้า
สร้างขึ้น ทำให้มนุษย์เริ่มลดการปรนเปรอธรรมชาติที่จะทำให้เทพเจ้าที่สถิตอยู่ไม่ว่าจะเป็น ต้นไม้
แม่น้ำ ภูเขา หรือสัตว์ต่างๆ ได้รับความพึงพอใจเป็นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อปรนเปรอ
ความต้องการของมนุษย์เท่านั้น ลินน์ไวท์ (Lynn White) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า สำหรับชาวคริสต์
แล้ว ต้นไม้ไม่อาจเป็นอะไรมากไปกว่าข้อเท็จจริงทางกายภาพแนวความคิดทั้งหมดเกี่ยวกับป่าไม้
อันศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งแปลกแยกสำหรับชาวคริสต์ สำหรับวิถีวัฒนธรรมแบบตะวันตก เกือบสองพัน
ปีที่ผู้เผยแพรศาสนาคริสต์ได้โค่นป่าไม้อันศักดิ์สิทธิ์ที่เคยเป็นที่บวงสรวงบูชาเพราะถือว่ามิวิญญาณ
สิงสถิตอยู่ในธรรมชาติ (White, 1973 อ้างใน ลภาพรรณ สุภมันตรา, 2551: 224)

เพราะหลักคำสอนในพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิม มีแนวคิดต่อต้านการบูชาเทพเจ้าที่สิงสถิตอยู่ในธรรมชาติ สอนให้ศรัทธาว่าจักรวาลนี้พระเจ้าอยู่ในตำแหน่งสูงสุด ศาสนาคริสต์จึงมีทัศนะต่อธรรมชาติแบบไม่เห็นคุณค่าและไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างพื้นฐานในการอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ มนุษย์จึงใช้อำนาจในการควบคุมธรรมชาติไว้เพื่อประโยชน์ของตนเอง มนุษย์ไม่เห็นคุณค่าของธรรมชาติ คุณค่าของธรรมชาติจะเกิดขึ้นได้เมื่อมนุษย์นำออกมาใช้เท่านั้น

แนวคิดของปรัชญาตะวันตกยุคกลางในการลดคุณค่าของธรรมชาติและวัตถุ

แนวคิดของศาสนาคริสต์ยังมีผู้วิจารณ์ว่า พระคัมภีร์ไบเบิลได้ลดคุณค่าของธรรมชาติและให้มนุษย์มีสิทธิในการควบคุม ศาสนาคริสต์โดยเฉพาะรูปแบบของตะวันตก เป็นศาสนาชนิดที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลางให้มนุษย์ร่วมแบ่งปันสภาวะเหนือพื้นธรรมชาติกับพระเจ้าอยู่มากทีเดียว เป็นไปในทางตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิงกับลัทธิบูชาธรรมชาติแบบโบราณและศาสนาทางเอเชียทั้งหลาย ศาสนาคริสต์ไม่เพียงแต่สถาปนาทวิภาค มนุษย์-ธรรมชาติเท่านั้น หากแต่ยืนยันว่าเป็นเจตจำนงของพระเจ้าที่ทำให้มนุษย์ชูตรีธรรมชาติเพื่อจุดมุ่งหมายที่เขาเห็นว่าเหมาะสมว่าควรขอความจากพระคัมภีร์ไบเบิลที่หยิบยกมาเพื่อสนับสนุนการตีความเช่นนี้ ได้แก่

แท้จริงพระองค์ทรงสร้างมนุษย์ให้ต่ำกว่าพระเจ้าแต่หน่อยเดียวแล้วทรงสวมมงกุฎแห่งสง่าราศีและเกียรติยศ พระองค์ทรงมอบอำนาจให้ครอบครองบรรดาพระหัตถกิจของพระองค์ พระองค์ทรงให้สรรพสิ่งอยู่ใต้ฝ่าเท้าของมนุษย์นั้น คือบรรดาฝูงแกะฝูงโคและฝูงสัตว์ตามทุ่งนา ทั้งนกในอากาศ และปลาในทะเลและสรรพสิ่งที่ไปมาตามทะเล (สดุดี, 8: 5-8)

ความแปลกแยกจากธรรมชาติและลดค่าโลกวัตถุที่พัฒนาขึ้นมาในนักเทววิทยาศาสนาคริสต์ยุคแรกๆ ได้นำเอาแนวคิดของเพลโตแบบใหม่กับความคิดเรื่องห่วงโซ่อันยิ่งใหญ่ของสรรพสิ่ง (The Great Chain of Being) เป็นแนวคิดพื้นฐานนักปรัชญาที่ชื่อ โปรติโนส (Plotinus ค.ศ. 205-270) มีความคิดว่า ความจริงมีลักษณะเป็นลำดับขั้น โดยธรรมชาติ พระเจ้าซึ่งเป็นวิญญานบริสุทธิ์อยู่ที่จุดยอดสุดของลำดับขั้น ในที่สิ่งที่ไม่มิจิตวิญญาน ซึ่งรวมถึงพืช สัตว์และสิ่งไม่มีชีวิต อยู่ที่ชั้นล่างสุดลำดับขั้นนั้นถูกจัดตามความมากน้อยของธรรมชาติทางจิตวิญญานของสิ่งนั้น สิ่งที่มีจิตวิญญานมากที่สุดก็เข้าใกล้ยอดของลำดับขั้น สิ่งที่มีจิตวิญญานน้อยกว่าและเป็นวัตถุมากกว่าก็จะ

อยู่ลำดับล่าง มนุษย์อันเป็นสิ่งที่มีความรู้และมีลักษณะทั้งในทางจิตใจรวมถึงเป็นวัตถุอยู่ต่ำกว่าพระเจ้าและเทวดา แต่อยู่เหนือกว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหมด (ลกาพรรณ สุกมันตรา, 2551: 230)

การแบ่งแยกระหว่างสิ่งที่มีจิตวิญญาณและไม่มีจิตวิญญาณ สิ่งที่มีจิตวิญญาณคือพระเจ้า เทวดาและมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความค่ามากที่สุด สิ่งที่ไม่มีจิตวิญญาณ สัตว์ พืช และแร่ธาตุ เป็นสิ่งที่ต่ำลงมาจากมนุษย์ทั้งหมด ศาสนาคริสต์นั้นคำนึงถึงการบรรลุถึงจิตวิญญาณหรือความรอดในแง่ของการเลื่อนขึ้นของจิต ชะตากรรมของมนุษย์มุ่งหมายเพื่อจะไปสู่อณาจักรของพระเจ้าบนสวรรค์ เป็นมิติที่ต่างกับกับอาณาจักรบนโลกโดยสิ้นเชิง ดังนั้นการที่มนุษย์มีจิตวิญญาณทำให้มนุษย์สามารถจะไปสู่อณาจักรของพระเจ้าได้ ซึ่งแตกต่างจากสิ่งที่ไม่มีจิตวิญญาณ คือสัตว์ พืช และแร่ธาตุ ซึ่งต้องอยู่บนโลกเพียงแห่งเดียว ดังนั้นมนุษย์จึงถือว่าชีวิตที่อยู่บนโลกเป็นเพียงการเดินทางในต่างแดน เป็นการเดินทางเพียงชั่วคราวสู่จุดหมายสูงสุดคืออาณาจักรของพระเจ้า โลกและรูปแบบที่ไม่ใช่มนุษย์เป็นเพียงส่วนประกอบปลีกย่อย ไม่มีคุณค่าในสายตาของมนุษย์ เป็นเพียงสิ่งที่รับใช้มนุษย์เท่านั้น

นักเทววิทยาชาวคริสต์อีกคนหนึ่งซึ่งดำเนินรอยตามหลักการของเพลโตใหม่ คือ ออริเจน (Origen ค.ศ. 185-254) ออริเจนเห็นว่าสิ่งสร้างที่อยู่ในลำดับชั้นต่ำกว่ามนุษย์ เช่น พืช สัตว์ และธรรมชาติส่วนอื่นๆที่เหลือ ไม่ถือว่าเป็นจิตวิญญาณที่ตกต่ำลงมาแต่อย่างใด แต่เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดเป้าหมายให้เป็นพื้นหลังสำหรับการสอนศีลธรรมให้แก่มนุษย์ โลกนี้เป็นเสมือน ความป่าเถื่อนที่เต็มไปด้วยอันตราย สำหรับออริเจน ณ จุดหนึ่ง เขาเปรียบเทียบการสร้างมนุษย์กับการให้กำเนิดเด็ก และเปรียบโลกเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผล ไร้ชีวิต เป็นเหมือนเยื่อรกที่ถูกสร้างมาพร้อมเด็ก ดังนั้นสำหรับออริเจน สิ่งสร้างที่มีใช้มนุษย์ไม่มีบทบาทหรือคุณค่าอื่นใดมากไปกว่าความสัมพันธ์ที่มีต่อมนุษย์ มันไม่มีธรรมชาติหรือเป้าหมายทางจิตวิญญาณในตัวเองและถูกสร้างขึ้นเพื่อมนุษย์เท่านั้น (ลกาพรรณ สุกมันตรา, 2551: 231-232)

ดังนั้นในความคิดของออริเจน ธรรมชาติถูกตีความว่ามีคุณค่าเฉพาะเป็นสิ่งที่สั่งสอนประสบการณ์ให้มนุษย์ ซึ่งแนวทางให้มนุษย์ในการแสวงหาความรอด ธรรมชาติเป็นเพียงดินแดนที่มนุษย์ใช้เป็นทางผ่านนำไปสู่ดินแดนของพระเจ้าเท่านั้น ทศนคติของชาวคริสต์ที่มีต่อสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมองตัวเองเหนือกว่าธรรมชาติ คุณค่าของมัน และเต็มใจที่จะใช้มันเพื่อความปรารถนาแม้เพียงเล็กน้อยของมนุษย์ (Gustafson, 1993: 18) การลดคุณค่าของธรรมชาติ เปลี่ยนเป็นการครอบงำธรรมชาตินั้น พลั้งและอำนาจอยู่ที่พระเจ้า ชีวิตเป็นของขวัญที่พระเจ้า

ประทานให้แก่มนุษย์ มนุษย์คือตัวแทนของพระเจ้าดังนั้นมนุษย์จึงได้รับมอบอำนาจจากพระเจ้าให้กระทำการแทนพระเจ้าในการดำเนินชีวิตในโลกและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในการทำกิจกรรมต่างๆ

โทมัส อไควนัส (Thomas Aquinas) เห็นว่าการสร้างโลกนั้นเป็นความตั้งใจที่สะท้อนความดีงามของพระเจ้า มนุษย์จะเข้าถึงพระเจ้าได้ต้องเข้าใจธรรมชาติที่พระเจ้าสร้างมาก่อน การสร้างคือการไหลบ่าออกมาซึ่งความดีงามอันศักดิ์สิทธิ์ ในทัศนะของอไควนัสเรื่องการสร้างโลกคือการมีลำดับชั้นความสำคัญในบรรดาสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่บนโลก อไควนัสได้นิยามระบบของกฎธรรมชาติใหม่ว่า เป็นไปตามเจตจำนงของพระเจ้า ยิ่งกว่านั้น อไควนัสยังคิดว่ากฎธรรมชาติเป็นสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยสมรรถภาพเหตุผลของมนุษย์ ทฤษฎีกฎธรรมชาติในสมัยกลาง จึงกำหนดลักษณะทวิภาพ (Duality) ขึ้นมา กล่าวคือบุคคลต้องขึ้นอยู่กับอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ทั้งของพระเจ้าและสมรรถภาพเหตุผลของมนุษย์ชาติ (พระมหาประสิทธิ์ สิริปัญญา โภทธีมหันต์, 2536: 87)

มนุษย์มีจิตวิญญาณและมีเหตุมีผลที่สุด อไควนัสจึงมองว่ามนุษย์เป็นสิ่งประเสริฐที่สุด อไควนัสเห็นว่าสิ่งสร้างที่ต่ำกว่าและมีจิตวิญญาณน้อยกว่า เป็นตัวสะท้อนความศักดิ์สิทธิ์ โดยการรับใช้สิ่งมีชีวิตที่สูงส่งกว่า พวกมันไม่ได้มีส่วนในความดีงามศักดิ์สิทธิ์ในระดับที่มนุษย์มีและด้วยเหตุนี้จึงเป็นรองมนุษย์ อันที่จริงธรรมชาติของพวกมันถูกนิยามในแง่ของการเป็นข้ารับใช้ของมนุษย์ สิ่งมีชีวิตทั้งหมดสนององค์รวมในเทววิทยาแบบนี้ โดยการรับใช้เป้าหมายและความต้องการของมนุษย์ ธรรมชาติถูกมองเป็นวัตถุประสงค์เพื่อให้มนุษย์ใช้เพื่อบำบัดความต้องการทางชีววิทยา และสนองความรู้ทางจิตวิญญาณมากกว่าที่จะเป็นส่วนหนึ่งด้วยตัวมันเอง อไควนัสเชื่อว่าสิ่งทางกายภาพทั้งปวงถูกสร้างขึ้นเพื่อมนุษย์ นั่นคือเหตุผลที่สรรพสิ่งถูกกล่าวว่าเป็นต่อมนุษย์ พวกมันรับใช้มนุษย์ในสองรูปแบบ แบบแรกในฐานะสิ่งหล่อเลี้ยงรูปกายของมนุษย์ แบบที่สองคือช่วยมนุษย์ให้รู้จักกับพระเจ้า เพราะมนุษย์จะมองเห็นพระเจ้าโดยผ่านสิ่งต่างๆที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้น

แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางในยุคกลางของปรัชญาตะวันตก มีทัศนะว่าโลกและธรรมชาติดำรงอยู่เพื่อประโยชน์ต่อมนุษย์ผู้มีจิตวิญญาณเท่านั้น ธรรมชาติไม่มีคุณค่าที่ศักดิ์สิทธิ์และไม่มีคุณค่าในตัวเอง คุณค่าของธรรมชาติถูกมนุษย์ลดค่าเพียงเพื่อเป็นสิ่งที่ใช้สอยเพื่อความสะดวกสบายของมนุษย์ เพราะธรรมชาติเป็นสิ่งที่ไม่มีจิตวิญญาณ มีสถานะต่ำกว่าและไม่สามารถกลับฟื้นคืนชีพ อย่างเช่นที่มนุษย์ทำได้ พวกมันอยู่ภายนอกกระบวนการแห่งความรอดอันสูงส่ง

แนวคิดปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ต่อการครอบครองธรรมชาติของมนุษย์

แนวคิดทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมหรือทรนศนะที่ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล สิ่งอื่นๆจะมีความหมายต้องอาศัยมนุษย์เป็นเกณฑ์นั้น ไม่ได้มีเฉพาะศาสนาคริสต์ในปรัชญายุคกลาง เพียงอย่างเดียวแต่ในปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ก็ยืนยันแนวคิดการเป็นนายเหนือธรรมชาติและมี สิทธิในการครอบครองธรรมชาติด้วยเช่นกัน เป็นยุคสมัยที่มีผลกระทบโดยตรงต่อวิกฤตทางนิเวศวิทยา คือวิถีคิดทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ ในยุคใหม่นี้ได้พบความคิดของบุคคลสำคัญในยุคศตวรรษที่ 16-17 เช่น ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon ค.ศ. 1561-1626) และ เรอเน เดส์การ์ตส์ (René Descartes ค.ศ. 1596-1650) ปรัชญาความคิดของบุคคลทั้งสองมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการพัฒนา วิทยาศาสตร์และปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาแนวคิดของคนตะวันตก ว่าสรรพสิ่งในจักรวาลซึ่งรวมทั้งมนุษย์ สัตว์ และพืชต่างๆ เป็นเหมือนเครื่องจักรกลที่สามารถแยก ส่วนลดทอนมาค้นหาความจริงได้อย่างแม่นยำด้วยการคำนวณและการใช้ตรรกะเหตุผล จนเกิด เป็นความเชื่อมั่นในตนเองเป็นอย่างสูงว่ามนุษย์มีความสามารถเอาชนะธรรมชาติ แนวความคิดนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) ที่เห็น มนุษย์เป็นศูนย์กลาง

ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) เกิดในสมัยตอนปลายของปรัชญาตะวันตกยุคกลาง เป็นยุคที่เริ่มเข้าสู่แนวทางความคิดทางวิทยาศาสตร์ สิ่งที่ทำให้ทัศนคติของเบคอนต่างไปจากนัก ปรัชญาสมัยก่อนก็คือ การที่เขายืนยันว่าโลกของสิ่งที่มีชีวมมนุษย์นั้น แม้จะเห็นได้ชัดว่ามีชีวิตและ มีการเคลื่อนไหว แต่ก็เข้าไปในลักษณะกลไกเป็นหลัก และไม่มีอะไรของโลกอีกที่จะเทียบได้กับ มนุษย์ ที่มีคุณธรรมสำนึกและเหตุผล ในฐานะชีวิตที่มีวิญญาณในพระฉายาของพระเจ้ามนุษย์จึง แตกต่างหรืออาจถึงขั้นตัดขาดจากโลกส่วนอื่นที่เหลือ โลกนั้นถูกสร้างโดยพระเจ้าแต่ก็ไม่ได้สถิต ไว้ซึ่งพระเจ้า โลกมิได้อาศัยอยู่ในพระฉายาของพระองค์ อาจจะยกเว้นก็เพียงมนุษย์ โลกเป็น งานศิลปะ มันไม่อาจซึมไปด้วยธรรมชาติหรือพระฉายาของพระองค์ ยกเว้นแต่มนุษย์เท่านั้น (ลภาพรรณ ศุภมันตรา, 2551: 272)

เบคอนมีแนวคิดว่า พระเจ้าอาจจะสร้าง โลกสัตว์ แม่น้ำ ดินไม้ และธรรมชาติอื่นๆ แต่ การเคลื่อนไหวของสิ่งเหล่านี้ไม่เกี่ยวข้องกับพระเจ้า ธรรมชาติถูกพระเจ้ากำหนดให้อยู่โดยตัวของ มันเอง ธรรมชาติจึงถูกมองว่าเป็นเพียงวัตถุอย่างหนึ่งที่มนุษย์สามารถทำอะไรก็ได้ตามที่มนุษย์ ต้องการ เบคอนมีความสนใจในเรื่องธรรมชาติและได้ตั้งกฎไว้ว่า การศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติที่

เรียกว่า ธรรมชาติวิทยา ไม่สามารถจะเรียนได้จากตำราหรือหนังสือที่มีอยู่ในสมัยนั้น แต่จะต้องอาศัยการสังเกตจากธรรมชาติ และไม่จำเป็นต้องยึดมั่นในข้อความที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ว่าเป็นความจริงเสมอไป แต่ต้องมีการสังเกต ใคร่ครวญ พิจารณาความเป็นจริงด้วยตัวเอง ความจริงจะต้องอาศัยการสัมผัสหรือประสบด้วยตัวเอง เบคอนกล่าวว่า วิธีอุปมาทำให้มนุษย์บรรลุความเข้าใจหรือความรู้จริงของธรรมชาติได้ และสามารถจะทำให้เรามีอำนาจเหนือธรรมชาติ (บุญมี แทนแก้ว, 2545: 9)

เบคอนพยายามจะแยกปรัชญาออกจากศาสนาและเทววิทยา และเห็นว่าความจริงมีสองระดับ คือ ความจริงจากเหตุผลกับความจริงจากการเปิดเผยของพระเจ้า เรื่องราวในศาสนาและเทววิทยาจะรู้ได้ก็โดยอาศัยการเปิดเผยของพระเจ้า ส่วนปรัชญาตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล ปรัชญาแบ่งออกเป็นสองส่วน คือส่วนทฤษฎี ซึ่งศึกษาเรื่องของสสารที่ปรากฏในธรรมชาติ และอภิปรัชญาส่วนที่เป็นปฏิบัติ คือการนำความรู้จากทฤษฎีมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในเรื่องศาสนา เบคอนแบ่งเป็นสองชนิดคือ ศาสนาธรรมชาติ และศาสนาจากการเปิดเผยของพระเจ้า ศาสนาธรรมชาติ ศึกษาความรู้แขนงอื่นๆของมนุษย์ ศาสนาจากการเปิดเผย เป็นเรื่องของศรัทธาซึ่งอยู่เหนือเหตุผล เบคอนพยายามจะแยกเหตุผลออกจากศรัทธา เบคอน ถือว่า ความรู้คืออำนาจ คือเราสามารถนำความรู้มาปรับปรุงภาวะความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดีขึ้น โดยอาศัยวิทยาศาสตร์ มนุษย์ก็จะสามารถควบคุมธรรมชาติและมียอำนาจเหนือธรรมชาติในที่สุด

ในทัศนะของเบคอนมีแนวโน้มลดคุณค่าของธรรมชาติเหลือเพียงวัตถุ ที่ใช้ในการศึกษาและจัดการควบคุม เป้าหมายที่มนุษย์ต้องการก็คือมีความสามารถในการบังคับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อนมนุษย์จะได้นำทรัพยากรธรรมชาตินั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์ รากฐานทัศนะของเบคอนและคนจำนวนมากในทุกวันนี้ ก็คือแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าอย่างสม่ำเสมอที่ถูกผลักดันด้วยการเป็นนายเหนือธรรมชาติมากขึ้นอันเกิดจากความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย ความก้าวหน้าเป็นการเคลื่อนจากธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ มาสู่การที่มนุษย์กลับเป็นผู้เอาชนะควบคุมและจัดการธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง และเพื่อความกินดีอยู่ดีของเผ่าพันธุ์มนุษย์

แต่ศาสนาคริสต์ยังคงมีอิทธิพลเหนือชีวิตในทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และการเมืองในยุโรปตะวันตกและอเมริกา พระคัมภีร์ไบเบิลถูกเรียกร้องให้สนับสนุนและสร้าง ความเข้มแข็งให้แก่องค์กรประกอบต่างๆ ของปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ เช่น เทคโนโลยีและ

วิทยาศาสตร์ แนวคิดทางจิตวิญญาณในศาสนาคริสต์ยังคงมีอยู่ เป้าหมายของวิทยาศาสตร์ถูกมองว่าสอดคล้องกับการให้ความสำคัญเชิงเทววิทยาต่อการครอบครองธรรมชาติ ในฐานะสิทธิที่ได้รับจากพระเจ้า การพัฒนาสังคม วัฒนธรรม และอารยธรรมของมนุษย์มีการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป มนุษย์มีวิธีการในการป้องกันสัตว์ จนมาถึงการนำสัตว์บางชนิดมาเลี้ยง และในที่สุดก็ครอบครองพวกมัน การพิชิตและการครอบครองโลกของมนุษย์เป็นผลมาจากมนุษย์มีปัญญาเหนือกว่า เมื่อตะวันตกได้เจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คนเริ่มแสวงหาอำนาจของตนเหนือธรรมชาติ (เสรี พงศ์พิศ และคณะ, 2524: 206)

แนวโน้มที่จะมองธรรมชาติเป็นวัตถุที่ไร้ชีวิตและเผ่าพันธุ์อื่นเป็นจักรกลเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นักปรัชญาที่อ้างว่ามนุษย์เท่านั้นที่ได้รับมอบจิตหรือวิญญาณ และอ้างต่อไปอีกว่า จะเข้าใจพวกมันได้ดีที่สุดก็โดยถือเป็นแบบจำลองของเครื่องจักร เช่น เรอเน เดส์การ์ตส์ (René Descartes) เขากล่าวว่าร่างกายของมนุษย์ก็เป็นหุ่นยนต์ด้วยเช่นกัน แม้ว่ามันจะกระทำหน้าที่อย่างไรก็ตาม เช่น การย่อยอาหาร การเดินหรือวิ่ง แต่ความแตกต่างก็คือ ภายในเครื่องจักรมนุษย์มีจิตอยู่และมีวิญญาณแยกต่างหาก ในขณะที่สัตว์เป็นหุ่นยนต์ที่ปราศจากจิตใจหรือวิญญาณ มีเพียงมนุษย์เท่านั้นที่สามารถผสมผสานทั้งวัตถุและปัญญา (สถาพรธรรม ศุภมันตรา, 2551: 244) มนุษย์แต่ละคนประกอบด้วยวิญญาณพร้อมๆ กับร่างกายและร่างกายมิได้เป็นเพียงจักรกลเช่นของสัตว์หากเป็นจักรกลที่ประกอบด้วยวิญญาณ

ในกรณีเดียวกัน กานมณี ภูภักดี (2547: 15) กล่าวว่า สำหรับเดส์การ์ตส์ เอกภาพทางวัตถุคือเครื่องจักรและไม่มีอะไรอีกนอกจากเครื่องจักร วัตถุไม่มีจุดมุ่งหมาย ไม่มีชีวิตหรือจิตวิญญาณ ธรรมชาติดำเนินไปตามกฎที่เป็นกลไก และทุกสิ่งทุกอย่างในโลกของวัตถุล้วนดำเนินไปตามกฎที่แน่นอนตายตัว เช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตที่แต่ละชนิดเป็นกลไกเหมือนกับเครื่องจักร ทั้งพืชและสัตว์ถูกมองว่าเป็นเพียงเครื่องจักรชนิดหนึ่ง แต่สำหรับมนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์เพราะมีวิญญาณแห่งเหตุผลอยู่ภายใน แนวคิดหลักของคัมภีร์ไบเบิลและศาสนาคริสต์ได้นั้นย้ำว่ายังคงมีอิทธิพลต่อปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ถึงแม้ว่าจะมีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้าขึ้นมากก็ตาม และเมื่อมนุษย์มีความรู้ด้านเทคโนโลยีมากขึ้นก็เริ่มเชื่อมั่นในอำนาจของตนเองมากขึ้น จนไม่เพียงเอาชนะสัตว์ร้ายรอบตัวเท่านั้น หากยังเหิมเกริมถึงขั้นที่จะเป็นนายเหนือธรรมชาติ ซึ่งธรรมชาติในยุคนี้ได้ถูกมนุษย์นำมาใช้เพื่อบริโภค โดยที่มนุษย์สามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ที่มีอยู่เองเป็นเองตามธรรมชาติ นั้น เพื่อประโยชน์ ของมนุษย์อันเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงเจตจำนงของมนุษย์ที่มีต่อคำว่า “เหตุผล” (จิรัชศักดิ์ แสงพลสิทธิ์, 2551: 23)

โลกทัศน์ของปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่เน้นย้ำเรื่องตัวตน โดยการแยกสาระที่เป็นจิตของมนุษย์ออกจากร่างกาย โดยเน้นความสามารถในด้านการใช้เหตุผล และเน้นย้ำว่ามนุษย์แยกออกจากธรรมชาติ โลกธรรมชาติเป็นช่องทางในการให้มนุษย์หาผลประโยชน์เพราะธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณค่าในตัวเอง มนุษย์มีความสามารถและมีสติปัญญาในการนำทรัพยากรธรรมชาตินั้นมาใช้ให้เกิดคุณค่าได้ พระไพศาล วิสาโล (2551) ยังได้กล่าวถึงแนวความคิดของนักปรัชญาตะวันตกทั้งสองไว้ว่า เรอเน เดส์การ์ตส์ บิดาแห่งปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่เคยกล่าวไว้ว่า “เมื่อรู้จักธรรมชาติและพฤติกรรมของไฟ น้ำ อากาศ ดวงดาว สวรรค์ และสิ่งรอบตัวเราย่อมสามารถใช้ความรู้เหล่านี้เพื่อเป้าหมายอันอนันต์ ดังนั้นจึงทำให้เราเป็นนายและผู้ครอบครองธรรมชาติ” แต่ ฟรานซิส เบคอน นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ ร่วมสมัยเดียวกับเดส์การ์ตส์ พุดชัดเจกว่านั้นอีกว่า ความรู้นั้นเป็นสิ่งสำคัญที่เราจะต้องแสวงหาและเพิ่มพูน ทั้งนี้เพื่อกดธรรมชาติให้เป็น “ทาส” และ “รับใช้” มนุษย์ รวมทั้งเพื่อ “ทรมาณ” และ “ไล่ล่าไม่หยุดหย่อน” เพื่อให้ธรรมชาติเปิดเผยความจริงออกมาให้มากที่สุด

การให้เหตุผลเกี่ยวกับคุณค่าจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมที่แสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติไม่มีคุณค่าในตัวเองนั้นมีนักปรัชญาสมัยใหม่ท่านหนึ่งคือ กัทธิ (Guthrie) อาจารย์สอนสัตววิทยาชาวอเมริกัน เขาได้เขียนบทความเรื่อง ความสัมพันธ์ทางจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2510 ในบทความนี้เห็นว่า ทางความประพฤติและการกระทำของมนุษย์นั้น มีไว้เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์เท่านั้นและการกระทำที่ประกอบด้วยกฎเกณฑ์ต่างๆ จะนำมาเพื่อความ เป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ เขาถือว่าการเอาสัตว์ต่างๆ หรือระบบนิเวศวิทยาเข้ามาไว้ในความคิดทาง จริยธรรมนั้นเป็นความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวง มนุษย์ควรคำนึงว่าอะไรดีที่สุดสำหรับมนุษย์ เพราะชาตินั้นไม่มีคุณค่าในตัวเองและด้วยตัวมันเอง คุณค่าของธรรมชาติอยู่ที่ว่าชาตินั้น นั้นจะเป็นคุณหรือโทษต่อมนุษย์ ซึ่งหมายถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่มีคุณค่าใด และเมื่อ กล่าวถึงคุณค่าด้านจิตใจและด้านอื่นๆ แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางก็แสดงออกในลักษณะ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์เป็นสำคัญ ดังที่ กัทธิกล่าวว่า เราไม่ควรฆ่ากวาง ฆ่าปลา และผีเสื้อ หรือ เก็บดอกไม้มากเกินไปเพราะทำให้คนรุ่นหลังไม่สามารถจะทำการเดียวกันนี้ให้เกิดความเพลิดเพลินได้ เหตุที่ว่าทำไมเราไม่ควรทำลายระบบนิเวศหรือฆ่ากวางให้หมดไป เพราะว่าเราจะได้เกิด ความสนุกสนานหรือเรียนรู้ธรรมชาติในอนาคต (เจริญ ชัยแก้ว, 2541: 10-11)

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในด้านคุณค่าของสิ่งแวดล้อมนั้น มนุษย์รักษาไว้เพื่อผลประโยชน์ต่อมนุษยชาติในอนาคต มนุษย์มองว่าพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องมือที่นำมาใช้ไปสูเป้าหมายที่มนุษย์ต้องการ กล่าวอีกในหนึ่งคือ มนุษย์เห็นว่าคุณค่าซึ่งมีลักษณะเป็นคุณค่าในตัว (Intrinsic value) เป็นคุณค่าซึ่งมนุษย์เท่านั้นพึงมี ทุกสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์จะมีคุณค่าได้ก็ต่อเมื่อสามารถนำมาใช้กับมนุษย์ (Extrinsic value) ในแง่นี้อาณาจักรของศีลธรรมจึงถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตของสังคมมนุษย์เท่านั้น ส่วนสังคมสัตว์ พืช ฯลฯ อยู่นอกขอบเขตของศีลธรรมโดยสิ้นเชิง และลักษณะคุณค่านอกตัวของสิ่งแวดล้อมตามทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนี้นี้ เนื่องน้อย บุนยเนตร (2526: 7-8) ได้เสนอคุณค่านอกตัวของสิ่งแวดล้อมซึ่งแบ่งเป็นหัวข้อให้ได้นี้ คือ

1. คุณค่าทางจิตใจ เมื่อเราเห็นความสวยงาม ความกลมกลืน ความเรียบง่ายในธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้จะช่วยทำให้จิตใจของเราสงบ มีอารมณ์อ่อนละมุนเกิดสุนทรียภาพขึ้นในจิตใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สภาพแวดล้อมช่วยให้เราเป็นมนุษย์มากขึ้นในด้านของจิตใจ ในทางตรงกันข้ามถ้าเราปล่อยให้มนุษย์ทำลายสภาพแวดล้อม เช่น ขยะหรือเตี๊ยะคอกไม้ ทำทารุณสัตว์ได้ตามใจชอบจะทำให้มนุษย์ต่อต้านต่อความรู้สึก และความทรमानของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือไม่ก็เกิดความเคยชินและกระทำต่อเพื่อนมนุษย์ดังที่ได้กระทำต่อพืชและสัตว์

2. คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ ในสภาพแวดล้อมนั้น ทุกวงจรของมันไม่ว่าจะเป็นอาณาจักรของพืช ของสัตว์ หรือแม่น้ำ ลำธาร ฯลฯ ล้วนแต่มีกฎเกณฑ์และระบบของมันเอง การรู้ธรรมชาติของสิ่งเหล่านี้ทำให้มนุษย์มาคิดแปลงใช้เป็นประโยชน์ได้ทั้งสิ้น

3. คุณค่าต่อชีวิตในอนาคต การรักษาสภาพแวดล้อม พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ไม่ให้สูญพันธุ์ไปนั้นเป็นความรอบคอบอย่างหนึ่งเพราะในอนาคตอาจจะมีสิ่งซึ่งเราไม่เคยคาดคิดเกิดขึ้นก็ได้ เช่น อาจเกิดโรคร้ายขึ้น การแก้ไขอาจต้องใช้พืชหรือพันธุ์สัตว์บางอย่างช่วย ถ้าเราปล่อยให้สิ่งเหล่านี้สูญพันธุ์ไป ก็เท่ากับเป็นการปล่อยให้สิ่งซึ่งอาจมีประโยชน์ในอนาคตเสียหาย สูญพันธุ์ไป โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

4. คุณค่าต่อสุขภาพทางกาย การมีสภาพแวดล้อมที่ดี โดยเฉพาะปล่อยให้มมีบริเวณซึ่งเป็นธรรมชาติไว้ จะทำให้ผู้คนได้ใช้ประโยชน์ในด้านการกีฬา และสันทนาการต่าง ๆ

ดังนั้นพอจะสรุปได้ว่าแนวคิดปรัชญาตะวันตกเกี่ยวกับคุณค่าจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม มีการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมก็เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ และมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางทั้งสิ้น แนวคิดทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม มองสิ่งแวดล้อมมิได้มีคุณค่าในตัวเองแต่อย่างใด สิ่งแวดล้อม จะเกิดคุณค่าขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์เป็นผู้นำสิ่งแวดล้อมนั้นออกมาใช้ เพราะมนุษย์มีศักยภาพและมีสติปัญญาในการจัดการควบคุมเพื่อให้สิ่งแวดล้อมนั้นเกิดประโยชน์สูงสุด และคุณค่าของสิ่งแวดล้อม จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์นำไปใช้ได้เกิดประโยชน์และคุ้มค่าอย่างที่มีคุณค่าอย่างที่ต้องการ ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมมองคุณค่าของสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงสิ่งที่มีคุณค่านอกตัวเท่านั้น (Extrinsic value)

ท่าทีของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ท่าทีของมนุษย์ที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาและที่ยังคงทรงอิทธิพลอยู่ขณะนี้ เป็นการมองธรรมชาติที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง โดยถือว่าอำนาจมนุษย์มีอยู่สามารถที่จะจัดการ และครอบงำทุกสิ่งที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมได้ ผลลัพธ์ที่ได้จากการพัฒนาความรู้ของมนุษย์โดยเฉพาะในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาทำให้เกิดวิกฤติการณ์ต่อระบบนิเวศของโลกและต่อมนุษย์อย่างมหาศาล แนวคิดที่ถือว่ามนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางนั้น ทำให้มนุษย์มีความรู้สึกที่ตนเองมีความสำคัญสูงสุดเป็นผู้พิชิตธรรมชาติ มีความเก่งกาจสามารถเอาชนะธรรมชาติได้เสมอ และมนุษย์เท่านั้นที่จะเป็นผู้กำหนดว่าสิ่งใดมีคุณค่า สิ่งใดควรรักษาหรือถูกทำลาย การที่มนุษย์อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมไว้ ก็เพื่อประโยชน์ต่อตัวมนุษย์เองจะได้ไม่ต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมต่างๆ

แนวคิดที่แสดงท่าทีในการจัดการและครอบครองธรรมชาติได้ตามใจชอบนั้น Clive Ponting เขียนไว้ในหนังสือ Green History of the World ได้กล่าวไว้ชัดเจนถึงแนวคิดของโสกราตีส (Socrates) ได้ให้ความเห็นว่า สัตว์ต่างๆ ที่พระเจ้าสร้างขึ้นมาก็เพื่อให้มนุษย์ได้เลี้ยงดู และหาผลประโยชน์จากสัตว์เหล่านั้นนั่นเอง อริสโตเติล (Aristotle) ก็เช่นกัน ซึ่งอริสโตเติลเชื่อว่าพืชนั้น สร้างขึ้นเพื่อเป็นอาหารของสัตว์ต่างๆ และกล่าวว่าธรรมชาติสร้างให้ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในสมดุลและไม่มีสิ่งใดที่ไร้ประโยชน์ จึงอนุมานได้ว่าสัตว์ต่างๆ นั้น พระเจ้าได้สร้างขึ้นมาก็เพื่อประโยชน์แก่มนุษย์นั่นเอง แม้กระทั่งจนถึงศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีความเจริญก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์สูงสุด ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) เชื่อว่าจุดเริ่มต้นของ สปีชีส์ต่างๆ ในธรรมชาติ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของตนเอง การโต้เถียงกว่าศตวรรษนั้นได้พัฒนา

ไปเรื่อยๆ ขึ้นอยู่กับแนวคิดของนักคิดแต่ละคน รวมถึงหลักฐานใหม่ๆ ที่ถูกค้นพบมากขึ้น ทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจได้ว่า พืช หรือสัตว์ และสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติเหล่านี้คือสิ่งที่จัดเตรียมไว้เพื่อมนุษย์ และเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ที่สุดบนโลกนี้ (Ponting, 1991: 146)

ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ยังมองว่ามนุษย์มีสติปัญญาที่ละเอียดอ่อนกว่าสัตว์ มนุษย์มีการอยู่รวมกันเป็นสังคม การกระทำทุกอย่างของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ชั้นต่ำอยู่ที่มนุษย์มีความรู้สึกผิดชั่ว เมื่อได้ทำหรือไม่ได้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และผู้ที่ตัดสินว่าอะไรดีหรือชั่วนั้น คือสังคมของมนุษย์เอง ใน The Descent of Man ดาร์วิน เขียนไว้ว่า

ในขณะที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มนุษย์จะต้องกระทำตามแรงกระตุ้นที่แรงที่สุดเสมออย่างไม่ต้องสงสัย แม้ว่าการกระทำตามนี้บางครั้งอาจเป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญ แต่โดยทั่วไปจะเป็นการกระทำที่สนองความปรารถนาของตนโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น แต่เมื่อได้รับความพอใจแล้วการกระทำที่ได้เสร็จสิ้นไปนี้ ก็จะถูกพิจารณาโดยสัญชาตญาณกลุ่มซึ่งยังคงแฝงอยู่ตลอดเวลา และแล้วเขาจะถูกลงโทษเมื่อใคร่ครวญถึงความรู้สึกผู้อื่น เขาจะรู้สึกเสียใจสำนึกผิด และละอาย... (Charles Darwin, 1871 อ้างใน วิทย์ วิทยาศาสตร์, 2519: 23)

จากแนวคิดของพอนติง (Ponting) พอจะแสดงให้เห็นว่านักปรัชญาตะวันตกหรือบุคคลสำคัญเป็นแหล่งความรู้ที่เป็นผู้สร้างภูมิปัญญาและความเจริญก้าวหน้าให้แก่ตะวันตกนั้นมีทำที่ต่อธรรมชาติเป็นการควบคุมและจัดสรรธรรมชาติให้เป็นสิ่งบริโภคนและเพื่อรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์การเลี้ยงดูสัตว์หรืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ก็เพื่อประโยชน์ต่อมนุษย์นั่นเอง

อย่างไรก็ตามท่าทีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติก็คือการที่มนุษย์มองตัวเองแยกออกจากธรรมชาติ พระธรรมปิฎก (2543: 116) ได้ให้มุมมองเรื่องนี้ 3 ประการคือ

1. มองว่าทรัพยากรในโลกนี้มีอยู่เหลือล้นมากมายไม่ต้องกลัวหมด
2. ถือว่ามนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ
3. มุ่งหมายว่า มนุษย์จะต้องพิชิตครอบครองและจัดการกับธรรมชาติให้เป็นไปตามความปรารถนา

แนวคิดนี้ทำให้มนุษย์มองตัวเองแตกต่างหากจากธรรมชาติ และมีอำนาจที่จะครอบครองจัดการกับธรรมชาติได้อย่างตามใจชอบ และมีบทบาทสำคัญยิ่งในอารยธรรมตะวันตกจนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศขาดความสมดุลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เพราะมนุษย์คำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ของตนเอง รากฐานความคิดมนุษย์เชื่อว่าตนเองเก่งกว่าทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติ สามารถนำทรัพยากรธรรมชาติมารับใช้เพื่อตอบสนองความต้องการได้ เป็นความสำเร็จที่มนุษย์พึงพอใจ

ท่าทีของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนี้นี้ แม้แต่ในแนวความคิดของปรัชญายุคกลางซึ่งศาสนาคริสต์มีอิทธิพลมากในยุคนั้นก็มีท่าทีที่มองธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุที่รับใช้มนุษย์ไม่มีความศักดิ์สิทธิ์เหลืออยู่เลย มนุษย์ไม่ต้องนับถือและให้เกียรติสัตว์ พืช และสิ่งไร้ชีวิต พระเจ้าได้สร้างให้มนุษย์เป็นนายให้ธรรมชาติเป็นบ่าว มนุษย์มีสิทธิที่จะจัดการกับธรรมชาติ และมนุษย์ไม่มีหน้าที่อะไรที่จะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หน้าที่เดียวที่มนุษย์มีคือหน้าที่ต่อพระเจ้านักบุญ อไควนัส (Aquinas) เสนอว่า พระเจ้าจะไม่ตัดสินมนุษย์จากการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อสัตว์ และนักบุญออกัสติน (Augustine) ก็เสนอว่าประเด็นสำคัญมิได้อยู่ที่ว่าคนทำอะไรแก่สัตว์ แต่อยู่ที่ว่าทำไปนั้นเกิดจากความรักที่มีต่อพระเจ้าหรือไม่ (Passmore, 1974: 31-32)

ในปรัชญายุคกลางนี้ศาสนาคริสต์ได้หยั่งรากลงสู่จิตใจและได้รับการยกย่องนับถือเป็นอย่างมากทำให้แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางให้แผ่ขยายออกไปจนเป็นแนวคิดสำคัญของมนุษย์ ท่าทีของแนวความคิดนี้ให้คุณค่ามนุษย์ยิ่งกว่าธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและถือว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงผลผลิตที่พระเจ้าสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามในอุดมคติของการครอบงำธรรมชาติหรือให้อำนาจสิทธิขาดแก่มนุษย์ตามคำสอนของปรัชญาตะวันตกในศาสนาคริสต์ การพิทักษ์คือวิธีที่ได้รับความนิยมที่สุดในการทำความเข้าใจความรับผิดชอบของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ ในศาสนาฮิวหรือศาสนาคริสต์ ผู้พิทักษ์คือผู้คุ้มครองดูแลสิ่งที่เขาหรือเธอไม่ได้เป็นเจ้าของ ผู้ดูแลมีความรับผิดชอบต่อพระเจ้าผู้ทรงเป็นเจ้าของ หรือผู้ให้สรรพสิ่งทั้งหลาย

คาร์ล บาร์ธ (Karl Barth) ได้เสนอแนวความคิดที่ว่า การที่โลกของสัตว์และพืชก่อกำเนิดขึ้นเป็นภูมิหลังที่มีชีวิตซึ่งขาดไม่ได้แก่บริเวณที่อยู่ซึ่งพระเจ้าประทานให้มนุษย์และให้อยู่ภายใต้การควบคุมของมนุษย์นั้น ในขณะที่สัตว์และพืชอยู่ได้ มนุษย์ก็อยู่ได้ มนุษย์ไม่ได้ถูกแต่งตั้งให้เป็นเจ้าครองโลก แต่ให้เป็นเจ้าอยู่บนโลกที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่แล้ว สัตว์และพืชไม่ได้เป็นสมบัติของ

มนุษย์ สิ่งมีชีวิตและโลกทั้งโลกเป็นของพระเจ้าเท่านั้น ชีวิตทั้งมวลเป็นสิ่งมีชีวิตที่มนุษย์ขอยืมมา จะต้องส่งคืนไปในสภาพที่ดีเกือบจะเท่าตอนที่ได้มา (Gustafson, 1993: 21-23) จะเห็นได้ว่าท่าทีในการเป็นผู้คุ้มครองดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแทนพระเจ้านั้น มนุษย์สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ แต่มนุษย์ก็ต้องบำรุงรักษาเพื่อส่งคืนแก่พระเจ้าซึ่งเป็นเจ้าของ โดยที่ธรรมชาติต้องอยู่ในลักษณะที่สมบูรณ์เหมือนดังที่พระเจ้าทรงเคยประทานมาให้

ท่าทีของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ยังคงเป็นสิ่งที่อยู่ภายใต้อำนาจของมนุษย์และให้มนุษย์ใช้ประโยชน์ได้มากที่สุดแต่พระเจ้าไม่ได้สอนให้มนุษย์ทำร้ายธรรมชาติ แต่เป็นการสอนให้มนุษย์ช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและดูแลธรรมชาติแทนพระเจ้า พระเจ้าสร้างทรัพยากรธรรมชาติไว้เพื่อการกินที่อยู่ดีของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ก็ต้องคอยดูแลเอาใจใส่และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมนั้น ผลประโยชน์ที่มนุษย์คำนึงถึงไม่ได้มีเฉพาะแก่ตัวมนุษย์เองเท่านั้น แต่เป็นผลประโยชน์ของพระเจ้าที่สร้างโลกนี้ขึ้นมาด้วย

แนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกสมัยก่อนๆ ไม่ว่าจะเป็น นักปรัชญาในยุคกรีก หรือนักปรัชญาตะวันตกยุคอื่นๆ ส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือชีวิตความเป็นอยู่ของอนุชนในอนาคต เพราะคิดว่าอนาคตวิทยาการจะเจริญก้าวหน้าขึ้นและเมื่อถึงเวลานั้นอนุชนรุ่นหลังจะช่วยตัวเองได้ ดังนั้นบรรพบุรุษในยุคก่อนจึงใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไม่ระมัดระวัง มนุษย์ไม่ว่ายุคสมัยใดก็ใช้พืชและสัตว์ในการอุปโภคบริโภคทั้งสิ้น ในอนาคตทรัพยากรต่างๆอาจจะหมดไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นทฤษฎีมนุษยประมาณนิยมมีแนวคิดต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติโดยใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความชาญฉลาด และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ให้มากที่สุดรวมทั้งมีระยะเวลาในการใช้งานยาวนานที่สุด อย่างไรก็ตามมีนักคิดหลายคนไม่เชื่อว่าเรามีพันธะจริยธรรมต่อมนุษย์ในอนาคตด้วยเหตุผลต่างกัน นีโองน้อย บุนยเนตร (2526: 38) แบ่งเป็นเหตุผลใหญ่ 5 ประการ คือ

1. ความเชื่อในแผนการของพระเจ้า ที่ทรงวางแผนดูแลมนุษย์ในอนาคตอยู่แล้ว เพราะมนุษย์ในปัจจุบัน หรืออนาคตต่างก็เป็นผลงานของพระองค์ทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงช่วยไอบุ้มนมนุษย์ ในอดีตและปัจจุบันก็จะต้องทำเช่นเดียวกันต่อมนุษย์ในอนาคต
2. ความเชื่อที่ว่าความสุขที่แท้จริงของเราอยู่ที่โลกหน้า เราไม่ควรสนใจต่อโลกีย์สุข

สิ่งแวดล้อมเป็นเพียงแคว้นดุคิขของกระบวนการผลิตหรือเป็นเพียงแคว้นค้ประกอบของการเติบโตทางเศรษฐกิจของสังคมเมือง และสังคมอุตสาหกรรมเท่านั้น ความเลื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจึงปรากฏให้เห็นรุนแรงขึ้น G.T.Miller นักนิเวศวิทยาชาวตะวันตก กล่าวสรุปว่าพื้นฐานความเชื่อของมนุษย์ส่วนใหญ่มีอยู่หลายประการ

1. มนุษย์แยกตัวออกจากธรรมชาติ
2. มนุษย์เราอยู่เหนือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ
3. บทบาทของมนุษย์คือ พิชิตและบังคับให้ธรรมชาติอยู่ใต้อำนาจของมนุษย์ และใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์
4. มนุษย์เชื่อว่าทรัพยากรมีมากมายไม่มีขีดจำกัด ทรัพยากรสามารถเพิ่มปริมาณขึ้นได้เสมอ และถ้าเกิดขาดแคลน มนุษย์ก็แสวงหาสิ่งใหม่ๆ มาทดแทนได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีแต่คำว่ามากขึ้นๆ ตลอดเวลา
5. ยิ่งผลิตและบริโภคมากขึ้น เราก็ยิ่งสบายขึ้น การครอบครองวัตถุมากขึ้นแบบไม่มีขอบเขตย่อมเป็นไปได้เสมอเพราะมนุษย์มีความเจริญทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ความเจริญเติบโตทั้งปวงเป็นสิ่งที่ดี
6. บุคคลที่สำคัญ (หรือชาติที่สำคัญ) คือ บุคคล (หรือชาติ) ที่สามารถควบคุมและใช้ทรัพยากรได้มากที่สุด

แนวคิดพื้นฐานทั้งหมดนี้ มนุษย์ส่วนใหญ่ใช้ดำรงชีวิตอยู่ใน โลกตะวันตกหรือประเทศที่กำลังพัฒนาอุตสาหกรรม (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2538: 190) ทำให้มนุษย์ขาดจิตสำนึกและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มนุษย์จึงทำการผลาญทำลายธรรมชาติอย่างมโหฬาร ไม้ถูกตัด สัตว์ถูกฆ่า ป่าถูกทำลาย ทัศนคติและพฤติกรรมดังกล่าวได้สร้างความมั่งคั่งให้แก่มนุษย์อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน กล่าวได้ว่าอารยะธรรมสมัยใหม่ซึ่งพร้อมด้วยวัตถุเกิดขึ้นจากทัศนคติที่มุ่งครอบครองและเป็นนายเหนือธรรมชาติแต่สิ่งที่ตามมาคือธรรมชาติถูกทำลายอย่างยับเยินจนกระทั่งส่งผลเสียต่อมนุษย์ เช่น เกิดน้ำท่วม ฝนแล้ง มลพิษ และ

ทรัพยากรธรรมชาติขาดแคลนถึงตอนนี้จึงเริ่มมีการพูดถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ถึงแม้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะได้รับการดูแลมากขึ้น ศูนย์กลางก็ยังคงอยู่ที่มนุษย์เหมือนเดิม การอนุรักษ์ธรรมชาติ คือการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อป้องกันมิให้ร่อยหรอสูญเปล่าหรือถูกทำลาย เพื่อว่ามนุษย์จะสามารถใช้มันได้ในยามต้องการตลอดกาลนาน ภายใต้แนวความคิดดังกล่าว การอนุรักษ์จึงมีความหมายรวมถึงการคัดแปลง ตกแต่ง หรือ พัฒนาธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง

ท่าทีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยพื้นฐานของแนวคิดนี้ก็ไม่พ้นทัศนคติที่ว่า สิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นมาเพื่อรับใช้มนุษย์และสนองความต้องการของมนุษย์เป็นสำคัญ ดังนั้นการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้กระทำก็เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์เอง ในอเมริกา มีนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกลุ่มปฏิรูป ที่เป็นตัวอย่างที่มีแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งกลุ่มนี้มีความคิดว่ามนุษย์ควรปรับปรุงพฤติกรรมบ้างเล็กน้อยเพื่อประโยชน์อันใหญ่หลวง เช่น สภาพแวดล้อมที่สะอาดย่อมส่งเสริมเศรษฐกิจ เนื่องจากความสามารถทางเศรษฐกิจไม่ถูกบั่นทอนด้วยสุขภาพที่เสื่อมโทรม กลุ่มนี้ปฏิบัติงานในขอบเขตของโครงสร้างทางสังคม เชื่อในจรรยาบรรณด้านการจัดการธรรมชาติของโลกโดยที่มนุษย์จะกลายเป็นผู้จัดการทรัพยากรของโลกที่ดีเยี่ยม แม้ว่ากลุ่มนี้จะมีความวิตกกังวลต่อสัตว์ป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อพรรณพืชและสัตว์ที่มนุษย์พบว่า น่าสนใจและเป็นประโยชน์ แต่นักอนุรักษ์กลุ่มนี้ก็ยังคงติดอยู่กับความคิดที่ว่า มนุษย์เป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งชาวตะวันตกส่วนใหญ่ก็มีความคิดนี้เช่นเดียวกัน กลุ่มนี้เชื่อว่าความเจริญและความพอใจของมนุษย์คือจุดมุ่งหมายสูงสุด เนื่องจากสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมเป็นอุปสรรคสำหรับจุดมุ่งหมายนั้น กลุ่มนี้จึงทำการรณรงค์เพื่อผลสำเร็จ (Mckibben, 1993: 83-84)

ท่าทีของแนวคิดมนุษย์ประมาदनิยมต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมถึงแม้จะมีการยอมรับดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมต่างๆบนโลกแต่ก็เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงด้านคุณภาพชีวิตของมนุษย์เป็นสำคัญ Enger (2002: 21) กล่าวว่า

มนุษย์ต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติเอาไว้เพื่อให้มนุษย์มีทรัพยากรธรรมชาติใช้ได้ตลอดไป การยึดเอาการกระทำของมนุษย์เป็นศูนย์กลาง โดยมนุษย์ต้องให้ความสำคัญและรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมนุษย์ถือเป็นเรื่องมีชีวิตชนิดเดียวที่เข้าใจในหลักจริยธรรม ซึ่งธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถือเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นการช่วยกัน

คุณแลจึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคน รวมไปถึงการช่วยกันทำให้โลกน่าอยู่ยิ่งขึ้น และการรักษา
ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่โดยที่มนุษย์สามารถใช้ได้อย่างไม่สิ้นสุด

แนวความคิดของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมหรือแนวคิดสิ่งแวดล้อมที่ยึดมนุษย์เป็น
ศูนย์กลางนั้น จะเน้นสวัสดิการของมนุษย์ และการส่งมอบต้นทุนแก่คนในอนาคตอย่างน้อยเท่ากับ
ต้นทุนที่ยุคปัจจุบันได้รับมา แต่ต้นทุนทางธรรมชาติสามารถถูกทดแทนโดยต้นทุนที่มนุษย์สร้าง
ขึ้น ยกเว้นต้นทุนธรรมชาติที่อยู่ในภาวะวิกฤติ (Critical natural capital) ซึ่งมีความสำคัญต่อชีวิต
มนุษย์เท่านั้น ต้นทุนธรรมชาติเหล่านี้อาจใช้แล้วหมดไปหรือไม่หมดไปก็ได้และอาจสูญพันธุ์ได้
ถ้าไม่มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์

ปรัชญา เปียมพงศ์สานต์ (2535: 7) กล่าวถึง Jonathan Porritt ที่มีท่าทีในการอนุรักษ์ที่มี
มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางเช่นกัน โดยใช้แนวคิด เศรษฐศาสตร์สีเขียวเป็นเรื่องเกี่ยวกับความยั่งยืน
ยาวนานและความยุติธรรมทางสังคม นั่นคือ การเสาะแสวงหาวิธีการสร้างความอุดมสมบูรณ์
เพื่อที่จะสนองความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์ทั้งหมดได้ โดยไม่ไปทำลายโลกธรรมชาติ ในความ
พยายามเช่นนี้ มนุษย์จะต้องเลือกหนทางใดหนทางหนึ่งระหว่างสิ่งที่มีวันนี้ (สังคมบริโภคนิยม) กับสิ่ง
ที่มนุษย์ต้องการในอนาคตอันไกล (สังคมอนุรักษ์) เป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์จะผลิตความมั่งคั่ง ออกมา
บนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแบบไม่ยั่งยืนยาวนาน

ดังนั้นมนุษย์จำเป็นจะต้องนำเอารูปแบบการบริโภคที่เหมาะสมเข้ามาแทนที่แบบเก่า
เพื่อจะใช้ทรัพยากรของโลกและทรัพยากรมนุษย์อย่างมีเหตุผล การยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางจึงให้
ความสำคัญแก่ความจำเป็นของมนุษย์ในปัจจุบัน ตามด้วยความจำเป็นของมนุษย์ในอนาคต
ความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบัน ความต้องการของมนุษย์ในอนาคต ความจำเป็นของธรรมชาติ
ในปัจจุบัน และความจำเป็นของธรรมชาติในอนาคตตามลำดับคุณค่าของธรรมชาติจะเกิดจาก
ประโยชน์ของธรรมชาติที่มีต่อมนุษย์มากกว่าคุณค่าในตัวเองของธรรมชาติ

บทที่ 4

เปรียบเทียบแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม ของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม

จากการศึกษาแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม ในบทที่ 2 และบทที่ 3 นั้น มีประเด็นที่อาจเปรียบเทียบให้เห็นถึงทัศนะด้านสิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมที่มีลักษณะที่แตกต่างกัน รวมถึงอิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การเปรียบเทียบภูมิหลังแนวคิดพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม
2. การเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม
3. การเปรียบเทียบท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม
4. อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

การเปรียบเทียบภูมิหลังแนวคิดพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม

ภูมิหลังแนวคิดของพระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นย้อนหลังไปเมื่อประมาณ 2,000 ปีก่อนพุทธกาล ชาชาติอารยันได้อพยพเข้าไปในประเทศอินเดียเป็นชนพเนจรเผ่าหนึ่ง มีการแสวงหาทุ่งหญ้าเพื่อเลี้ยงสัตว์ด้วยตนเอง ชนเผ่าเหล่านี้ได้อพยพเดินทางจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือเข้าสู่ประเทศอินเดีย ได้รวบรวมพลเป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งฝึกฝนอบรมการใช้อาวุธได้ดีกว่าชนชาติดราวิเดียน (Dravidians) หรือพวกมีลักษณะซึ่งเป็นเจ้าของถิ่นเดิม ชาชาติอารยัน จึงมีอำนาจเข้าครอบงำปกครองอินเดียทั้งหมด พวกมีลักษณะต้องตกอยู่ในอำนาจของพวกอารยันโดยสิ้นเชิง แต่ลัทธิความเชื่อของชนทั้งสองเผ่านี้ ผสมกลมกลืนเข้ากันได้เป็นอย่างดีมีความเชื่อถือ

และเคารพธรรมชาติ เช่น ภูเขา ต้นไม้ ดิน น้ำ ไฟ ลม แผ่นดิน โดยถือว่าเป็นเทพเจ้าหรือมีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถอำนวยผลที่ตนต้องการ จึงทำการบูชาัญญและกราบไหว้อ้อนวอน จุดเริ่มแรกของการนับถือศาสนาคือการนับถือธรรมชาติเป็นอันดับแรกมีการต่อสู้กับธรรมชาติ มนุษย์พยายามเอาชนะธรรมชาติ แต่ถ้าไม่สามารถต่อสู้ได้จึงทำให้เกิดความกลัวต่อสิ่งเหล่านั้น และในยามนั้นเองจึงเกิดมีการกราบไหว้บูชา และแสดงความจงรักภักดีทำพิธีสังเวก เช่น ไหว้ต่อธรรมชาติดังกล่าว ด้วยความหวังหรืออ้อนวอนขอให้สำเร็จตามความปรารถนาอันเป็นผลตอบแทนขึ้นมาเป็นความสุข ความปลอดภัย และอยู่ได้ในโลก มนุษย์และธรรมชาติจึงมีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน มนุษย์ให้ความสำคัญกับธรรมชาติอย่างเปี่ยมล้นมากกว่าจะเป็นศัตรู

จนมาถึงยุคที่พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเมื่อ 2,500 ปี ก่อนพุทธกาลการปฏิบัติของพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเอกเทวนิยม ปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลก พระพุทธศาสนาเป็นสังฆธรรมความจริงของธรรมชาติ เป็นความเพียรพยายามของเจ้าชายสิทธัตถะซึ่งเป็นผู้มีบุญบารมีอันบริบูรณ์ ไม่พอใจชีวิตคลุกคลีจึงทรงสละโลกออกผนวชเพื่อแสวงหาสังขารม เจ้าชายสิทธัตถะทรงปรารถนาที่จะบรรลุความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ ทรงมองชีวิตธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อทรงเจริญวัยทรงพิจารณาเห็นว่าป่าเป็นสถานที่สงบ น่ารื่นรมย์ มีพื้นที่ราบเรียบ มีแนวป่าเขียวสด มีน้ำใสไหลผ่าน การที่พระองค์เสด็จเข้าป่าเพราะเห็นว่าป่านั้นย่อมเป็นที่สงบห่างไกลความวุ่นวายห่างไกลจากผู้คนที่จะมาทำให้พระองค์เกิดความเศร้าหมองในจิตใจเหมาะแก่การปฏิบัติสมาธิภาวนา เจ้าชาย สิทธัตถะพยายามบำเพ็ญเพียรสร้างสมบารมีในชาติต่าง ๆ จนบารมีเต็มบริบูรณ์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาแห่งธรรมชาติ ซึ่งเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงใช้พระชนม์ชีพส่วนใหญ่อยู่กับการบำเพ็ญเพียรเพื่อค้นหาความจริงของโลกและชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ การอยู่ในป่าต้องมีความระมัดระวังในการถนอมรักษารักษาธรรมชาติ เน้นความสำคัญต่อการเคารพในชีวิตแสดงออกต่อสัตว์ด้วยความเมตตา กรุณา ไม่สนับสนุนให้มนุษย์เบียดเบียนสัตว์ ส่งเสริมให้มนุษย์อนุรักษ์สัตว์อย่างเต็มความสามารถ มีความเคารพต่อต้นไม้ทุกต้นที่ให้ร่มเงาป่าไม้ เพราะเห็นชีวิตทุกชีวิตมีคุณค่าในตัวเองและเป็นการสร้างระบบนิเวศให้เกิดความสมดุล ในระหว่างเสด็จไปประกาศศาสนา พระพุทธองค์ทรงพำนักอยู่ในธรรมชาติหลายที่ ทรงพิจารณาถึงพระธรรมที่ตรัสรู้ว่ายิ่งหากอยู่ใกล้ธรรมชาติมากเข้าไปเท่าใดยิ่งเป็นการเข้าถึงธรรมะได้มากเท่านั้น จะเห็นได้ว่าพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าทำให้ทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับธรรมชาติ ดังนั้นธรรมชาติจึงมีความสัมพันธ์กับพระองค์เป็นอย่างมาก ป่าเป็น

สถานที่ที่ทรงประสูติ เป็นสถานที่ที่พระองค์ทรงค้นพบสังขารหรือการตรัสรู้ เป็นเป็นสถานที่ที่พระองค์ทรงดับขันธุ์ปรินิพพาน

ส่วนภูมิหลังแนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) เริ่มจากอารยธรรมตะวันตกของมนุษย์ในยุคโบราณ ท่ามกลางศัตรู การผจญภัย ความรู้ที่ไม่ถึงการณ์ และความกลัว จึงทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มทักษะในการปรับตัวเพื่อเอาชนะสิ่งแวดล้อมและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ มนุษย์ยังพยายามหาวิธีเอาชนะธรรมชาติ การพึ่งพาอาศัยค่อยๆ ลดน้อยลงและเปลี่ยนเป็นการควบคุมธรรมชาติและแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติมากขึ้น มนุษย์เป็นสัตว์รู้จักคิดและความคิดนั้นนำอัจฉริยยั้ยังนักเมื่อเทียบกับความสามารถของสัตว์ เมื่อพูดถึงสิ่งมีชีวิตเรามากแยกเป็น มนุษย์ สัตว์และพืช ข้อนี้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ต้องการแสดงความแตกต่างระหว่างเผ่าพันธุ์ของตนและเผ่าพันธุ์ของสัตว์ ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนคือความเป็นนายธรรมชาติและความมีวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่นมีภาษาที่พัฒนาอย่างสูง รู้จักสร้างสรรค์งานศิลปะ เป็นต้น

แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางหรือทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนี้เป็นรากฐานความคิดของอารยธรรมตะวันตก และรูปแบบของแนวคิดนี้ก็ยังมีอยู่ในยุคเมโสโปเตเมีย (Mesopotamia) ได้มีวิวัฒนาการของมนุษย์โบราณในยุคนี้ มีการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ เกษตรกรรมดินแดนเมโสโปเตเมียเป็นที่ราบลุ่มอยู่ระหว่างแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรติสเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการเพาะปลูกแม้จะไม่มีฝนตกชุก การเอาชนะสิ่งแวดล้อมที่ยากลำบากในการดำรงชีวิตของชาวเมโสโปเตเมีย ทำให้เกิดการพัฒนาด้านอื่นๆ ขึ้นมาอีกมากมาย ในยุคอียิปต์ก็มีสิ่งที่ทำให้ชนรุ่นหลังเห็นถึงความสามารถของมนุษย์ในการเอาชนะธรรมชาติคือการสร้างระบบการชลประทานที่มีประสิทธิภาพสูง เป็นการเรียนรู้ในการต่อสู้เพื่อเอาชนะธรรมชาติและนำเอาทรัพยากรจากธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ อียิปต์มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าเมโสโปเตเมีย จึงผลิตพืชได้มากกว่าและสามารถส่งไปจำหน่ายต่างแดนได้อีกด้วย มนุษย์จึงรู้จักใช้สติปัญญาเพื่อจัดการกับสภาพแวดล้อมให้ได้ประโยชน์จากธรรมชาติมากที่สุด

แนวคิดแบบมานุษยประมาณนิยม ยังมีรากฐานมาจากภูมิปัญญากรีก ชาวกรีกพยายามหาคำตอบให้กับคำถามที่เกี่ยวกับธรรมชาติของจักรวาล มีการเข้าใจธรรมชาติมากขึ้น มีความเชื่อว่าธรรมชาติมีกฎเกณฑ์อยู่ในตัว ไม่ขึ้นกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวกรีกจึงเปลี่ยนมาอธิบายโลกและชีวิตโดยไม่อ้างถึงเทพเจ้าและหันมาให้ความสนใจศึกษาเรื่องความจริง มีความพยายามที่จะก้าวไป

ให้พื้นปรากฏการณ์ซึ่งเป็นเหมือนม่านปิดบังความแท้จริงของโลกและชีวิต พยายามปลดปล่อยตัวเองจากการตกเป็นรองธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จนมาถึงในยุคกลางที่นำศาสนาคริสต์ซึ่งมีรากฐานมาจากศาสนายูดาห์ (หรือศาสนายิว) มาผสมผสานกับปรัชญา จุดเริ่มต้นของศาสนาคริสต์มีความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์คือ ความเชื่อตามพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมว่า มนุษย์ถูกสร้างตามพระฉายาของพระเจ้า ความคิดนี้เป็นกุญแจสำคัญในการแสดงออกของมนุษย์คิดว่าตนเองมีลักษณะพิเศษและสามารถแสดงออกถึงความป็นนายเหนือธรรมชาติและสัตว์ทั้งหลายเพราะมีความสัมพันธ์พิเศษกับพระเจ้า ความสัมพันธ์พิเศษนี้เองที่กำหนดความเป็นอยู่และพฤติกรรมของมนุษย์ มนุษย์จึงใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามความต้องการ มีการบูชาริดใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมล้นมืออย่างไม่มีการจำกัด ศาสนาคริสต์จึงโน้มเอียงไปสู่ทัศนคติต่อธรรมชาติแบบไม่เห็นความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นพื้นฐานสำหรับการจัดการควบคุมธรรมชาติ

จนมาถึงปรัชญาตะวันตกยุคใหม่ ธรรมชาติถูกพระเจ้ากำหนดให้อยู่โดยตัวของมันเอง ธรรมชาติจึงถูกมองว่าเป็นเพียงวัตถุอย่างหนึ่งที่มนุษย์สามารถทำอะไรก็ได้ตามที่มนุษย์ต้องการ บทบาทสำคัญของนักปรัชญาในยุคนี้มีแนวคิดอย่างอิสระด้วยสติปัญญาอย่างแท้จริง บทบาทของมนุษย์คือ พิชิตและบังคับให้ธรรมชาติอยู่ใต้อำนาจของมนุษย์ และใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ มีมากมายไม่มีขีดจำกัด ทรัพยากรธรรมชาตินั้นสามารถเพิ่มปริมาณขึ้นได้เสมอ และถ้าเกิดขาดแคลน มนุษย์ก็แสวงหาสิ่งใหม่ๆ มาทดแทนได้ มองว่ามนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางและมีศักยภาพบทบาทสำคัญในการพัฒนาให้เกิดแนวความคิด วิชาความรู้ หลักการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นผลต่อการสร้างความเจริญก้าวหน้าต่างๆ แก่มนุษยชาติ

ฉะนั้นการเปรียบเทียบภูมิหลังแนวคิดพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างในประเด็นภูมิหลังแนวคิดพระพุทธศาสนากับทฤษฎี
มานุษยประมาณนิยม

พระพุทธศาสนา	ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม
1. มนุษย์บูชาธรรมชาติ เคารพและยกย่องธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความค่า	1. มนุษย์เรียนรู้หาวิธีการเพื่อเอาชนะธรรมชาติ
2. มนุษย์และธรรมชาติมีการดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน	2. มนุษย์ลดการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติให้น้อยลง เปลี่ยนมาเป็นการควบคุมธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์
3. ชีวิตทุกชีวิตในธรรมชาติมีความสำคัญเท่าเทียมกัน	3. มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตเดียวที่มีความสำคัญมากที่สุด

ภูมิหลังแนวคิดพระพุทธศาสนา เริ่มจากการนับถือธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถต่อสู้เอาชนะธรรมชาติได้จึงทำให้เกิดความกลัวต่อสิ่งเหล่านั้น และในยามนั้นเองจึงเกิดมีการกราบไหว้บูชา และเมื่อพระพุทธเจ้าได้นำหลักธรรมมาสั่งสอนให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ รวมทั้งมนุษย์ล้วนมีความสำคัญเท่าเทียมกันทำให้เกิดระบบนิเวศที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้อย่างสมบูรณ์

ส่วนภูมิหลังแนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนั้นมีความแตกต่างกับกับพระพุทธศาสนา อารยธรรมตะวันตกมีการต่อสู้หาทางเอาชนะธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ เพราะแนวคิดทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนั้นยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางให้ความสำคัญกับมนุษย์มาเป็นอันดับแรก มนุษย์ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่มนุษย์มีสิทธิ์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นได้ตามความพอใจ การพยายามควบคุมทุกสิ่งให้อยู่ภายใต้อำนาจของมนุษย์เป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุด

การเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา กับ ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม

หลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งมีชีวิต ทั้งพืชและสัตว์ ต่างมีคุณค่าเช่นเดียวกับมนุษย์ คุณค่าหรือความดีของธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวของมันเอง โดยอิสระจากคุณค่าที่มนุษย์เป็นผู้ให้ ฉะนั้นความหมายของธรรมชาติจึงไม่ได้มีอยู่แค่สิ่งแวดล้อมที่รายล้อมอยู่รอบตัวมนุษย์เท่านั้น แต่ธรรมชาติมีคุณค่าภายในตัวเองเป็นอิสระจากความหมายของมนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์จึงไม่ใช่เป็นเพียงผู้ที่ครอบครองและให้ความหมายต่อคุณค่า แต่เพียงผู้เดียว แต่ธรรมชาติมีคุณค่าภายในตัวเองที่อยู่นอกเหนือไปกว่าคุณค่าที่มนุษย์ได้มอบให้ คุณค่าของธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวเองก็จะต้องเกี่ยวข้องกับความรู้สึภายในของสิ่งต่างๆ

ฉะนั้นทุกสรรพสิ่งจึงมีคุณค่าและความหมายที่มีอยู่ภายในตัวเอง คุณค่าของธรรมชาติจึงไม่ได้มีอยู่เพียงแค่คุณค่าที่เป็นประโยชน์ใช้สอยเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์เพียงเท่านั้น โดยคุณค่านี้อาจสัมพันธ์เชื่อมโยงเข้ากับจิตวิญญาณหรือคุณค่าที่มีอยู่ภายในตัวมนุษย์ มนุษย์มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม โดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ (2550: 323) ได้ใช้จริยธรรมมาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เพราะจริยธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดี เนื่องจาก

1. จริยธรรมช่วยให้มนุษย์รู้จักเคารพในสิทธิ์ของสัตว์โลก ผู้มีจริยธรรมจะไม่ทำลายและเบียดเบียนสัตว์อื่น จะให้ความรักและเมตตาแก่บรรดาสรรพสัตว์ เพื่อให้สัตว์โลกเหล่านั้นมีชีวิตอยู่รอด มนุษย์ที่มีจริยธรรมจะไม่ทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์อื่น และยังคงปกป้องไม่ให้อื่นทำลายแหล่งที่อยู่อาศัย ที่หาอาหารของสัตว์เหล่านั้น เมื่อสัตว์โลกทั้งหลายมีที่อยู่ปลอดภัยก็จะไม่สูญพันธุ์ และโดยหลักทางนิเวศวิทยาความสมดุลของสภาพแวดล้อมจะถูกควบคุมด้วยกฎของธรรมชาติเอง โดยมนุษย์ไม่ต้องเข้าไปแทรกแซง

2. จริยธรรมช่วยให้มนุษย์สนองตอบต่อธรรมชาติ มิไม่ตรีและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์ที่มีจริยธรรมย่อมมองเห็นว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมช่วยอำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ นานัปการ โดยธรรมชาติให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ให้ที่พักผ่อนหย่อนใจ ทำให้มนุษย์เกิดความสบายใจและความสงบสุข

มนุษย์ควรพัฒนาวิธีการปฏิบัติต่อธรรมชาติในเชิงสร้างสรรค์ ไม่ใช่ในเชิงทำลาย และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเดียว มนุษย์สามารถช่วยเกื้อกูลและพัฒนาธรรมชาติให้ดีขึ้นได้ อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติ ซึ่งความกตัญญูต่อธรรมชาติที่เป็นเครื่องหมายของคนดี มนุษย์สามารถดำรงชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มองเห็นว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติการกระทำใดๆ ย่อมส่งผลต่อกุศล (ความดี) และอกุศล (ความชั่ว) การกระทำ (กรรม) ในทัศนะของพระพุทธศาสนา สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม มนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติมีสิทธิเท่าเทียมกัน สัตว์ก็เกิดเป็นคนได้ คนฐานะสูงก็เกิดเป็นสัตว์ชั้นต่ำได้ คนฐานะต่ำก็เกิดเป็นคนฐานะสูงได้ คนและสัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีทั้งสุขและทุกข์ หากธรรมชาติถูกทำลาย มนุษย์ก็ จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เมื่อมนุษย์เบียดเบียนธรรมชาติ ก็เท่ากับมนุษย์เบียดเบียนตนเอง

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักไตรลักษณ์ และปัจจุสมุปบาท ทำให้ได้ข้อสรุปถึงความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งในโลกที่ว่า สรรพสิ่งต่างมีธรรมชาติความเป็นไป เช่นเดียวกัน และต่างมีความต่อเนื่องเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ดังนั้น จริยธรรมของชาวพุทธจึงมีพื้นฐานมาจากการเข้าใจธรรมชาติ เมื่อเห็นพ้องกันบนพื้นฐานร่วมกัน การก้าวต่อไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกันก็คือการทำนุบำรุงรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์ ตามหลักพระพุทธศาสนาการฝึกตนเพื่อการตรัสรู้และก้าวพ้นความทุกข์นั้น มนุษย์ควรสร้างเหตุปัจจัยให้ชีวิตอื่นๆ เกิดทุกข์น้อยที่สุด

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าของมนุษย์ที่เพิ่มเติมไปกว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นมาก็เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก หลักนี้เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ จริยธรรมจึงเป็นระบบที่มีความประสานกลมกลืน เช่น ทำให้จริยธรรมกับความสุข เป็นสภาพที่พัฒนาด้วยกันได้ หรือเป็นจริยธรรมแห่งความสุข หลักการนี้ถือว่าความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่ การฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่พัฒนาแล้วมนุษย์ไม่ประเสริฐ และมนุษย์นั้นเมื่อพัฒนาแล้วสามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง (พระธรรมปิฎก, 2543: 152)

เมื่อมนุษย์มีจริยธรรมในตนเองก็สามารถพัฒนาจิตใจและสติปัญญาให้เจริญก้าวหน้า เป็นจิตใจที่บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสครอบงำ ปัญญาแจ่มแจ้งเห็นสภาพความเป็นจริงของทุกสิ่งเกี่ยวกับมนุษย์ แต่การมีปัญญามีได้หมายความว่ามนุษย์จะมีคุณค่ามากกว่าสิ่งอื่นในด้าน สัจธรรม พระพุทธศาสนามีหลักจริยธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขทั้งมนุษย์ พืช และสัตว์ ธรรมชาติมี

ฐานะเสมอกับมนุษย์หรือในฐานะมิตรกับมิตร พระพุทธศาสนาจึงประกอบด้วยแนวความคิดที่มีความเข้าใจกลไกของสรรพสิ่งตามธรรมชาติของมัน อันเนื่องมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การประกาศการตรัสรู้ของพระองค์เป็นการประกาศถึงศักยภาพของมนุษย์ที่ยังรู้สภาพความเป็นจริงของธรรมชาติ พระพุทธศาสนามองธรรมชาติดังกล่าวนี้จึงทำให้พุทธศาสนาเป็นผู้ตื่นอย่างสมบูรณ์ คือตื่นขึ้นมารู้ธรรมชาติตามความเป็นจริง ด้วยตาแห่งปัญญา (ขันทอง วิชเชษฐ, 2547: 104) ตามพุทธพจน์ที่ว่า “ดวงตาอุบัติแล้ว ญาณอุบัติแล้ว ปัญญาอุบัติแล้ว วิชชาอุบัติแล้ว แสงสว่างอุบัติแล้ว” ดังนั้นสิ่งที่เคยเป็นปัญหาที่จะไม่เป็นปัญหาอีกต่อไป (ระวี ภาวิไล, 2536: 350)

พระพุทธศาสนาไม่เพียงตระหนักถึงระบบและความสัมพันธ์ของธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังแสดงเจตนาที่ต้องปฏิบัติตัวให้สอดคล้องกลมกลืนกับระเบียบวิธีของธรรมชาติอีกด้วยจึงจำเป็นต้องดำเนินการปลูกฝังจริยธรรมให้บุคคลมีจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งส่งผลให้ปัญหาลดลงหรือลดน้อยลง จนกระทั่งถึงระดับของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้สมบูรณ์ และมีความสมดุลระหว่างมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ส่วนหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมตามที่สละตะวันตกนั้น ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) ลักษณะแนวคิดทฤษฎีนี้ได้ให้ความสำคัญกับมนุษย์มากที่สุด มนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลสิ่งอื่นๆ จะมีคุณค่าต้องอาศัยมนุษย์เป็นเครื่องตัดสิน ว่าสิ่งนั้นดี สิ่งนี้ไม่ดี สิ่งนั้นเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ สิ่งนั้นมีโทษต่อมนุษย์ ทศนะปรัชญาตะวันตกยุคกลางกล่าวอ้างว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้นมาตามฉายาของพระองค์เพื่อให้มาควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมบนโลกนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างบนโลกที่พระเจ้าสร้างเป็นสิ่งทีพระองค์ทรงประทานให้แก่มนุษย์ มนุษย์เป็นผู้กำหนดคุณค่าว่าสิ่งแวดล้อมมีไว้เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์เท่านั้น มนุษย์มีสิทธิ์กำหนดผลประโยชน์อย่างไรก็ได้ตามความต้องการของมนุษย์ การที่มนุษย์มีเหตุผลและปัญญาเป็นสิ่งที่ทำให้เชื่อว่า มนุษย์มีความแตกต่างจากสิ่งอื่นๆ ในธรรมชาติ เพราะเชื่อว่าเหตุผลและปัญญาเป็นคุณสมบัติของจิตที่มีอยู่เฉพาะในตัวของมนุษย์และทำให้มนุษย์อยู่เหนือสิ่งอื่นๆ บนโลก ทำให้ธรรมชาติไม่มีคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์เป็นเพียงสิ่งที่นำมาปรับใช้มนุษย์เท่านั้น

ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) ในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ มีความแตกต่างกันในรายละเอียดซึ่งเปลี่ยนไปตามระบบสังคมและวัฒนธรรมในปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่มีแนวโน้มลดคุณค่าของธรรมชาติเหลือเพียงวัตถุ ธรรมชาติไม่มีคุณค่าในตัวเอง

สิ่งแวดล้อมจะเกิดคุณค่าขึ้นมาเมื่อมนุษย์เป็นผู้นำออกมาใช้ ลักษณะสำคัญของทักษะที่ขีดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง กานมณี ภูักักดี (2547: 10) ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. มนุษย์ยึดถือการมีอยู่ของ อัตตาหรือตัวตน เป็นศูนย์กลางให้ค่าให้ความหมาย หรือให้ความสำคัญกับปัจเจกภาพ
2. กายและจิตถูกแยกออกจากกัน ธรรมชาติหมายถึงเพียงกายวัตถุ ส่วนจิตหมายถึงลักษณะสำคัญของมนุษย์ที่สิ่งอื่นๆ ไม่มี
3. ความคิดและเหตุผล คืออัจฉริยภาพของมนุษย์ที่ใช้เป็นแก่นกลางในการหาความรู้ ซึ่งทำให้มนุษย์แยกจากและอยู่เหนือที่เหลือในธรรมชาติ
4. ความสัมพันธ์ที่ตัวตนมีต่อธรรมชาติเป็นความสัมพันธ์เชิงกลไก และเชิงอำนาจ
5. คุณค่าที่มีต่อสรรพสิ่ง เป็นคุณค่าเชิงอรรถประโยชน์
6. จุดมุ่งหมายของชีวิต คือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าและความสำเร็จทางวัตถุ และเทคโนโลยี
7. วิธีการดำเนินชีวิตเป็นไปในแนวทางสู่วิถีแห่งทาส อิสราภาพเป็นเพียงมายาคติ

ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) ได้ย้าว่าสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าได้ต้องรอให้มนุษย์นำออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ถือว่าสิ่งแวดล้อมมีคุณค่านอกตัว (Extrinsic value) เท่านั้น คุณค่าภายนอกที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์เพราะมนุษย์ต้องอาศัยธรรมชาติตามเหตุปัจจัยสี่ ธรรมชาติก็คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ป่าเขา ภูเขา ต้นไม้ และสรรพสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติในบริเวณที่ครอบคลุมไปด้วยต้นไม้และสัตว์ที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาตินี้คือความเข้าใจโดยทั่วไปในปัจจุบันที่เกี่ยวกับธรรมชาติ เพราะวิถีชีวิตในปัจจุบันเราแทบจะไม่ได้ผูกพันเชื่อมโยงกับธรรมชาติโดยแท้จริงเท่าใดนัก เพียงแต่ใช้ธรรมชาติในลักษณะทางอ้อมผ่านกระบวนการสร้างทางชุมชน สังคม หรือที่เรียกว่าระบบเมืองที่สัมพันธ์กับโครงสร้างทางเศรษฐกิจด้วย

แต่อย่างไรก็ตามธรรมชาติก็ยังคงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์ต้องนำทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติออกมาใช้หรือจำเป็นต้องใช้ น้ำสะอาดและอากาศบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญ ทั้งสุขภาพร่างกายและชีวิตจิตใจซึ่งเป็นคุณค่าเชิงอุปสรรคของสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ป้องกันพืชพันธุ์สัตว์ป่านั้นก็เป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญยิ่งนัก เพราะคงรักษาไว้ซึ่งสมดุลทางระบบนิเวศวิทยา เป็นคุณภาพทางคุณค่าที่ก่อให้เกิดผลดีต่อศักยภาพตามธรรมชาติด้วยอีก (จิรศักดิ์ แสงพลสิทธิ์, 2551: 40)

ฉะนั้นการเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบความแตกต่างกันในประเด็นหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม

พระพุทธศาสนา	ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม
1. สิ่งแวดล้อมมีคุณค่าในตัวเอง	1. สิ่งแวดล้อมไม่มีคุณค่าในตัวเอง
2. สิ่งแวดล้อมมีสิทธิในตัวเองดังเช่นมนุษย์	2. สิ่งแวดล้อมไม่มีสิทธิใดๆ เท่าเทียมกับมนุษย์
3. สิ่งแวดล้อมมีคุณค่าในตัวเอง ไม่มีผู้ใดมากำหนดคุณค่าให้	3. มนุษย์เป็นผู้กำหนดคุณค่าให้กับสิ่งแวดล้อม
4. มนุษย์รู้ถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม โดยการให้เหตุผลและปัญญา	4. มนุษย์รู้ถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม โดยการนำมาใช้ประโยชน์เพื่อมนุษย์เท่านั้น

หลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา มองว่าสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ ต่างมีคุณค่าเช่นเดียวกับมนุษย์ คุณค่าหรือความดีของธรรมชาติก็มีอยู่ในตัวของมันเองไม่จำเป็นที่ผู้ใดจะเป็นผู้ใดกำหนดคุณค่าให้ การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นมา ก็เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีปัญญารู้ถึงคุณค่าของธรรมชาติตามความเป็นจริงไม่มองในลักษณะการจัดลำดับสูง ต่ำ แต่มองว่าโลกเกิดขึ้นและดำเนินไปตามปัจจัยที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน

ส่วนทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) ที่มีแนวคิดยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง มีความแตกต่างจากแนวคิดของพระพุทธศาสนา โดยแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางถือว่า พระเจ้าสร้างมนุษย์ตามฉายาของพระองค์ มนุษย์ถูกกำหนดชะตากรรมด้วยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ปกครองและครอบครองสิ่งมีชีวิตเผ่าพันธุ์อื่นรวมทั้งธรรมชาติโดยทั่วไป สิ่งแวดล้อมไม่มีคุณค่าเสมอกันกับมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้กำหนดคุณค่าและสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงคุณค่านอกตัว (Extrinsic value) เท่านั้น ถ้ามนุษย์ไม่นำมาใช้ก็จะไม่มีคุณค่าใดๆและไม่เกิดประโยชน์ แนวคิดทั้งสองจึงมีความแตกต่างในประเด็นนี้

การเปรียบเทียบท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม

พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่างๆ ของประสบการณ์ หลักคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมในการทำความเข้าใจสภาพธรรมชาติและ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนาเห็นได้จากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระวินัย ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อพระสงฆ์ เช่น การห้ามตัดต้นไม้หรือพรากของเขียว (ภุตภาค) ทุกชนิด ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเพราะสัตว์ทั้งหลายกลัวความตาย เปรียบเทียบมนุษย์เองก็เช่นกันย่อมกลัวตายเหมือนกับสัตว์ ฉะนั้นจึงไม่ควรเบียดเบียน รังแกหรือประทุษร้าย ควรมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ การอนุรักษ์น้ำ ห้ามทำให้น้ำเน่าเสีย พระวินัยเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ท่าทีที่เป็นมิตรกับธรรมชาติทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับสัตว์ในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่อยู่ในธรรมชาติได้อย่างสันติ สัตว์และธรรมชาติทั้งหลายเป็นสิ่งที่มีความค่าในตัวเองและมีความเป็นอยู่เทียบเท่ามนุษย์ ท่าทีที่ยอมรับในสิทธิตามธรรมชาตินี้จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับสัตว์และธรรมชาติอื่นๆ ได้อย่างกลมกลืน สักยภาพของมนุษย์สามารถที่จะพัฒนาตนเองได้และทำให้สามารถอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้ดี ความสามารถของมนุษย์จะทำให้มนุษย์อยู่ได้ด้วยตนเอง โดยขึ้นกับสิ่งแวดล้อมให้น้อยลง มนุษย์มีฐานะเป็นผู้อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องใช้สติปัญญา ความสามารถที่ตนเองพัฒนามาใช้เป็นเครื่องดำรงรักษาและส่งเสริมความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ให้เกื้อกูลส่งผลดียิ่งขึ้น ทั้งต่อมนุษย์เองและต่อสิ่งแวดล้อมอย่างประสานกลมกลืน แทนที่มนุษย์จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามความพอใจ ก็เปลี่ยนมาเป็นความสัมพันธ์ที่ดีและเกื้อกูลกับธรรมชาติ ไม่ถูกกิเลสครอบงำและใช้ประโยชน์ของสิ่งแวดล้อมอย่างไร้สติปัญญา แต่ใช้

ศักยภาพของมนุษย์ในการปรับปรุงและแก้ไขให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้ก้าวไปอยู่ในภาวะที่พอดีอยู่ตลอดเวลา

ท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (2543: 189-191) ได้สรุปไว้ 3 ประเด็นด้วยกัน คือ

1. ท่าทีที่พระพุทธศาสนามองธรรมชาติเป็นที่รื่นรมย์ สอนให้มองเห็นและชื่นชมความงามของธรรมชาติ และให้มีความสุขกับธรรมชาติ จะเห็นได้ว่า ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเต็มไปด้วยเรื่องเล่าและบรรยายเกี่ยวกับธรรมชาติ ในเรื่องเวสสันดรชาดกก็บรรยายเรื่องความงามของป่าไว้ การจะอนุรักษ์ธรรมชาติก็ต้องรักธรรมชาติ จะรักธรรมชาติก็ต้องมีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติ พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่เป็นสุขกับธรรมชาติ

2. ท่าทีที่มองสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติว่าเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติอันเดียวกัน มีเมตตาต่อกันอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติที่เรียกว่าไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พระพุทธศาสนาจึงถือว่ามนุษย์และสิ่งแวดล้อมมีความเสมอภาคกันภายใต้กฎเกณฑ์นี้ มนุษย์มองธรรมชาติอย่างเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน

3. ท่าทีที่มองธรรมชาติโดยสัมพันธ์กับการพัฒนาตนของมนุษย์ว่าธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่า เอื้อต่อการพัฒนาตนของมนุษย์ เช่นความสงัดวิเวกช่วยให้จิตใจสงบเป็นสมาธิ ภาพของสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติเกื้อหนุนให้มนุษย์ใช้ปัญญามองเห็นความจริงของโลกและชีวิต ดังจะเห็นว่า ในการพัฒนาตนของพระภิกษุ พระพุทธเจ้าสนับสนุนให้พระอยู่ในป่า เอาธรรมชาติแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการพัฒนาของมนุษย์

ท่าทีเหล่านี้จะทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมต่อธรรมชาติเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิต ข่มเหง รังแก และเอาโรคเอาเปรียบธรรมชาติ มาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูลและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหากสิ่งแวดล้อมถูกทำลายมนุษย์ก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เพราะมนุษย์ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต พระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทรงแสวงหาความหลุดพ้น โดยอยู่ร่วมกับธรรมชาติ พระองค์ทรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสันติสุข

การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัดไม่ดำเนินชีวิตที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมก็มีปรากฏให้เห็น ข้อห้ามหรือหลักคำสอน เช่น การห้ามทำลายพันธุ์พืชทุกชนิดหรือแม้แต่เป็นการกระทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม มนุษย์ต้องมีเจตนาเว้นจากการฆ่าสัตว์หรือเบียดเบียนสัตว์ รวมถึงมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ ห้ามทำลายความสะอาดของน้ำด้วยการถ่ายอุจจาระหรือของเสียต่างๆลงในแหล่งน้ำ เป็นสิ่งที่มนุษย์ควรนำไปปฏิบัติ ทำที่ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาจึงเสนอหลักแนวคิดให้มนุษย์มีจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างทะนุถนอมใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์มากที่สุด การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้นเพื่อผลประโยชน์ของสิ่งแวดล้อมเองได้คงอยู่เสมอไปและมนุษย์ก็ได้อาศัยสิ่งแวดล้อมด้วย

ในส่วนของท่าทีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของทฤษฎีมานุษยประมาณนิย (Anthropocentrism) หรือแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางนั้น ได้รับอิทธิพลแนวความคิดจากปรัชญากรีกโบราณและศาสนาคริสต์ โดยการให้ความหมายและคุณค่าของมนุษย์ว่าเป็นหน่วยธรรมชาติที่มีศักยภาพ มีปัญญาลาดหลักแหลมด้วยหลักการใช้เหตุและผล มีวิถีคิดที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง กระแสความคิดความเชื่อที่ถูกปลูกฝังไว้ตั้งแต่อดีต จนลงรากลึกยากแก่การแก้ไขต่อความคิดที่เชื่อว่าพฤติกรรมทำลายธรรมชาติทุกรูปแบบ คือการพัฒนาความเจริญที่แท้จริงของมนุษย์ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เห็นว่ามนุษย์กำลังทำลายสิ่งแวดล้อม

แนวคิดที่กำหนดมนุษย์ให้เป็นศูนย์กลางมาตรฐาน มาตรการของทุกสิ่งอย่าง มนุษย์คือผู้สร้าง ผู้คงไว้ ผู้ตกแต่ง ผู้ทำลาย และผู้รับผิดชอบต่อโลกและชีวิตของมนุษย์ โดยวิสัยความสามารถและเรี่ยวแรงของมนุษย์เอง การแสวงหาความจริงใดๆ ของโลกและชีวิต ต้องยึดประสบการณ์แท้ของมนุษย์เป็นมาตรฐาน รองรับคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์เป็นที่สุด ถือมนุษย์เป็นเรื่องสำคัญที่สุด มนุษย์มีศักยภาพในการเอาชนะธรรมชาติ ควบคุมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติล้วนแต่เป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างมาเพื่อรับใช้มนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงแปลกแยกออกจากสิ่งแวดล้อมอื่น เพราะมนุษย์มีสถานะสูงกว่าสิ่งแวดล้อม มนุษย์สามารถพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อพิชิตและจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติได้ ตามประสงค์อันเป็นใหญ่เหนือธรรมชาติ เพราะมนุษย์เชื่อว่าถ้าไม่เป็นอย่างนี้เหนือธรรมชาติ มนุษย์ก็จะต้องตกเป็นทาสของธรรมชาตินั้น มนุษย์จึงต้องการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ตอบสนองความต้องการของตนเอง

ท่าทีของมนุษย์คือผู้มีฐานะเป็นผู้กระทำต่อสิ่งแวดล้อม โดยการจัดสรร การครอบงำ พิชิต และจัดการให้เป็นไปตามความต้องการของมนุษย์ มนุษย์นับเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความเฉลียวฉลาด ที่สุด เพราะสามารถปรับปรุงและดัดแปลงเอาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นปัจจัย เกื้อหนุนชีวิตได้อย่างสมบูรณ์และกลมกลืนกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ความเพลิดเพลินในการใช้ เทคโนโลยีที่ทันสมัยได้เป็นมูลเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ผลกระทบของปัญหาดังกล่าวไม่ได้ตกถึงแค่เพียงมนุษย์ในยุคปัจจุบันเท่านั้น แต่กลับส่งผลไปยังอนาคตต่ออนุชนรุ่นต่อๆ ไป

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงมีความจำเป็นเพื่อไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นหมดไปเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ใช้โดยหวังผลในระยะยาว เมื่อมนุษย์ทำลายที่อยู่ของสัตว์และพืชอื่นๆ มีการเบียดเบียนพืชและสัตว์โดยการนำมาใช้เป็นอาหารอย่างฟุ่มเฟือย เบียดเบียนป่าไม้ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองให้แก่มนุษย์เพียงเผ่าพันธุ์เดียวด้วยความไม่เข้าใจถึงความสำคัญของสภาวะสมดุลของนิเวศวิทยาตามธรรมชาติ สร้างภาวะขาดสมดุลของนิเวศวิทยาตามธรรมชาติของโลก สร้างแปรปรวนให้บรรยากาศ ทำลายความอุดมสมบูรณ์ที่เคยมี ทำให้นำไปสู่ความหายนะของชีวิต พืช สัตว์ และมนุษย์ทั้งหมดด้วยเช่นกัน ดังนั้นมนุษย์จึงต้องอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อคงไว้ซึ่งผลประโยชน์ในการใช้ทรัพยากร เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ในอนาคต

ดังนั้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) เป็นการอนุรักษ์ที่ฝืนความรู้สึกภายในจิตใจ ไม่ได้เกิดจากจิตสำนึกอย่างแท้จริง แต่หากมนุษย์ตั้งดวงผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอย่างไม่จำกัดในปัจจุบัน ย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์ทำให้เกิดความเดือดร้อนในการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในอนาคต มนุษย์จึงไม่ต้องการให้เกิดปัญหาในระยะยาว จึงเกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้น

เพราะฉะนั้น การเปรียบเทียบในประเด็นท่าทีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนา กับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบความแตกต่างในประเด็นเท่าที่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของ
พระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม

พระพุทธศาสนา	ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม
1. มนุษย์มีทำที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ไม่ แปลกแยกจากสิ่งแวดล้อม	1. มนุษย์มีทำที่ต่อแปลกแยกจากสิ่งแวดล้อม มนุษย์มีสถานะสูงส่งกว่าธรรมชาติ
2. มนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นเพื่อนร่วมกฎ ธรรมชาติอันเดียว มีความเท่าเทียมกัน	2. มนุษย์มองว่าธรรมชาติเป็นผู้รับใช้ มนุษย์มี สถานะสูงกว่าและเป็นนายธรรมชาติ
3. สิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญในการเกื้อหนุน มนุษย์ จึงต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอย่างรู้คุณค่า	3. มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ตาม ต้องการ ธรรมชาติมีไว้เพื่อมนุษย์
4. การอนุรักษ์เพื่อให้สิ่งแวดล้อมได้คงอยู่ เสมอไป	4. อนุรักษ์เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์เป็นสำคัญ
5. การใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมให้รู้ คุณค่ามากที่สุด	5. ขอมลคการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมโดย การฝืนใจ
6. มีหลักจริยธรรมและคำสอนที่ชัดเจนใน การอนุรักษ์	6. ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวในการอนุรักษ์ขึ้นอยู่กับ ความพึงพอใจของมนุษย์

เท่าที่ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนามีความแตกต่างกับทฤษฎีมานุษย
ประมาณนิยมอย่างชัดเจน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนาเป็นการอนุรักษ์เพื่อ
สิ่งแวดล้อมเองและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้อุรักษ์ก็จะเกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ในการดำรงชีวิต
ต่อไป การอนุรักษ์เกิดจากจิตสำนึกที่พระพุทธศาสนาได้ปลูกฝังจริยธรรมให้แก่มนุษย์ มนุษย์มิใช่
จุดศูนย์กลางของคุณค่าในโลก มนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตที่อยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาคกับสิ่งแวดล้อม
ส่วนทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมมีทำที่ถือว่ามนุษย์แปลกแยกจากสิ่งแวดล้อม มนุษย์สามารถ
ควบคุมและจัดการสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามความต้องการได้ มีสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จาก
ธรรมชาติอย่างไม่มีขีดจำกัด เพราะมนุษย์มีสถานะที่สูงกว่าและมีความสามารถในการครอบครอง

ธรรมชาติได้ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นเพียงการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมร่วมกับการอนุรักษ์ไปด้วย เพื่อความอยู่รอดและเพื่อความสุขของมนุษย์ในภายภาคหน้า การขอมลคการบริโภคเพียงเล็กน้อยไม่ใช่เพื่อประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมเองแต่เพื่อประโยชน์ให้มนุษย์ได้มีใช้ในอนาคตอย่างไม่สิ้นสุด

อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

การที่มนุษย์เริ่มเอาชนะธรรมชาติ เริ่มรู้จักคัดแปลงธรรมชาติมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมเดิมให้เป็นสภาพแวดล้อมใหม่ เช่น การทำลายป่าไม้เพื่อนำมาทำพื้นที่เพาะปลูกทำให้พืชพันธุ์ธรรมชาติเดิมถูกทำลายและบางชนิดสูญพันธุ์ สัตว์ป่าได้รับอันตราย ไร้ที่อยู่ ขาดแคลนอาหาร และบางชนิดก็สูญพันธุ์ไปในที่สุด และยังส่งผลไปสู่ธรรมชาติส่วนอื่นๆ เช่น ดินเกิดการชะล้างพังทลายดินขาดความอุดมสมบูรณ์ โรคและแมลงบางชนิดระบาดรบกวนพืชผลทางการเกษตร ภาวะอากาศแปรปรวนฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเกิดอุทกภัย แต่ความรุนแรงในการทำลายธรรมชาติในระยะนี้ยังมีไม่มากเท่ากับในระยะต่อมา ทั้งนี้เนื่องจากในขณะนั้นจำนวนประชากรยังมีจำนวนน้อยกว่า เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ก็ยังมีประสิทธิภาพน้อยกว่า ธรรมชาติยังมีโอกาสฟื้นตัวและปรับตัวให้เข้าสู่ภาวะสมดุลได้ ด้วยพลังความคิดที่มีอย่างมากมาย มนุษย์สามารถพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นมาตามลำดับ จากเครื่องมือแบบง่ายๆ ไม่ซับซ้อน มาเป็นเครื่องมือขั้นสูงที่มีความซับซ้อนและมีประสิทธิภาพในการทำงานสูง

มนุษย์มีความก้าวหน้าทางวิทยาการมากขึ้นมาเป็นลำดับ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทำให้มนุษย์รู้จักและเข้าใจธรรมชาติมากขึ้น ความรู้ทางวิทยาการสมัยใหม่เปรียบเสมือนดาบสองคม ด้านหนึ่งจะช่วยทำให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ดีขึ้น ได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น โดยการคัดแปลงธรรมชาติรอบๆ ตัวให้เป็นประโยชน์กับตนเอง แต่อีกด้านหนึ่งจะทำให้เกิดการทำลายธรรมชาติ ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมหรือสูญสิ้น จนไม่เหลือประโยชน์ใดๆ ให้แก่มนุษย์เลย วิวัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ได้ก้าวมาถึงระดับที่มนุษย์ทำลายธรรมชาติอย่างแท้จริง แนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีท่าทีเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีหลักคำสอนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและมีแนวทางในการปฏิบัติอย่างชัดเจน ส่วนทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) มีแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางหรือให้ความสำคัญกับมนุษย์มากที่สุด การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมก็เพื่อไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ร่อยหรอหรือหมดสิ้นไป มีไว้เพื่อให้

มนุษย์ใช้ได้ในยามต้องการนั้น อิทธิพลของแนวคิดทั้งสองสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้

อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดของพระพุทธศาสนาต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมจัดเป็นปัญหาที่สำคัญที่มนุษย์ทุกคนต้องร่วมกันแก้ไขและให้ความสนใจอย่างจริงจัง ทั้งยังต้องร่วมแรงร่วมใจช่วยกันดูแลรักษา ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ที่มนุษย์ใช้ในการดำรงชีวิตคือ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่ทุกคนต้องร่วมมือกันช่วยเหลือ แต่ยังไม่ได้ช่วยอย่างจริงจังเท่าที่ควร หากย้อนกลับไปมองอดีตจะเห็นว่า มนุษย์ใช้สิ่งแวดล้อมทุกชนิดทั้งที่อยู่ใกล้หรือไกลตัวออกไป จากเดิมที่ธรรมชาติมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ มนุษย์ได้ไปเกี่ยวข้องใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม นับตั้งแต่การเข้าไปอยู่ในถ้ำ การใช้หินเป็นอาวุธ หรือทำให้เกิดการเสียดสีกันจนเกิดเป็นเปลวไฟเพื่อใช้ในการหุงต้ม แม้กระทั่งอาหารที่รับประทานก็ยังได้จากสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากมนุษย์เป็นผู้ต้องการความสะดวกสบายและส่วนใหญ่มีความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การทำลายสิ่งแวดล้อมจึงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องที่ หากสิ่งแวดล้อมยังอยู่ในสภาวะปกติตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็พบกับความสุขสดชื่นไปด้วย แต่ถ้าเมื่อไรมีความแปรปรวนมากๆ แล้วเมื่อมนุษย์หันหลังที่จะเข้าใจธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติ แล้วมุ่งตักตวงผลประโยชน์และทำลายธรรมชาติอย่างรุนแรงธรรมชาติก็ไม่สามารถจะทานทนต่อความต้องการอันไร้ขีดจำกัดของมนุษย์ได้ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงเป็นตัวละครที่สำคัญที่สุดในการทำลาย การแก้ไขปัญหาตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาก็คือ การแก้พฤติกรรมของมนุษย์อันเป็นสาเหตุของปัญหา ซึ่งอาจจะได้ผลดีกว่าการใช้เทคโนโลยีตามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วและคอยแก้ปัญหาที่กำลังจะเกิด ราตรี ภารา (2542: 13) กล่าวว่า จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์เต็มไปด้วยความมั่งง่ายและเห็นแก่ตัว ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เด่นชัด 2 ประการ คือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ (Resources Deplement) เนื่องจากมีการใช้กันอย่างไม่ประหยัดและอย่างไม่รู้คุณค่า ทั้งทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ฯลฯ
2. ภาวะมลพิษ (Pollution) เช่น มลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ รวมไปถึงมลพิษทางสังคม

สิ่งแวดล้อมมีความหมายที่มุ่งมาที่ตัวมนุษย์เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากตัวมนุษย์ การที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมดีหรือเลวลงอยู่ที่ตัวมนุษย์ หรืออาจกล่าวได้ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมแก้ได้ที่ตัวมนุษย์ พระพุทธศาสนามีแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยมุ่งจะกำจัดหรือจัดความเห็นแก่ตัว โดยใช้หลักปฏิบัติคือ ทาน ศีล ภาวนา เป็นหลักที่ช่วยจัดความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ประเวศ วะสี (2536: 87) อธิบายว่า

ทาน คือ การให้ ถ้ามีการให้จะทำให้ทั้งผู้อื่นและตนเองดีขึ้น ถ้ามีแต่เอา ก็จะเกิดความเครียด ความขัดแย้งและรุนแรง นี่คือการลดความเห็นแก่ตัว

ศีล คือ กติกาของการอยู่ร่วมกันเพื่อความสงบสุข ถ้าเอาแต่เห็นแก่ตัว เบียดเบียนกัน สังคมก็แตกสลาย

ภาวนา คือ ทำให้จิตใจสงบ เกิดปัญญา และปรับพฤติกรรมได้ง่าย

พระพุทธศาสนานั้นมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เชื่อมโยงสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ดังนั้นจึงต้องเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ การมีจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดการแสวงหาวิธีการในการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ธรรมชาติ การมุ่งแสวงหาวิธีอนุรักษ์เพียงอย่างเดียวโดยปราศจากการสำนึกทางจริยธรรม สิ่งแวดล้อมอาจนำไปสู่จุดหมายคือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ได้ก็จริง แต่เป็นการอนุรักษ์ที่ปราศจากชีวิตและวิญญาณ เพราะไร้ซึ่งความสำนึกภายในจิตใจของมนุษย์

มนุษย์กระทำเพียงเพื่อผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นเท่านั้น การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีควรจะควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าคือการค้นพบข้อเท็จจริงในธรรมชาติ เนื้อหาของสิ่งที่พระพุทธศาสนาสอนค่อนข้างใกล้เคียงกับเนื้อหาความรู้ที่วิทยาศาสตร์สอน คือทั้งพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์กล่าวเหมือนกันว่าความรู้ที่นำเสนอออกมานั้นเป็นความรู้ที่เกิดจากการสังเกตเห็นความจริงในธรรมชาติ จะต่างกันบ้างก็ตรงที่นักวิทยาศาสตร์ใช้ประสาทสัมผัสธรรมดาในการสังเกตธรรมชาติที่เป็นรูปธรรม ส่วนพระพุทธเจ้าทรงหยั่งเห็นความจริงในโลกธรรมชาติผ่านการตรัสรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการทางจิตใจ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น ไตรลักษณ์ อริยสัจ ปฏิจจนมูปาท นิยาม ในพระพุทธศาสนาแสดงไว้ในรูปข้อความที่กล่าวถึงกฎธรรมชาติที่มนุษย์สามารถนำมาใช้ได้ทั้งสิ้น (สมภาร พรหมทา, 2549: 31) พระพุทธศาสนายังสอนวิธีปฏิบัติให้ชีวิตสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียว ไม่ส่งเสริมให้มีการนำ

ทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เกินพอดี โลกปัจจุบันนี้กำลังประสบกับปัญหาวิกฤตการณ์ทางนิเวศหลายอย่าง เนื่องจากมนุษย์มีการบริโภคทรัพยากรมากเกินไป มนุษย์ควรมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล อาศัยซึ่งกันและกัน ในวิถีที่ถูกต้องก่อให้เกิดผลคือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขระหว่างมนุษย์ พืช สัตว์ รวมถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

มนุษย์ได้พยายามแก้ไขปัญหาล้างแวดล้อมโดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่สุด โดยมองข้ามวิธีการอนุรักษ์ที่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้แสดงวิธีแก้ไขเอาไว้โดยเน้นการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง และสอนให้ตระหนักถึงคุณและโทษในการปฏิบัติต่อธรรมชาติแวดล้อมตลอดเวลา ในด้านการพัฒนาซึ่งคู่กับการอนุรักษ์นั้น พระภิกษุสงฆ์ในฐานะแหล่งกัลยาณมิตรที่ประชาชนในสังคมเข้าไปหาแล้วได้รับประโยชน์ด้วยการนำไปถึงธรรม และมีบทบาทในฐานะผู้นำด้านจิตใจของสังคม มุ่งพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาวัตถุอยู่ตลอดเวลาให้ตระหนักว่า การพัฒนาทางด้านวัตถุอย่างที่เน้นกันอยู่ในปัจจุบันก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพและสุขภาพจิตของมนุษย์ตลอดเวลา ยิ่งพัฒนามากขึ้นความยากจนก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น แม้วัตถุจะพัฒนาพร้อมแต่ก็ไม่มีความสุข มนุษย์เกิดความรู้สึกแปลกแยกออกจากธรรมชาติมากยิ่งขึ้น เพราะขาดความเจริญและความสมดุลด้านจิตใจ พระภิกษุสงฆ์ได้สอนให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงชีวิตให้เจริญขึ้นทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ ให้รู้จักพึ่งตนเอง เคารพตนเอง มั่นใจในศักยภาพของตนเองว่าสามารถพัฒนาศักยภาพได้สูงสุดด้วยปัญญา แม้จะเกี่ยวข้องกับวัตถุ พระภิกษุสงฆ์ก็สอนไม่ให้บั่นทอน ทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เน้นให้รู้จักใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพชุมชน ประชาชน ทรัพยากรในชุมชน สอนให้รู้จักบริโภค ปัจจัยสี่ ด้วยหลักทางสายกลาง เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล (เดือน คำดี, 2536: 93)

การที่จะรักษาธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพได้จะต้องมุ่งรักษาใจให้พ้นจากกิเลสเสียก่อน จากนั้นก็ใช้ใจที่หลุดพ้นค้นคว้าธรรมะเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชนจนได้รับผล จากการค้นคว้าศึกษาธรรมะแล้วนำไปปฏิบัติจนได้รับความสงบเย็นพวกเขาก็จะตระหนักว่า ธรรมะเหล่านี้เป็นผลผลิตจากธรรมชาติ เพราะมีธรรมชาติที่สมบูรณ์ พระภิกษุสงฆ์จึงมีสถานที่สำหรับปฏิบัติค้นคว้าศึกษาธรรมะ ธรรมชาติจึงมีบุญคุณต่อพระภิกษุสงฆ์และประชาชน โดยทั่วไป เมื่อประชาชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติอย่างถูกต้องแล้วพวกเขาก็จะช่วยกันรักษาธรรมชาติด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ร่วมกัน

นอกจากพระภิกษุสงฆ์จะมีบทบาทต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแล้วยังได้นำหลักคำสอนมาประยุกต์ใช้ในการสอนประชาชนถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ (2536: 95-100) ได้กล่าวถึงบทบัญญัติพระวินัยของพระภิกษุว่าเป็นตัวช่วยสนับสนุนและส่งเสริมให้พระสงฆ์อนุรักษ์ธรรมชาติ และยังนำคำสอนเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในการสอนประชาชนให้เกิดความรักในธรรมชาติ ดังนี้

1. ศาสนบุคคลต้องเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติชอบตามหลักพุทธธรรม พระภิกษุสงฆ์จะต้องทำการศึกษาและเข้าใจถึงจริยวัตรของพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งเหล่าสาวกที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติแล้วเลือกสรรมาประยุกต์ปฏิบัติให้เหมาะกับเหตุการณ์ปัจจุบัน
2. พระภิกษุสงฆ์เข้าไปปฏิบัติธรรมในป่าจนบรรลุธรรมขั้นสูงสุดแล้วนำหลักธรรมเหล่านั้นมาอนุเคราะห์ให้ประชาชนได้รู้แล้วเกิดความเลื่อมใสในธรรมะว่าเป็นผลผลิตจากธรรมชาติ อันเป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติ การเคารพธรรมชาติก็คือการเคารพธรรมชาติ พระภิกษุที่สร้างวัดป่าเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมมักจะรักษาป่าบริเวณนั้นได้อย่างสมบูรณ์
3. ทั้งวัดป่าและวัดบ้านควรช่วยกันดูแลรักษาต้นไม้ ช่วยปลูกซ่อมแซมตามความเหมาะสมซึ่งเท่ากับเป็นการอนุรักษ์ป่า อนุรักษ์น้ำ อนุรักษ์ดิน อนุรักษ์อากาศ ไปในตัวด้วย
4. พระภิกษุสงฆ์ที่ทุ่มเทเพื่อการอนุรักษ์ป่า ควรหันหน้าเข้าหากันแล้วทบทวนว่าวิธีการดังกล่าวปฏิบัติแล้วได้ผลคุ้มค่าหรือไม่ และควรจะปรับปรุงในรูปแบบใดเพื่อความเหมาะสมเพื่อความอยู่รอดของสมณะเพศและป่า
5. การประยุกต์ศาสนพิธีเพื่อการรักษาป่า นั่นก็คือ การบวชต้นไม้เพื่อเป็นเครื่องหมายเตือนว่าอย่าตัดต้นไม้ต้นนี้ ถ้าตัดแล้วจะเป็นบาป
6. วัดควรทำหน้าที่เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารของชุมชนในเรื่องของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะต่างๆ เช่น โครงการสร้างป่าชุมชนโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง เก็บกล้าไม้และเป็นแม่แบบแห่งการสร้างความร่วมมือ โดยการปลูกต้นไม้ให้ได้มากที่สุดในวันสำคัญต่างๆ ทั้งของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

7. ควรปลูกฝังจิตสำนึกแห่งความรักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชนทุกครั้งที่มีการแสดงธรรมและอธิบายให้เห็นถึงโทษของการเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติแวดล้อม และสอนให้ประชาชนมีเมตตา กตัญญูกตเวทีต่อธรรมชาติเพราะชีวิตของมนุษย์เกิดมาจากส่วนประกอบของธาตุที่มีอยู่ตามธรรมชาติและปัจจัยยังชีพทั้งหลายก็ล้วนแต่มาจากสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

พระภิกษุสงฆ์เป็นสังคมาตัวอย่างในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากการศึกษาพบว่า วิถีชีวิตของพระพุทธเจ้ากับเหล่าสาวกอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และได้รับประโยชน์สูงสุดของชีวิตจากธรรมชาติ โดยเข้าใจว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ทุกสิ่งแก่มนุษย์ เมื่อธรรมชาติเป็นทั้งระบบที่ให้กำเนิด และกำหนดวิถีทางดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน ตลอดจนเป็นครุต้นแบบที่สอนจริยธรรม เพื่อหวังพัฒนาความคิดให้สามารถคิดได้อย่างอิสระ ได้ลึกซึ้งถึงรากฐานของเหตุและผล ตลอดจนสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบ ซึ่งแต่ละคนจำเป็นต้องมีไว้เป็นคุณสมบัติเพื่อทำหน้าที่ร่วมกัน อนุรักษ์ธรรมชาติของทุกชีวิตและทุกสิ่งให้สืบทอดถึงอนุชนรุ่นหลัง โดยอีกด้านหนึ่งก็รู้จักนำมาใช้ประโยชน์อย่างสมเหตุสมผล เพื่อรักษาวัฏจักรการดำเนินชีวิตของคนแต่ละคนกับธรรมชาติให้คงอยู่ (ระพี สาคริก, 2536: 98)

พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในการช่วยแก้ไขปัญหาล้างแวดล้อม เพราะสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ความรู้ด้านจริยธรรมได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาล้างแวดล้อม ด้วยการช่วยควบคุมพฤติกรรมและการปฏิบัติของมนุษย์ ให้มนุษย์มีจริยธรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พึงพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ปัญหาล้างแวดล้อมเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายจะต้องตระหนักและร่วมมือแก้ไขปัญหายอย่างจริงจังจึงจะประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาล้าง

อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมต่อการแก้ไขปัญหาล้างแวดล้อม

การดำรงชีวิตของมนุษย์ในยุคปัจจุบันล้วนเกี่ยวข้องกับสรรพสิ่งต่างๆ มากมาย ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต การเกี่ยวข้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นไปได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม การเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในหนทางที่ก่อให้เกิดวิวัฒนาการและหนทางที่อาจจะนำไปสู่การสูญพันธุ์ในอนาคต มนุษย์นับเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความเฉลียวฉลาด เพราะสามารถปรับปรุง ดัดแปลงเอาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิตได้อย่างสมบูรณ์และกลมกลืนกับ

สภาพชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การใช้เทคโนโลยีที่ก้าวล้ำ นำสมัยได้เป็นมูลเหตุให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ขึ้นมากมาย ปัญหาดังกล่าวไม่ได้ตกถึงเพียงแค่มนุษย์ในยุคปัจจุบันแต่กลับส่งผลกระทบต่อปัญหาไปถึงอนุชนรุ่นต่อไป ความทุกข์ยากจากการเผชิญหน้ากับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่วิกฤตอาจเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ การแก้ไขปัญหาหรือช่วยให้ปัญหาต่างๆ ทุเลาเบาบางลงจะต้องเริ่มจากการสร้างความรู้ความเข้าใจให้หลักวิชาการในการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสียก่อน

ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) มีแนวคิดในการไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เพราะมนุษย์จำเป็นต้องมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอาไว้เพื่อป้องกันมิให้ร่อยหรอหรือสูญเปล่าไป การดูแลรักษาและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม มีแนวคิดว่า มนุษย์ในสมัยโบราณมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ การวิวัฒนาการของมนุษย์ในอดีตถูกควบคุมโดยกระบวนการคัดเลือกตามธรรมชาติ ซึ่งมีความผันแปรในด้านพันธุกรรม (Genetic Variation) และการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ (Geographic Variation) เป็นตัวกำหนด ต่อมามนุษย์มีวัฒนธรรม มีความรู้ในทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมากขึ้น มนุษย์ได้พยายามดัดแปลงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามความต้องการของมนุษย์ คือพยายามหนีธรรมชาติหรือลดอิทธิพลของธรรมชาติให้น้อยลง ขณะเดียวกันกลับมีอิทธิพลทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไปจากเดิมมากขึ้น มนุษย์รู้จักใช้ไฟ รู้จักแร่ธาตุ ใช้ถ่านหิน น้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ สารกัมมันตภาพรังสี และใช้วิทยาการสมัยใหม่ในการสร้างสารสังเคราะห์ต่างๆ จนเป็นเหตุให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษหรือเรียกว่า ภาวะมลพิษ (Pollution) ขึ้น เพราะมนุษย์เข้าไปรบกวนธรรมชาติมากเกินไป จนทำให้ทั่วโลกควบคุมตัวเองของธรรมชาติถูกทำลาย (นิวัติ เรื่องพานิช, 2542: 4)

ดังนั้นการที่มนุษย์จะดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและร่วมมือกันแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์นั้น เพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ มนุษย์ต้องช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้ก่อขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ในระยะยาวเป็นจุดสำคัญ การแก้ไขปัญหาจึงอยู่ที่การจัดการกับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโลกมีมากมาย กิตติภูมิ มีประดิษฐ์ (2550: 83) ได้สรุปประเด็นของปัญหาสิ่งแวดล้อมและการแก้ไขปัญหาไว้ 4 ประเด็นใหญ่ๆ คือ

1. ปัญหาที่มนุษย์ได้ทำลายชีวิตสัตว์และพืชต่างๆ ไปอย่างมากมาย ป่าซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของโลกถูกทำลายไปอย่างรวดเร็ว ทั้งจากการตัดไม้ทำลายป่าและการถูกฝนกรดจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ป่าเขตร้อนซึ่งมีเพียง 7% ของพื้นที่โลกถูกทำลายไป ในระยะต่อไปจากนี้ สัตว์และพืชถูกทำลายออกไปจากพื้นพิภพประมาณวันละ 100 ชนิด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มีประโยชน์ต่อมนุษยชาติ เช่น ยารักษาโรคต่างๆ ล้วนสกัดมาจากพืช ถ้ามนุษย์ยังทำลายป่าก็จะปิดกั้นหนทางที่นำเอาสิ่งที่มีในธรรมชาติมาพัฒนา มนุษยชาติให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

วิธีแก้ไข : ประการที่หนึ่ง ให้ความรู้แก่ประชาชน ทำให้ประชาชนรู้จักค่าของการที่มีสิ่งมีชีวิตหลากหลายในโลกและภัยอันตรายที่เกิดขึ้น หากสิ่งมีชีวิตทั้งหลายถูกทำลายจนสูญพันธุ์ ประการที่สอง ต้องมีแผนการอนุรักษ์ควบคู่กับการพัฒนา การใช้พื้นที่ส่วนต่างๆ ในแต่ละประเทศ ประการที่สาม เพิ่มทุนเพื่อสร้างสวนสัตว์และธนาคารพันธุกรรมให้มากขึ้น เพื่อเก็บพืชพันธุ์ต่างๆ ไว้ไม่ให้สูญพันธุ์

2. ปัญหาเรื่องก๊าซต่างๆ ที่ทำให้ผิวโลกร้อนขึ้นจนเกิดอันตรายต่อสิ่งมีชีวิต การเพิ่มปริมาณของคาร์บอนไดออกไซด์ในอากาศอันเกิดจากการเผาผลาญ น้ำมัน ถ่านหิน และก๊าซธรรมชาติที่เพิ่มมากขึ้นมากมายหลายเท่าตัว ทำให้พืชและมหาสมุทรไม่สามารถดูดซับก๊าซนี้ไว้ได้ทัน นอกจากนั้นโลกมีการใช้คลอโรฟลูโอโรคาร์บอน (ซี เอฟ ซี) ซึ่งใช้เป็นก๊าซในเครื่องทำความเย็นในกระป๋องสเปรย์และโฟมต่างๆ สารนี้ปิดกั้นความร้อนได้และไปแยกไอโซนในชั้นบรรยากาศมีฤทธิ์อยู่ในอากาศถึง 100 ปี จึงเป็นผลให้แสงแดดลงมาเผาผลาญคน สัตว์ และพืชได้มากขึ้น ทำให้เกิดมะเร็งที่ผิวหนัง โรคต่อตาและทำลายระบบภูมิคุ้มกัน โรคต่างๆ อีกด้วย

วิธีแก้ไข : ประการที่หนึ่งเก็บภาษีผู้ที่ทำให้เกิดคาร์บอนไดออกไซด์ให้มากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งจะส่งผลทางอ้อมในการประหยัดพลังงาน ประการที่สอง เพิ่มเงินเพื่อจะพัฒนาหาแหล่งพลังงานใหม่ๆ มาทดแทนการใช้ น้ำมัน เช่น พลังงานแสงอาทิตย์หรือพลังงานนิวเคลียร์ที่ปลอดภัย ประการที่สาม มีโครงการปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่ทั่วโลกและพยายามหาทางเก็บก๊าซมีเทนจากการใช้ถังขยะที่ทับถมและการผลิตอาหารสัตว์ให้ปลดปล่อยออกสู่บรรยากาศให้น้อยที่สุด ลดและเลิกการใช้สาร ซี เอฟ ซี

3. ปัญหาการทิ้งขยะสิ่งเน่าเสียต่างๆ ทำให้เกิดพิษภัยต่อพื้นดินและท้องทะเล ขยะนอกจากจะทิ้งสารพิษที่เป็นกากจากโรงงานอุตสาหกรรม ขยะที่ทำลายยาก คราบน้ำมัน และของเสียต่างๆ ลงสู่ใต้ดิน และในแหล่งน้ำ

วิธีแก้ไข : ประการที่หนึ่ง ลงโทษอย่างรุนแรงต่อผู้ทิ้งของเสียอย่างไม่ถูกต้องทิ้งขยะธรรมดาและขยะพิษลงในแหล่งน้ำและทะเล ประการที่สองส่งเสริมให้มีการใช้ของหมุนเวียนและมีการแยกขยะเป็นประเภทต่างๆ เพื่อสะดวกในการนำไปหมุนเวียนทำลาย

4. ปัญหาประชากรเพิ่มขึ้นมากมายจนล้นโลกทำให้ขาดอาหารและที่อยู่อาศัย ทำให้เกิดความอดอยากจากจน ลำบาก ขาดแหล่งเชื้อเพลิง ขาดที่อยู่อาศัย และแหล่งอาหารประชาชนอยู่กันอย่างสกปรก ขาดสาธารณสุขมูลฐาน

วิธีแก้ไข : ประการที่หนึ่ง ให้ข่าวสารวิธีการคุมกำเนิด และแนะนำอุปกรณ์การคุมกำเนิดแก่ชายและหญิง ประการที่สองเปิดโอกาสให้สตรีทำงานมากขึ้นและได้รับการศึกษาในระดับสูง เพื่อให้แผนการวางแผนครอบครัวได้ผลมากยิ่งขึ้น ประการที่สาม เพิ่มทุนวิจัยและหาวิธีการคุมกำเนิดที่สะดวกและเป็นที่ยอมรับในทุกสังคมเพิ่มเติมจากปัจจุบัน

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏอยู่บนผิวโลก ถ้าหากมีการบำรุงรักษาอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการแล้ว ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้สามารถคงอยู่และมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้เกิดสูงสุด และยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานที่สุด ดังนั้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องกระทำด้วยความฉลาดต้องมีความร่วมมือกันของทุกฝ่าย ทั้งรัฐบาลและภาคเอกชนจึงจะประสบผลสำเร็จ ทุกวันนี้สังคมของมนุษย์ที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วและโคดเคี้ยวจากธรรมชาติ การทำกิจกรรมของมนุษย์ได้เข้าไปรบกวนการหยุดชะงักของระบบนิเวศ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาการของสังคมและความคิดมนุษย์ในด้านสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ (Modern Environmentalism) โดยเฉพาะความคิดกระแสหลักที่กำหนดทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในปัจจุบันคือแนวคิดที่เน้นเรื่องการจัดการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเชิงเหตุและผล โดยมองว่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Nature) นั้น มีความเป็นกลาง (Neutral) ซึ่งมนุษย์ต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจโดยพัฒนากระบวนการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อใช้ในการควบคุมและเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาความก้าวหน้าของสังคมมนุษย์

ด้วยแนวคิดนี้ จึงเป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่า มนุษย์คือเจ้านายของธรรมชาติ มนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติ (Man is the master of nature) ดังนั้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจึงเป็นเครื่องมือในการเข้ามาควบคุมจัดการธรรมชาติ และทรัพยากรธรรมชาติมีฐานะเพียงปัจจัยการผลิต (Input) ของระบบเศรษฐกิจ (ประเวศ วะสี, 2547: 226) อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม มีส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความกลัวในแง่ที่ว่าถ้ามนุษย์ไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการดำรงชีวิต ใช้ชีวิตโดยละเลยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะเผชิญวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆมากมาย ดังนั้นมนุษย์จึงปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่เพื่อผลประโยชน์ในระยะยาวในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิกฤตสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่ในเวลานี้ไม่มีสิ่งใดที่จะทำลายมนุษย์และโลกได้เท่ากับมนุษย์เอง

อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งแนวคิดของพระพุทธศาสนาและแนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม มีอิทธิพลต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน จากการศึกษาที่มียานวนประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่พัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง ทำให้เกิดปัญหาทางด้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง การเพิ่มจำนวนประชากรที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ความต้องการเพิ่มการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตมีอัตราสูงตามไปด้วย ประกอบกับการบริโภคนั้นมีได้เป็นไปเพื่อสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตแต่เพียงอย่างเดียว การบริโภคในปัจจุบันนั้นมีลักษณะที่เรียกว่าเป็นไปอย่างฟุ่มเฟือย ไม่ประหยัด บริโภคเกินความจำเป็นขั้นพื้นฐาน รวมทั้งการแข่งขันกันทางการผลิตสินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภค นำไปสู่การล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย จนยากที่ธรรมชาติจะสร้างขึ้นใหม่ได้ทัน

ทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างแม้จะมีปริมาณมากมายเหลือเฟือเพื่อใช้ไม่มีวันหมด แต่ก็สามารถเสื่อมโทรมลงได้ เมื่อมนุษย์ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาจนถึงระดับหนึ่ง คือระดับที่ธรรมชาติไม่สามารถปรับสมดุลในตัวเองได้ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ใช้ไปไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ หรือไม่สามารถเจริญเติบโตได้ทันความต้องการของมนุษย์ อีกทั้งทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่เสื่อมโทรมลง หหมดสภาพที่จะใช้ประโยชน์ ก็ไม่สามารถฟื้นตัวได้ทันระบบนิเวศเกิดการเปลี่ยนแปลงจนนำไปสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ และจะย้อนกลับมาส่งผลกระทบต่อมนุษย์ ดังนั้นแนวคิดของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมจึงสามารถ

นำมาปรับใช้เพื่อให้ปัญหาต่างๆมีแนวทางในการแก้ไขและสามารถอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ไม่ให้สูญสิ้นไป

เพราะฉะนั้นการเปรียบเทียบความแตกต่างในประเด็นอิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อม สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 4 การเปรียบเทียบความแตกต่างในประเด็นอิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อม

พระพุทธศาสนา	ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม
1. ปลุกฝังโนธรรมสำนึกภายในจิตใจด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรม	1. แก้พฤติกรรมโดยการปรับปรุงสีงแวดล้อมภายนอกให้อยู่ในภาวะสมดุล
2. การแก้ปัญหโดยแก้ไขพฤติกรรมของมนุษย์โดยใช้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา	2. การแก้ปัญหาสีงแวดล้อมแก้ไขโดยใช้หลักความรู้ทางวิชาการในการอนุรักษ์สีงแวดล้อมอย่างถูกต้อง
3. การแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมโดยให้พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์สีงแวดล้อม	3. การแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมโดยใช้ความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้ง รัฐบาลและเอกชนในการลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสีงแวดล้อมและร่วมมือกันอนุรักษ์สีงแวดล้อม

การแก้ไขปัญหาสีงที่สำคัญที่สุดคือการนำเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้มนุษย์ได้เห็นคุณค่าของสีงแวดล้อมและช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายรวมถึงตัวมนุษย์เองด้วย ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) ที่มีแนวคิดว่าการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในส่วนต่างๆ ของโลกจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสีงแวดล้อมอย่างใกล้ชิด มนุษย์จะเป็นตัวกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสีงแวดล้อม มีการเปลี่ยนสีงแวดล้อมหนึ่งให้เป็นสีงแวดล้อมหนึ่ง เช่น การเปลี่ยนแปลงสีงแวดล้อมทางธรรมชาติให้เป็นสีงแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น หรืออาจเปลี่ยนแปลงสีงแวดล้อมที่มนุษย์สร้าง

ขึ้นเดิมให้เป็นสิ่งแวดล้อมแบบใหม่ กล่าวได้ว่าอิทธิพลของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ ก็คือ การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมหนึ่งให้เป็นอีกสิ่งแวดล้อมหนึ่งนั่นเอง ซึ่งเหตุผลของความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงนั้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์

การแก้ไขปัญหาสีสิ่งแวดล้อมของทฤษฎีมานุษยประมานนิยมมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันที่กำลังเผชิญวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม แนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมานนิยม เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้ที่จะควบคุมและเปลี่ยนแปลงธรรมชาติได้ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เพื่อเกิดประโยชน์สูงสุดแก่มนุษย์และลดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังเผชิญ โดยการกระทำของมนุษย์เอง มนุษย์จึงควรหันมาดูแลเอาใจใส่สิ่งแวดล้อมเพื่อให้มีไว้ใช้ไม่มีวันหมดสิ้น แนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมานนิยม เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้ที่จะควบคุมและเปลี่ยนแปลงธรรมชาติได้

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ที่ต่างเป็นเหตุและผลซึ่งกันและกันอย่างแนบแน่น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ที่สำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงจริยธรรม ที่มีผลต่อระบบคุณค่าและค่านิยมของสังคม การพัฒนาเทคโนโลยี มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อมก็ย่อมมีผลต่อมนุษย์ สิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะกระทบกระเทือนต่อการดำรงชีพของกลุ่มสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศไม่ทางตรงก็ทางอ้อม แต่สถานะแวดล้อมในปัจจุบันไม่เพียงเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติเท่านั้น มนุษย์ยังเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้สถานะแวดล้อมเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมาก ยิ่งถ้าไม่มีการวางแผนที่รอบคอบและรัดกุมจะก่อให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงสถานะแวดล้อมจนอาจจะปรับคืนสู่สภาพปกติได้ยากหรือทำให้เสียสภาพเดิมไปกลายเป็นสถานะแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมต่อการดำรงชีพ และถึงขั้นที่อาจเป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตได้

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัย มีความประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญๆ ระหว่างแนวคิดพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม เป็นการพยายามตอบคำถามหรือเสนอให้เห็นถึงแนวคิดทั้งสองว่าแนวคิดใดมีส่วนทำลายและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง และอีกประการหนึ่งผลจากการนำเสนอแนวคิดดังกล่าวจะทำให้มนุษย์ทราบถึงแนวทางที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้อง

โดยแนวคิดของพระพุทธศาสนานั้น ได้เน้นการปลูกฝังจิตสำนึกการรักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่พุทธศาสนิกชน ทั้งในการแสดงธรรมไม่ว่าจะเป็นปาฐกถาธรรม เทศนาธรรม หรือหลักคำสอนในพระไตรปิฎก เนื้อหาจะเน้นชีวประวัติของพระพุทธเจ้าและอริยสาวกที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันบริสุทธิ์ตลอดชีวิต ซึ่งให้เห็นโทษของความเห็นแก่ตัว ที่ทำให้มนุษย์สร้างความหายนะให้แก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างขาดความยั้งคิด ป่าที่ถูกตัดไปจนหมด ดินที่เสื่อมสลายขาดความอุดมสมบูรณ์จนพังทลาย มลพิษทาง

อากาศรวมถึงอุณหภูมิที่ทวีความรุนแรงขึ้นทุกวัน และแม่น้ำที่กำลังจะเน่าเสีย ล้วนมีสาเหตุมาจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ความเสียหายต่างๆ เกิดขึ้นจากความเห็นแก่ตัวที่มนุษย์เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่นอย่างไม่จำเป็น การทำให้สิ่งอื่นเกิดความทุกข์และส่งผลกระทบต่อให้มนุษย์นั้นเกิดความทุกข์ไปด้วย จึงเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาต้องการให้หมดไป การสิ้นสุดความทุกข์ได้โดยการรู้แจ้งความทุกข์นี้จะเพิ่มทวีและหนักหน่วงยิ่งขึ้นหากชีวิตหนึ่งไปเบียดเบียนชีวิตอื่นๆ อย่างไม่จำเป็น ดังนั้นการไม่ทำร้ายสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จึงเป็นคำสั่งสอนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์บ่มเพาะความเมตตาต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย

ส่วนทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมนั้น มองว่ามนุษย์มีสิทธิและหน้าที่ที่จะรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อความกินอยู่ดีของมนุษยชาติ ศาสนายิวและศาสนาคริสต์ต่างก็นับถืออับราฮัมว่าเป็นบิดาแห่งศรัทธา พระเยซูศาสนาแห่งศาสนาคริสต์ก็เป็นชาวยิว คำสอนส่วนใหญ่ของศาสนาคริสต์ก็ดัดแปลงจากยิว บทบัญญัติต่างๆ โดยเฉพาะความเชื่อของศาสนายิว- ศาสนาคริสต์ที่ปรากฏในพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิม มีอิทธิพลสำคัญนำไปสู่แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง แบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติ โดยมองมนุษย์เป็นนายของธรรมชาติ มนุษย์ถูกสร้างขึ้นมาจากฉายาของพระเจ้าเป็นเจ้า และให้มนุษย์เป็นนายครอบงำสัตว์ต่างๆ ทั้งที่อยู่บนบกและในน้ำ มนุษย์จะจัดการกับสัตว์เหล่านั้นอย่างไรก็ได้ มีทัศนคติต่อธรรมชาติแบบที่ไม่เห็นความศักดิ์สิทธิ์ จนเป็นพื้นฐานในการให้มนุษย์เข้าไปจัดการและควบคุมธรรมชาติ การที่มนุษย์ทำหน้าที่รักษาสภาพแวดล้อมไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดีที่สุด โดยคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติเองนั้นคงเป็นไปได้ยาก การอนุรักษ์เป็นการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อใช้บริโภคในอนาคต เป็นการตัดดวงผลประโยชน์จากธรรมชาติโดยแทนที่จะใช้ไปอย่างฟุ่มเฟือยและหมดไปอย่างรวดเร็ว แต่มนุษย์กลับวางแผนระยะยาวโดยมุ่งผลประโยชน์ให้เกิดมากที่สุดและมีผลเสียต่อมนุษย์น้อยที่สุด ในการอนุรักษ์นั้นมีการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ

ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดของทฤษฎีตะวันตกกับพระพุทธศาสนา ในประเด็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ประเด็นหลักที่มุ่งนำเสนอในงานวิจัยนี้มี 4 ประเด็น คือ

1. ภูมิหลังแนวคิดพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมน
2. หลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อมของแนวคิดทั้งสอง

3. ท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแนวคิดทั้งสอง

4. อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

ประเด็นที่ 1. ภูมิหลังแนวคิดของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมในด้านสิ่งแวดล้อมมีความแตกต่างกันมาก เนื่องจากภูมิหลังแนวคิดของทั้งสองมีระยะการเกิดและแหล่งกำเนิดที่แตกต่างกัน พระพุทธศาสนาและวิถีคิดของโลกตะวันออกเกี่ยวข้องกับการแสวงหาวิถีกำจัดทุกข์ของมนุษย์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมทำให้มนุษย์เกิดทุกข์ ดังนั้นพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งธรรมชาติมีปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่างๆของประสบการณ์ จึงค้นหาหลักคำสอนในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักจริยธรรมในการทำความเข้าใจสภาพธรรมชาติและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จะกล่าวถึงเรื่องการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ พระพุทธศาสนาสอนให้มองธรรมชาติเป็นปัจจัยหนึ่งของมนุษย์ในการดำรงชีวิต มนุษย์ต้องอาศัยธรรมชาติ พระพุทธเจ้าทรงใช้พระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่ประสูติจนวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงสอนให้มนุษย์มีเมตตาต่อสรรพสัตว์ที่อยู่ร่วมโลกไม่เบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งธรรมชาติและกฎของธรรมชาติอย่างเป็นระบบ และสอนให้มนุษย์ปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เพื่อจะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสงบสุข

แต่ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมในปรัชญาตะวันตกมีแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของจักรวาล มีขึ้นมาตั้งแต่แรกเริ่มการเกิดอารยธรรมตะวันตกของมนุษย์ในยุคโบราณที่ปรับตัวเพื่อจะเอาชนะธรรมชาติและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ยุคกรีกโบราณที่มีแนวคิดส่วนใหญ่ในการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับธาตุแท้ของโลกและสรรพสิ่งเพื่อเอาชนะธรรมชาติ ต่อมายุคกรีกรุ่งเรืองได้มีนักปรัชญาที่พยายามค้นคว้าหาความจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ธรรมชาติและสอนให้มนุษย์รู้จักใช้ความคิดและสติปัญญา ยุคกลางก็เป็นการพัฒนามนุษย์นำศาสนาคริสต์มาผสมกับปรัชญา ให้ความสำคัญกับมนุษย์เหนือสิ่งอื่นในธรรมชาติ และยุคตะวันตกสมัยใหม่ ที่นำวิชาการความรู้หลักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาควบคุมธรรมชาติ

ประเด็นที่ 2. การเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) โดยหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับคุณค่าจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยได้นำเสนอ หลักคำสอนเกี่ยวกับ

หลักศีล 5 กรรมและสังสารวัฏ พุทธปรัชญา : การมองธรรมชาติแบบองค์รวม และอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นหลักคำสอนจริยธรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโดยตรง พระพุทธศาสนาให้คุณค่าทางจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม โดยถือว่าสัตว์และพืชต่างมีคุณค่าเช่นเดียวกับมนุษย์ ในหลักศีล 5 หรือเบญจศีล เป็นหลักคำสอนพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะเพื่อน เห็นได้จากสอนจากการละเว้นจากการล่าสัตว์ รวมถึงไม่ทำลายพืช หลักศีล 5 สอนให้ควบคุมความประพฤติไม่ให้มนุษย์ทำชั่ว ทำให้เกิดความสะอาดทั้งกายวาจา และความสงบของจิตใจ เป็นจริยธรรมที่สำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนายังนำหลักคำสอนปฏิจาสมุปบาทมาใช้กับสิ่งแวดล้อมโดยที่เชื่อว่าไม่มีใครเป็นผู้สร้าง มนุษย์ สัตว์ และพืชให้เกิดขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดมาจากเหตุปัจจัย มนุษย์ไม่มีสิทธิกำหนดคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทุกสิ่งล้วนมีคุณค่าในตัวของมันเอง และการที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือมรรคมืองค์แปดซึ่งเป็นหลักอริยสัจ 4 ในพุทธปรัชญาที่ว่าด้วยความดีหรือข้อปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์และเป็นอิสระอย่างแท้จริง มรรคหรือทางสายกลางนี้มีลักษณะเป็นทั้งระบบคิดและระเบียบในการครองชีวิตอันนำมนุษย์ไปสู่ชีวิตที่ดีงาม โดยสัมพันธ์กับสรรพสิ่งในธรรมชาติพระพุทธศาสนามีหลักจริยธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขทั้งมนุษย์ พืช และสัตว์ ธรรมชาติมีฐานะเสมอกับมนุษย์หรือในฐานะมิตรกับมิตร และสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ต่างมีคุณค่าเช่นเดียวกับมนุษย์ คุณค่าหรือความดีของธรรมชาติก็มีอยู่ในตัวของมันเอง เมื่อใดที่มนุษย์ขาดจริยธรรมต่อธรรมชาติ ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติก็จะย้อนมาลงโทษทำลายมนุษย์ให้พินาศเช่นกัน หลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาจึงสอนไม่ให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติ และสอนให้เห็นถึงคุณค่าของธรรมชาติและอนุรักษ์ธรรมชาติ

ส่วนในทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) เป็นรากฐานแนวคิดของอารยธรรมตะวันตก มนุษย์มีการพัฒนาแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางมาตั้งแต่ยุคโบราณ ยุคกรีกก็ได้มีการพัฒนาด้านความคิด ทำให้มนุษย์หาวิธีการที่ไม่ต้องพึ่งพาธรรมชาติและหันมาทำตามความปรารถนาของตัวเอง นักปรัชญาตะวันตกมองว่าสิ่งสำคัญคือการรับรู้ความจริงในธรรมชาติ ในยุคกรีกเป็นแก่นหลักสำคัญของปรัชญาที่มีผลทำให้มนุษย์แบ่งแยกออกจากสัตว์โดยใช้สติปัญญา และเหตุผลในการคิดและกระทำต่อตนเองรวมถึงธรรมชาติ เช่น แนวคิดของนักปรัชญาที่สำคัญคือ โสกราตีส (Socrates) เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) มองว่ามนุษย์มีปัญญาเป็นคุณสมบัติที่แยกออกจากสัตว์

ต่อมายุคกลางศาสนาคริสต์ถือได้ว่ามีอิทธิพลสำคัญต่อแนวทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม ศาสนาคริสต์ได้นำเอาแนวคิดเทววิทยาจากพระธรรมคำสอนในพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมเข้ามาแทนที่เทพเจ้าทั้งหลายในธรรมชาติ และความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์คือความเชื่อที่ว่ามนุษย์ถูกสร้างตามฉายาของพระเจ้า มนุษย์ถูกกำหนดให้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในการปกครองและครอบครองสิ่งมีชีวิตเผ่าพันธุ์อื่น รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั่วไป พระองค์ทรงสร้างธรรมชาติขึ้นมาเพื่อมนุษย์ ทรงมอบสิ่งแวดล้อมนั้นให้มนุษย์ดูแลแทนพระองค์ทำให้มนุษย์คิดว่าตนเองมีลักษณะพิเศษกว่าทุกสิ่งบนโลก มนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่าในตัวเอง (Intrinsic value) ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่มีคุณค่าในตัวเองจะมีคุณค่านอกตัว (Extrinsic value) คุณค่าจะเกิดได้ก็โดยการที่มนุษย์นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์เท่านั้น ในปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่มีการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีแนวโน้มการลดคุณค่าของธรรมชาติเหลือเพียงวัตถุที่ใช้ในการศึกษาและจัดการควบคุมให้มนุษย์นำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์ ดังนั้นแนวปรัชญาตะวันตกเกี่ยวกับคุณค่าจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมมองสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าก็ต่อเมื่อมนุษย์นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์

เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดประเด็นหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมนี้พบว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแตกต่างกันกับหลักคำสอนทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) พระพุทธศาสนาเถรวาทสอนให้มนุษย์เห็นถึงคุณค่าของธรรมชาติ มองธรรมชาติมีคุณค่าในตัวเอง ไม่มีผู้ใดสร้าง ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยมนุษย์ไม่สามารถกำหนดคุณค่าของธรรมชาติได้ มนุษย์เป็นเพียงสิ่งที่ดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่แนวคิดทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมถือว่ามนุษย์มีคุณค่ามากที่สุด ในคำสอนศาสนาคริสต์และพระคัมภีร์ไบเบิลพันธสัญญาเดิม ถือว่าธรรมชาติไม่มีคุณค่าในตัวเองและเป็นสิ่งที่พระเจ้าประทานเพื่อมนุษย์ให้มนุษย์ได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า การอยู่ร่วมกันบนโลกมนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติทั้งหลาย ตามทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม มนุษย์มีความสำคัญมากกว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทุกๆ ด้าน

ประเด็นที่ 3. ท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแนวคิดทั้งสอง พระพุทธศาสนามีท่าทีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ทุกสรรพสิ่งในธรรมชาติมีความเท่าเทียมกัน ทุกสิ่งดำเนินไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ท่าทีพระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแสดงให้เห็นอยู่ในพระวินัยปิฎก พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เป็นพระวินัยเพื่อเป็นแบบแผนให้พระภิกษุสงฆ์ช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ข้อบัญญัติหลายประการได้แสดงให้เห็น

ถึงการมีสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนา ความตระหนักในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความจำเป็นที่จะต้องดูแลรักษาเพราะพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์ควรเป็นมิตรกับธรรมชาติ มีความเมตตากรุณาต่อทุกสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็น ป่าไม้ สัตว์ หรือแม่น้ำ ซึ่งทุกสิ่งจะดำรงอยู่ได้ต้องสัมพันธ์หรืออิงอาศัยกัน

ในพระวินัยจึงเป็นบทบัญญัติที่สามารถยกระดับคุณธรรมของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มนุษย์ได้เห็น เช่นการอนุรักษ์ป่าไม้ ท่าทีของพระพุทธศาสนาที่สอนให้มนุษย์ใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างรู้คุณค่าจะทำให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุล ลดปัญหาโลกร้อน รวมถึงทำให้สัตว์ต่างๆ ได้มีที่อยู่อาศัย ท่าทีการอนุรักษ์สัตว์ที่พระพุทธศาสนานับว่ามีความสำคัญต่อการเคารพในชีวิตโดยแสดงออกด้วยความเมตตากรุณา เพราะถือว่าสัตว์เป็นเพื่อนร่วมโลก ท่าทีการอนุรักษ์น้ำพระพุทธศาสนาเห็นว่าน้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด น้ำเป็นแหล่งที่อาศัยคืบคลานมาใช้ในการเพาะปลูก รวมทั้งแหล่งอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองล้วนมีบ่อเกิดอยู่บริเวณที่มีแหล่งน้ำทั้งสิ้น ดังนั้นท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนาเกิดจากการปฏิบัติโดยมาจากพื้นฐานความเป็นจริงในการดำรงชีวิต วิธีปฏิบัติทำให้มนุษย์กับธรรมชาติอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เพราะทุกสรรพสิ่งล้วนมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

สำหรับท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม ยังมีท่าทีการมองโลกธรรมชาติเป็นเพียงแหล่งผลประโยชน์ของมนุษย์ โดยถือว่ามนุษย์มีอำนาจที่จะสามารถจัดการและครอบงำทุกสิ่งในสิ่งแวดล้อมได้ การควบคุมและจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์เกิดจากภูมิปัญญาและความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ที่ใช้สติปัญญาในการพัฒนา มนุษย์จึงมีท่าทีที่แยกตัวเองออกจากธรรมชาติ การตีความความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์และกับโลกธรรมชาติ ได้รับอิทธิพลทางความคิดของศาสนาคริสต์ โดยเน้นการสร้างมนุษย์ในฉายาของพระเจ้านั้น มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดแนวคิดมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) ที่มีท่าทีแปลกแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ พระเจ้าได้สร้างให้มนุษย์เป็นนายให้ธรรมชาติเป็นบ่าว มนุษย์จึงมีสิทธิที่จะจัดการกับธรรมชาติ ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติกับธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกับมนุษย์ เพราะถือว่าสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงผลผลิตที่พระเจ้าสร้างขึ้นมาเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์

ดังนั้นท่าทีที่มนุษย์มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ยังคงอนุรักษ์ไว้เพื่อผลประโยชน์และความอยู่รอดแก่มนุษย์เป็นสำคัญ ให้มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของทฤษฎีมานุษยประมานนิยมแม้จะมีการขอมดูแลสิ่งแวดล้อม ก็เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาที่กระทบต่อมนุษย์ การอนุรักษ์เพื่อไม่ให้มนุษย์ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติในการอุปโภค บริโภค และทั้งให้เกิดประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงด้านคุณภาพชีวิต มนุษย์ต้องอนุรักษ์เพื่อให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้ตลอดไป

ท่าทีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแนวคิดทั้งสอง เมื่อเปรียบเทียบท่าทีของแต่ละแนวคิดแล้วพบว่า พระพุทธศาสนามนุษย์ควรดำเนินชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงไม่เพียงแต่จะห้ามทำลายสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ทรงสนับสนุนให้มนุษย์รู้จักอนุรักษ์สิ่งมีชีวิตทุกชีวิต ท่าทีของพระพุทธศาสนาปฏิเสธการที่ถือว่ามนุษย์เป็นนายของสิ่งแวดล้อมถือว่ามนุษย์และสัตว์เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งสิ้น แต่ท่าทีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในทฤษฎีมานุษยประมานนิยมแสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนว่าให้มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง มนุษย์สามารถจัดการกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ตามความต้องการจนเป็นนายเหนือธรรมชาติ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในทฤษฎีมานุษยประมานนิยม มนุษย์ต้องรักษาสิ่งแวดล้อมไม่ขูดรีดหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากเกินไป การถนอมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อผลประโยชน์ต่อมนุษย์ในอนาคต

ประเด็นที่ 4. อิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ในอนาคตมนุษย์จะต้องเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง หากมนุษย์ยังไม่คิดแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อหยุดยั้งพฤติกรรมกรบรีโภคแบบล้างผลาญที่กำลังทำกันอยู่ การก่อตัวของพายุที่รุนแรง น้ำท่วมใหญ่ แผ่นดินถล่มซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิประเทศ ภูมิอากาศ การแพร่ระบาดของไวรัสสายที่คร่าชีวิตมนุษย์จำนวนมากสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น

การแก้ไขปัญหาตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาก็คือ การปลูกฝังจิตสำนึกภายในจิตใจของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นตัวการที่สำคัญที่สุดในการทำลายสิ่งแวดล้อม และการที่จะรักษาธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพได้จะต้องมุ่งรักษาใจให้พ้นจากกิเลสเสียก่อน จากนั้นก็ใช้ใจที่หลุดพ้นปราศจากกิเลสแก้ปัญหา ซึ่งอาจจะได้ผลดีกว่าการใช้เทคโนโลยีตามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

พระพุทธศาสนามองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การรู้จักมีชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติไม่ห่างเหินธรรมชาติมากเกินไป ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยเป็นไปตามกระบวนการของเหตุและปัจจัยของธรรมชาติ พระภิกษุสงฆ์เป็นสังคมตัวอย่างที่มีอิทธิพลในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากการศึกษาพบว่า วิถีชีวิตของพระพุทธเจ้ากับเหล่าสาวกอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และได้รับประโยชน์สูงสุดของชีวิตจากธรรมชาติ เมื่อพระภิกษุสงฆ์นำมาสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ได้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย และรวมถึงตัวมนุษย์เองด้วย

ส่วนอิทธิพลแนวคิดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม เกิดจากมนุษย์กำลังก้าวเข้าสู่จุดเปลี่ยนสำคัญที่ต้องเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมมากมาย เช่น การขาดแคลนอาหาร ป่าไม้ลดน้อยลง น้ำที่ใช้ในการบริโภคลดลง ตลอดจนมลพิษจากอุตสาหกรรม จึงถึงเวลาแล้วที่มนุษย์ทุกคนจะต้องเพิ่มความรับผิดชอบต่อภาวะคุกคามที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นจากการดำรงชีวิตที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน มนุษย์เป็นผู้บริโภคทรัพยากรธรรมชาติของทั้งโลกเป็นหลัก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์ต้องยอมเสียสละความคุ้นเคยและความสะดวกสบายบางส่วน เพื่อบรรเทาปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังสร้างความบอบช้ำอย่างมากให้กับโลก แนวคิดของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้ที่จะควบคุมและเปลี่ยนแปลงธรรมชาติได้ การบำรุงรักษาอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการและใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์มีอยู่พัฒนาและจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ก็สามารถคงอยู่และมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้เกิดสูงสุด และยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานที่สุด

ประเด็นเกี่ยวกับอิทธิพลและการประยุกต์แนวคิดทั้งสองต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ต่างก็มีอิทธิพลต่อสังคมมนุษย์ เพราะทั้งสองแนวคิดต่างมีจุดหมายเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแต่พระพุทธศาสนาคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมพระพุทธศาสนาเน้นถึงความมีมนุษยธรรม คือธรรมชาติและมนุษย์เป็นเพื่อนร่วมโลกไม่ได้หวังจะตัดวงจรผลประโยชน์จากธรรมชาติ แต่ทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมคำนึงถึงประโยชน์ของมนุษย์เป็นสำคัญ การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมได้รับอิทธิพลมากในสังคมตะวันตก อัล กอร์ เป็นนักสิ่งแวดล้อมที่ให้ความสนใจกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ได้กล่าวไว้ว่า

มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ต่างอะไรกับมนุษย์ทำร้ายตัวเอง การทำลายสภาพแวดล้อมในโลกปัจจุบันอยู่ในระดับรุนแรงยิ่งกว่าที่ใครเคยพยากรณ์เอาไว้ อนาคตที่มนุษย์สร้างได้บดลึกลงกว่าธรรมชาติจะเยียวยาตัวเองได้ มนุษย์ต้องร่วมมือกันหยุดยั้งการทำลายนี้ (คุณากร วาณิช วิรุพห์, 2550: 161)

เพราะนับตั้งแต่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม มนุษย์ได้ปลดปล่อยก๊าซต่างๆ โดยเฉพาะก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศ จากการเผาไหม้เชื้อเพลิง โรงงานอุตสาหกรรมตลอดจนการเผาป่า ธรรมชาติถูกรุกรานจากมนุษย์อย่างรุนแรง วิกฤตภาวะโลกร้อนเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น เห็นได้จากภัยธรรมชาติต่างๆ ที่เป็นสัญญาณเตือนให้มนุษย์ได้รับรู้ และมนุษย์ต้องยอมรับว่าเป็นต้นเหตุของภัยพิบัติและหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม โดยวิเคราะห์ภูมิหลังแนวคิด หลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่า และทำที่ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนอิทธิพลและการประยุกต์การแก้ไขแนวคิดทั้งสองด้าน สิ่งแวดล้อมให้กระจ่างขึ้น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระพุทธศาสนาและทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมในครั้งนี้เป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจถึงรากฐานทางความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของแต่ละแนวคิดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงหลักคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าและทำที่ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อันเป็นแนวทางที่จะสนับสนุนการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เป็นรากฐานความคิดของสังคมไทย ที่สอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างประสานกลมกลืน และหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยไม่ก่อให้เกิดปัญหา และพระพุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆ ที่สำคัญหลายอย่าง ซึ่งผู้ที่สนใจสามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาได้ นอกเหนือจากด้านสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมเพื่อให้

มนุษย์และสังคมดำรงชีวิตด้วยการเอื้อเพื่อเผ่าเผ่าซึ่งกันและกัน ไม่มุ่งร้ายต่อกันด้วยความรักที่บริสุทธิ์ต่อเพื่อนร่วมโลก พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้ เพราะเป็นศาสนาที่เกิดจากพระอัจฉริยภาพของพระพุทธเจ้า จากปัญญาของพระองค์ ให้เสรีภาพในการพิจารณา ให้ใช้ปัญญาเหนือศรัทธา เป็นศาสนาแห่งการศึกษา และการแสวงหาความจริง พิสูจน์หลักธรรมนั้นด้วยปัญญาของตนเอง ไม่สอนให้เชื่อง่ายโดยไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบ

ส่วนทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) ถือว่ามีอิทธิพลต่อแนวคิดในสังคมตะวันตก มนุษย์เป็นศูนย์กลางที่กำหนดความหมาย และคุณค่าให้แก่สิ่งต่างๆ เพราะมนุษย์มีจิตมีความคิด มีเหตุผล มนุษย์มีความสามารถที่จะล่วงรู้ความจริงของธรรมชาติ ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์จึงเป็นความชอบธรรมทางเหตุผลที่ทำให้มนุษย์อยู่เหนือสิ่งอื่นๆ มนุษย์จึงมุ่งดักดวงผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไม่มีขีดจำกัด จนเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา มนุษย์จึงต้องยอมรับการกระทำของตนเอง และร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อผลประโยชน์ในอนาคต การอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นจากแนวคิดทฤษฎีมานุษยประมาณนิยมเป็นการใช้เหตุผลในการตัดสินใจโดยขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของมนุษย์ ดังนั้นการตัดสินใจโดยตัวมนุษย์เองยังแบ่งแนวคิดออกเป็นหลายๆ ด้าน ทั้งด้านที่ส่งเสริมให้อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่มแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) ที่มุ่งประเด็นไปที่ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม โดยพยายามที่จะนำเอาความเข้าใจหรือความเชื่อด้านศาสนา และแนวคิดทางด้านปรัชญามาเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังเกิดขึ้นอย่างรุนแรง หรือแนวคิดทฤษฎีที่ยึดชีวิตเป็นศูนย์กลาง (Biocentrism) ที่ให้ความสำคัญกับชีวิตอื่นๆ เคารพต่อทุกชีวิตในลักษณะเสมอภาค เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อให้ผลงานวิจัยครั้งนี้สามารถนำไปประยุกต์ให้เป็นประโยชน์มากขึ้น ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมในรูปแบบอื่นๆ เช่น

1. การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบพระพุทธศาสนากับศาสนาอิสลาม
2. การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบพระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา
3. การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนากับทฤษฎีที่ยึดชีวิตเป็นศูนย์กลาง (Biocentrism)

4. การวิเคราะห์ปรัชญาสิ่งแวดล้อมในทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) กับทฤษฎีที่ยึดชีวิตเป็นศูนย์กลาง (Biocentrism)

5. การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาสิ่งแวดล้อมในทฤษฎีมานุษยประมาณนิยม (Anthropocentrism) กับทฤษฎีนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology)

งานวิจัยด้านสิ่งแวดล้อมยังมีอยู่น้อย ดังนั้นหากมีศึกษาวิจัยเพิ่มมากขึ้นก็จะเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าควบคู่ไปกับการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ดำรงอยู่ตลอดไป

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. 2514. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. เล่มที่ 19.
กรุงเทพฯ: กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.

กานมณี ภู่วัฒน. 2547. ความหมายและคุณค่าของชีวิตในนิเวศลุ่มลึกตามทัศนะของอาร์เน นาสต์.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กิตติภูมิ มีประดิษฐ์. 2550. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

กิริติ บุญเจือ. 2528. แก่นปรัชญากรีก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

_____. 2550. แก่นปรัชญายุคกลาง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โกศล ช่อพกา. 2542. พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาเปรียบเทียบ, มหาวิทยาลัยมหิดล.

ขันทอง วิชาเดช. 2547. “พุทธศาสนามองธรรมชาติอย่างไร”. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. 12 (16): 105.

คุณากร วาณิชวีรूपห์. 2550. โลกร้อนความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
แปลจาก Al Gore. 2006. An Inconvenient Truth. London: The Wylie Agency (UK)
LTD.

จิรศักดิ์ แสงพลสิทธิ์. 2551. แนวคิดเรื่องธรรมชาติในทัศนะของ สัตยา นารายัน โกอ์นกา.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- เจริญ ชัยแก้ว. 2541. **แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับ
พระพุทธศาสนาเถรวาท.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจริยศาสตร์ศึกษา,
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี. 2540. **วิวัฒนาการแห่งความคิด : ภาคมนุษย์และมนุษยชาติ.** กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. แปลจาก Julian Huxley. 1966. Section Three, Man and
Mankind. New York: Doubleday & Company.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2533. **อารยธรรมสมัยโบราณ-สมัยกลาง.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จ่านงค์ ทองประเสริฐ. 2539. **ปรัชญาประยุกต์ ชุดตะวันตก.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัท
เอชเอ็นกรุ๊ป.
- จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. 2516. **พุทธศาสนากับนิเวศวิทยา.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กราฟิเคอาร์ต.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ. 2534. **พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ.** กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. 2536. **พุทธศาสนาสีเขียว ความห่วงใยด้านพุทธจริยธรรมในเรื่องป่าไม้. ในมนุษย์กับ
ธรรมชาติ : เสียงใคร่ครวญจากภูมิปัญญาตะวันออก-ตะวันตก.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์. 2550. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2534. **Environmental Ethics and Human Duties.** กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒนา. 2520. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชามนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เดือน คำดี. 2536. **พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**. ในเอกสารประกอบการประชุม มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (Man and Environment) การประชุมทางวิชาการทั่วประเทศ ประจำปี 2536 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 14-16 มกราคม 2536.

เดชระโม ภิภุ. 2534. **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้**. กรุงเทพฯ: กลุ่มพิทักษ์ชีวิตมาตุภูมิ.

หัตถดาว โนมลักษณ์. 2538. **ความรู้สึกรักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชนที่เข้าร่วมอบรม สมาธิภาวนา ณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยมหิดล.

นิวัต เรืองพานิช. 2542. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : ดินคอนร์ โปรโมชั่น.

เนื่องน้อย บุญเนตร. 2526. **หน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2537. **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญมี แทนแก้ว. 2545. **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

_____. 2546. **ความจริงของชีวิต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ประเวศ อินทองปาน. 2545. **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

_____. 2552. **ประวัติพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ประเวศ วะสี. 2536. **ศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. ในเอกสารประกอบการประชุมมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (Man and Environment) การประชุมทางวิชาการทั่วประเทศประจำปี 2536 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 14-16 มกราคม 2536.

_____. 2547. **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง : การเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสำนึก รักบ้านเกิด.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2535. **นิเวศวิทยาการเมืองและมโนทัศน์แห่งความยั่งยืนยาวนาน**.

เอกสารประกอบการอบรมสัมมนาทางวิชาการ เรื่องบทบาทพระสงฆ์ : ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2535 จัดโดยสำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. 2538. **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2536. **จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร (พุทธศาสนากับการพัฒนา มนุษย์)**. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก.

_____. 2540. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

_____. 2543. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระไพศาล วิสาโล. 2551. **เปลี่ยนวิถีคิด พลิกวิกฤตสิ่งแวดล้อม** (Online). http://www.thaienv.com/th/index.php?option=com_content&task=view&id=888&Itemid=27, 5 สิงหาคม 2552.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. 2548. **ประวัติพุทธศาสนาในอินเดีย** (Online). <http://ecurriculum.mv.ac.th/dhamma/dhammathai/buddhism/india/index.php.htm>, 7 กุมภาพันธ์ 2552 .

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. 2536. **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระมหาเจิม สุวโจ (สุกรรณ). 2543. **บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมฺโม.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาเฉลิมเกียรติ จิรวาทโน. 2552. **การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนววิถีพุทธ : พุทธอุทยานวัดเขาศาลา (Online).** <http://www.5z5.com/Feeds/?c2acfec73ed560cd>, 21 กุมภาพันธ์ 2552.

พระมหาประสิทธิ์ สิริปัญญา (ฤทธิมหันต์). 2536. **การศึกษาวิเคราะห์เรื่องมนุษยนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลิ่นปราชญ์). 2547. **การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเซนต์ ออกัสติน.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาภาสกรณ ปิโยภาโส. 2546. **บทบาทของน้ำในพระพุทธศาสนา.** บรรยายธรรม ณ ดิگสพประชาชาติ ถนนราชดำเนินนอก กรุงเทพมหานคร (Online). <http://www.dmc.tv/forum/lofiversion/index.php/t2526.html>, 21 มีนาคม 2552.

พระมหาพิทักษ์ สุขเมโธ (ทองเหลือง). 2549. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเมธีธรรมาภรณ์. 2535. **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.** เอกสารประกอบการอบรมสัมมนาทางวิชาการ เรื่องบทบาทพระสงฆ์ : ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2535 จัดโดยสำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระราชวรมณี (ประยูร ชุมมจิตโต). 2544. **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

พินิต รัตนกุล. 2536. **จริยธรรม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม**. เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่อง จริยธรรมกับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม วันที่ 11-12 พฤษภาคม 2536. ภาควิชา มนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

_____. 2547. **ปรัชญาของโสกราตีส**. นนทบุรี: เพชรรุ่งเรืองการพิมพ์.

พีรพัฒน์ รัตนเศรษฐี. 2550. **การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู**. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. 2530. **อิทัปปัจจยตาของท่านพุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

_____. 2533. **พุทธศาสนิกชนกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พินัน ดอกบัว. 2544. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โสภณการพิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. เล่มที่ 2, 5, 10, 16. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานพ นักการเขียน, ผศ.ดร. 2550. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม (Online)**.
<http://www.src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=522>,
19 มิถุนายน 2552.

ระพี สาคริก. 2536. **เมื่อสิ่งแวดล้อมย่อมสิ้นแผ่นดินและสิ้นชาติ**. ใน เอกสารประกอบการประชุม มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (Man and Environment) การประชุมทางวิชาการทั่วประเทศ ประจำปี 2536 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 14-16 มกราคม 2536.

ระวี ภาวิไล. 2536. **ธรรมชาติ วิทยาศาสตร์ และพุทธธรรม. ในมนุษย์กับธรรมชาติ : เสี่ยงใคร่ครวญจาก ภูมิปัญญาตะวันออก-ตะวันตก.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2548. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.

ราตรี ภารา. 2542. **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อักษราพัฒนา.

ลภาพรรณ สุขมันตรา. 2551. **นิเวศวิทยากับศาสนา.** กรุงเทพฯ: บริษัทแปลนพรีนติ้ง จำกัด. แปลจาก David Kinsley. 1995. *Ecology and Religion*. NJ: Prentice Hall.

วลิชฐ ดีศรี. 2537. **การศึกษาเชิงเปรียบเทียบเรื่องมนุษย์ในทัศนะพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์ศาสนา.** สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญา, วิทยาลัยแสงธรรม.

วสิน อินทสระ. 2549. **พุทธจริยศาสตร์.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมดา.

วาริญา ภาวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. 2547. **ปรัชญาขั้นแนะนำ: กระแสคิดที่ทรงอิทธิพลต่อโลก: หนังสือชุดนักคิดสะท้อนโลกทัศน์ 1 (Online)** <http://www.wareeya.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=5350883>, 22 กรกฎาคม 2552.

วิทย์ วิศทเวทย์. 2519. **จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม.** กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

_____. 2533. **ปรัชญาทั่วไป.** พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

วินัย วีระวัฒนานนท์. 2537. **การศึกษาสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

_____. 2538. **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัทส่องสยามจำกัด.

วีณา ศรีชัยรัตน์. 2545. **อารยธรรมตะวันออกและตะวันตก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณ
การ.

สมภาร พรมทา. 2534. **พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มหาลุพาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2546. **มนุษย์กับศาสนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

_____. 2549. **ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ
อุดมศึกษา.

สมาคมพระคริสตธรรมในประเทศไทย. 1975. **พระคริสตธรรมคัมภีร์เดิม**. กรุงเทพฯ: สมาคม
พระคริสตธรรมในประเทศไทย.

สุจิตรา อ่อนค้อม. 2548. **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อักษราพิพัฒน์.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. 2539. **พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย.

เสรี พงศ์พิศ และคณะ. 2524. **คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสต์ศาสนา**.
กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

โสภณ ชาวปลายนา, พระมหา. 2537. **การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องการอนุรักษ์น้ำ
ในพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาของผู้นำศาสนา ศึกษากรณี: มหาลุพาลงกรณ
ราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์กับวิทยาลัยแสงธรรม. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ, มหาวิทยาลัยมหิดล.**

อาทิตย์ ผ่านพูล. 2548. **พุทธศาสนากับความสำนึกทางนิเวศวิทยา**. วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาปรัชญาและศาสนา, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- Callicott, J. B. and R. T. Ames. 1973. **Introduction: The Asian Tradition as a Conceptual Resource for Environmental Philosophy.** New York: State University of New York Press.
- Enger, E. D. 1983. **Environmental Science: A Study of Interrelationships.** NY.: McGraw Hill.
- Gustafson, J. M. 1993. God, Nature and Human in The Western Religious Traditions. In, **Man and Nature: A Cross-Culture Perspective.** Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University Press.
- McKibben, B. 1993. Radical Times, Radical Choices: Reconsidering Man's Place in The World. In, **Man and Nature: A Cross-Culture Perspective.** Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University Press.
- Myer, C. B. 1972. **The Environmental Crisis.** N.Y : Presentice-Hall.
- Passmore, J. 1974. **Man's Responsibility for Nature.** London: Duckworth.
- Ponting, C. 1991. **A Green History of the World.** New York: St. Martin's Press.
- Sahni, P. 2008. **Environmental Ethics in Buddhism.** NY: Routledge.
- White, Jr. 1969. **The Historical Roots of Our Ecologic Crisis.** (Online)
<http://www.asa3.org/ASA/PSCF/1969/JASA6-69White.html>, July, 21, 2008.

ประวัติการศึกษาและการทำงาน

ชื่อ-นามสกุล	นางสาวเพ็ญพิศ คชสิทธิ์ไพศาล
วัน เดือน ปี ที่เกิด	3 กุมภาพันธ์ 2526
สถานที่เกิด	จังหวัดนครศรีธรรมราช
ประวัติการศึกษา	ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ศาสนา) สาขาวิชาเอกศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

